

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

***БАРНОМАИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ БАРОИ
СИНФҲОИ 2-11***

Душанбе -2016

ББК

УДК

**Таҳиягарон: номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент Аминов С.
номзоди илми филология, дотсент Мухторӣ Қ.**

***БАРНОМАИ
ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ БАРОИ СИНФҲОИ 2-11***

Бо қарори мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон
аз «___» _____ с. 2016, суратмаҷлиси №___ ба ҷоп тавсия шудааст

Душанбе- 2016

Мундарича

Муқаддима	3 - 5
Мақсади фанни таълим.....	5
Вазифаи фанни таълим.....	
Мазмуни таълим.....	
Салоҳияти коммуникативӣ (иртиботӣ).....	
Салоҳияти забонӣ.....	
Салоҳияти таълим.....	
Соҳтори курс ва марҳилаҳои аз худ кардани забони давлатӣ.....	
Тақсироти маводи таълим вобаста ба синф.....	
Тартиб ва вақти аз худ кардани мазмун.....	
Синфи 2.....	
Синфи 3.....	
Синфи 4.....	
Синфи 5	
Синфи 6.....	
Синфи 7.....	
Синфи 8.....	
Синфи 9	
Синфи 10.....	
Синфи 11.....	
Замимаҳо.....	
Замимаи 1. Ташаккули салоҳиятҳои забондонии хонандагони синфҳои 2-4...	
Замимаи 2. Меъёрҳо барои синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти умумии таҳсилашон ғайритаҷрибаӣ.....	
Замимаи 3. Миқдори қорҳои хаттӣ аз фанни «Забони давлатӣ» дар синфҳои 2-11..	
Замимаи 4. Шакл ва усули баҳодихӣ ба пешрафтҳои таълимии хонандагон...	
Маводи таълим, ки барои аз худ кардани мазмуни фанни таълим истифода мешаванд....	
Замимаи 5. Шарҳи баъзе нуқтаҳо.....	
Замимаи 6. Мухтасар оид ба методикаи таълими забони давлатӣ барои хонандагони синфҳои 2 – 11.....	
Замимаи 7. Ҳадди ақали фразеологизмҳо барои хонандагони синфҳои 1 – 11.....	

МУҚАДДИМА

Барномаи «Забони давлатӣ» мутобиқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22-юми июли соли 2013, №1004), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (аз 5-уми октябри соли 2009, №553), Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 30-юми июни соли 2012, №334) ва Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 1-уми августи соли 2015, № 494) таҳия шудааст.

Барнома ба талаботи асноди дигари меъёрии ҳуқуқии амалкунандаи соҳаи маориф ҷавобгӯ буда, самтҳои мазмуни таҳсилотро, ки Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян кардааст, фаро мегирад ва дар раванди аз худкунии «Забони давлатӣ» аҳамиятнок ҳисобида мешавад.

Барномаи «Забони давлатӣ» барои муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҳсилашон ба забони русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ ва қирғизӣ мебошад, пешбинӣ шудааст. Ҳафтае сесоати барои синфҳои 2-11 дар назар дошта шудааст, ки дар маҷмӯъ 1020 соати таълимро ташкил медиҳад:

- Дар синфҳои 2-4 муносибати ҳамгирой татбиқ мешавад, ҳудуди қатъӣ байни фанҳои таълим бардошта мешавад. Омӯзгор дар хонандагон маҳоратҳои коммуникативии нутқи забонӣ ва иҷтимоии фарҳангиро на танҳо зимни омӯзиши махсусан маводи забонӣ, балки ҳангоми кор бо асарҳои бадеӣ дар раванди омӯзиши донишҳои иҷтимоӣ, табиатшиносӣ, санъати тасвирӣ, суруду мусиқӣ ва фанҳои дигар низ инкишоф медиҳад.

- Дар синфи 5-9 хонандагон муҳтавои курси асосии забони давлатиро фаро мегиранд, дар онҳо маҳоратҳои асосии коммуникативии (иртиботии) нутқӣ, забонӣ, иҷтимоии фарҳангӣ ва таълимӣ ташаккул меёбад, асосҳои нутқи шахсият поягузори мешавад.

Барнома аз фаслҳои зерин таркиб ёфтааст: муқаддима, мақсад ва вазифаи фан, муҳтавои таълим, тартиб ва вақти аз худ кардани мазмуни таълим, баҳодихии пешрафти хонандагон, васоити таълим, методҳо ва усули методӣ, ки дар раванди аз худ кардани забони давлатӣ истифода мешаванд.

- Дар синфҳои 10-11 талабот ба нутқи шифохӣ ва хаттӣ меафзояд. Малакаю маҳоратҳо дар ин синфҳо ташаккул ва инкишоф дода мешаванд, ки хонандаро ба озодона нутқ кардан ҳидоят мекунанд ва хонандагон аз нутқи қолабӣ мебароянд. Маҳорату малакаҳои нутқи шифохӣ:

- тасвири манзараҳои олами табиат;
- нақли кӯтоҳи асари бадеӣ ва маводи воситаҳои ахбори омма;
- нақл, гузориш, маъруза аз рӯйи мавзӯи пешниҳодшуда ва ё интихобгардида;
- ҳодисаҳои дида ё шунида;
- нақли мазмуни филми бадеӣ, намоишҳои театрий, барномаҳои телевизионӣ;
- ширкат дар муколама бо ҳамсолон ва калонсолон;

- иштироки фаъол дар суҳбатҳои гуногун;
- таҳияи муколама вобаста ба мавзӯҳои супоришӣ, шарҳи воқеаҳо;
- малакаю маҳорати навиштани нақли хаттӣ аз рӯйи матни хондашуда;
- навиштани мақолаҳо оид ба ҳамсолон дар воситаҳои ахбори омма;
- навиштани номаю табрикуту муборакбодиҳо ба забони тоҷикӣ ба дӯстон;
- таҳияи қарори маҷлисҳо, тавсифнома, шарҳи ҳол ба забони тоҷикӣ.

Алоқаи байни фанҳо дар самтҳои зерин амалӣ карда мешавад:

• забони давлатӣ ва адабиёти тоҷик: дар раванди омӯзиши забони давлатӣ дар хонандагон маҳорати кор кардан бо матн (аз ҷумла бо матнҳои адабиёти бадеӣ ташаккул меёбад; хонандагон воситаҳои забонии возеҳ (ифоданок) хонданро ёд мегиранд; рафтору муносибати шахсро чун далели фарҳангии таърихӣ замон, ки дар адабиёти бадеӣ инъикос ёфтааст, дарк мекунанд;

• фанҳои гурӯҳи санъат ва забони давлатӣ: ҳангоми муқоисаи забони инсон бо «забони» санъат (музикӣ, расм ва ғайраҳо) дар хонандагон тасаввурот оид ба роҳҳои гуногуни интиқоли ахбор, таҷриба, эҳсос, ки яқдигарро пурра мекунанд, ташаккул меёбад;

• таърих, забони давлатӣ: хонандагон забонро чун ҷузъи таркибии таъриху фарҳанги халқ, ки дар таркиби луғавӣ, сохторҳои грамматикӣ, матнҳо ва марҳалаҳои рушди таърихӣ инъикос шудаанд, аз худ мекунанд.

Барнома ба омӯзгорони забони давлатӣ, муаллифони китоби дарсии «Забони давлатӣ», ноширон, мутахассисони соҳаи маориф, муассисаҳои, ки ба тақмили ихтисоси омӯзгорон машғуланд ва барои падару модарони хонандагон пешбинӣ шудааст. Омӯзгорони ботаҷриба бо назардошти шароити маҳоратҳои хонандагон метавонанд баъзе маводро иваз намоянд.

Барнома ба омӯзгорон ёрӣ мерасонад, то ки:

- стратегияи таълими муосири забони давлатӣ, самтҳои таълими ба рушди тарбияи нутқи хонанда нигаронидашударо дарк кунанд;
- ташаккули маҳорати комили ширкат дар раванди муомила ва м. инҳоро фаҳманд;
- мавзӯҳои ба нақша дароранд.

Барномаи «Забони давлатӣ» барои ҳамаи хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ пешниҳод шудааст.

Омӯзгор Барномаи мазкурро ба асоси гирифта, муҳтавои онро бо назардошти мушкилоти воқеӣ, ки ҳангоми аз худ кардани хонандагон ба вуҷуд меояд, ислоҳ (саҳеҳтар) намояд.

Мақсади фанни таълим

Таълими забони давлатӣ дар мактабҳои таҳсилашон ба забони ақаллиятҳои миллӣ барои аз худ кардан забони давлатӣ чун воситаи муомила, бунёди асосҳои коммуникативӣ ва мукаммалан бар мабнои маводи забонии ҳади ақал, ки ҷиҳати дар соҳаи коммуникатсияи воқеӣ ширкат кардан имкон медиҳад, равона карда

шудааст. Он бунёди асосҳои коммуникативии аз худ кардани ҳама гуна навъҳои фаъолияти нутқ – шундан, нақл кардан, дарк кардан, хондан, навиштанро дар ҳаҷме, ки барои ҳар як синф муайян шудааст, пешниҳод менамояд. Мақсади таълим муқаррар кардани муҳлати ягонаи омӯзиши забон дар ҳамаи мактабҳои таҳсилашон ғайриточикӣ буда, ҳамчунин масъалаҳои зеринро муайян месозад: а) ҳаҷми маводи забонӣ, ки хонандагон бояд ва ҳатман фаро гиранд; б) ҳаҷми маҳорату малакаҳои, ки дар ҳар соли минбаъда бояд васеъ гардад; в) сифати маҳорату малакаҳо, сатҳи ба шакли муайян даровардани онҳо.

Дар хонандагон салоҳиятҳоеро аз забони давлатӣ бояд инкишоф дод, ки дар маҳорати комилан озодона муомила кардан, дар дарки нақши забон дар ташаккули шахсият, дар ниғаҳдошти комилан мувофиқи миллӣ, дар дарки фарҳанги мардум ва бунёди муколамаи байнифарҳангӣ зоҳир гардад.

Вазифаҳои фанни таълим

Дар раванди аз худ кардани забони давлатӣ шароите муҳайё сохтан зарур аст, ки дар хонандагон малакаҳои зеринро инкишоф диҳад:

дар синфҳои 2-4

- дарки забон дар ҳаёти инсон, тасаввурот оид ба муносибати нутқӣ ва ғайринутқӣ дар раванди муомила;
- маҳоратҳои аввалини гӯш кардан, нақл кардан (гап задан), хондан ва навиштан;
- тасаввурот дар бораи забон чун сарчашмаи ахбор оид ба фарҳанги халқи тоҷик;
- талабот дар ҳамкориҳои таълим бо ҳамсинфон ва омӯзгорон;
- маҳорати пайдо кардани ахбор оид ба фарҳанги мардум, ки дар матн ва дигар сарчашмаҳо инъикос ёфтаанд;
- асосҳои ҳамкориҳои таълим.

дар синфҳои 5-6

- маҳорати ширкат кардан дар муомила, таҳияи нақл ва матнҳо бо назардошти гирандаҳо (адресат), мавзӯъ ва мақсади муомила;
- дарки забон чун системаи аломатҳо, ки вазифаи муайяно иҷро мекунанд;
- маҳорати риоя кардан ба меъёрҳои забони адабии тоҷикӣ дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ худ;
- маҳорати дарёфт кардани ахбор оид ба фарҳанги мардум, ки дар матн ва сарчашмаҳои дигар инъикос ёфтаанд, истифодаи ин ахбор дар нутқи худ;
- асосҳои ҳамкориҳои таълим.

дар синфҳои 7-9

- маҳорати таҳияи муколамаи байни одамон, ширкат дар ҳолатҳои гуногуни муомила;
- назар ва мулоҳизаҳо ба забон чун ба низоми коммуникативии системаи аломатҳо, ки давраҳои тӯлони рушдро тай кардаанд;

- нутқи босаводона, мураттаб ва бомуваффақияти шифоҳию хаттӣ, ки ба меъёрҳои забони адабии тоҷикӣ мувофиқат мекунад; талабот ба такмили ҳусни нутқи хеш ва қобилиятҳо ба он;

- маҳоратҳои таҳлил кардани арзишҳои пешниҳодкардаи мардум, ки дар забон инъикос ёфтаанд; дарки забон чун василаи интиқолдиҳандаи фарҳанг;

- қобилияти доништа истифода бурдани маҳоратҳои забонӣ дар фаъолияти таълим.

дар синфҳои 10-11

Ягонагии назария ва амалия, ҳамчунин принсипи вобаста будани дониш ва фаъолият мақсади асосии курси мактабии забони давлатиро муайян ва ташаккул медиҳад: дар асоси ситемаи донишҳои забонӣ ҳадди ақал тафаккур ва нутқи хонандагон инкишоф меёбад. Дар навбати худ дар такмили маҳорату малакаҳои хониши бошуурона (фаҳмидан, хондан) ва хониши тези матнҳои услубҳои гуногуни нутқ, баёни босаводонаю мақсадноки андеша дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ муосидат менамояд.

Вазифаи курси Забони давлатӣ дар синфҳои таълимашон ғайритоҷикӣ асосан инҳоянд:

- васеъ гардонидан ва такмили дониш доир ба забони давлатӣ;
- такмили саводнокии имлоӣ ва аломатҳои китобати хонандагон;
- омӯзиши забон чун воситаи рушди тафаккури забоншиносӣ, фарогирии салоҳиятҳои забонӣ;
- аз ҳисоби фаҳмидани донишҳои забоншиносӣ коркарди малакаҳои нутқӣ;
- ҷалб кардани хонандагон ба боигарии маънавӣ ва ширину гуворо будани забони давлатӣ, тавассути асарҳои бадеӣ, матнҳои шифоҳӣ ва хаттӣ намунавӣ;
- тарбияи масъулиятшиносӣ ба калима, дарки зебӣ, гӯшнавозу мавзунияти нутқи тоҷикӣ;
- фарогирии ҳусни нутқ;
- васеъ гардонидани дониш оид ба матн, такмили маҳоратҳои таҳияи матнҳо;
- инкишоф ва такмил додани маҳорат ва малакаҳои нутқ

Мухтавои таълим

Барнома мухтавои курси забони давлатиро шарҳ медиҳад ва аниқ месозад.

Дар маркази мақсади Барнома инкишофи салоҳиятҳои коммуникативӣ, забонӣ ва таълимӣ қарор гирифтаанд.

Салоҳиятҳои коммуникативӣ

Забон қабл аз ҳама барои он лозим аст, ки талаботи одамонро дар муомилаи якдигар қонеъ созад ва дар ин ҳолат мақсади ҳар як муоилага ба он вобаста мебошад, ки одамон якдигарро фаҳманд.

Ҷангоми омӯзиши забони давлатӣ дар маркази диққат нутқ (шифоҳӣ ва хаттӣ) ва муомила - маҳоратҳои коммуникативии хонанда, истифодаи забон дар ҳолатҳои гуногуни муомила қарор доранд.

Сифати муҳими шахси муосир он аст, ки ӯ маҳорати ба роҳ мондани муколамаи байнишахсӣ дошта бошад. Барои ин зарур аст, ки дар ҳолатҳои гуногуни муомила мавқеи худро бояд муайян кард, одоби сухан гуфтан, гӯш кардан, хондан ва навиштанро бояд фаро гирифт.

Салоҳиятҳои забонӣ

Забон системаи аломатҳост, ки аз воҳидҳои махсус таркиб ёфта, дорои вазифа, сохтор ва моҳияти гуногуни истифода дар нутқ мебошад. Фаҳмидани вазифа ва сохтори забон, махсусияти мавҷудияти он ва донишҳои қонуни қоидаҳои он асоси рушди бомуваффақияти маҳоратҳои коммуникативии хонандагон мебошад.

Рушди салоҳиятҳои забонии хонандагон ба он мусоидат мекунад, ки:

- назари забоншиносӣ ба забон ташаккул меёбад, яъне аз худ кардани маводи забонӣ бо назардошти коммуникатсия (иртибот), вазифаи забон, аҳамият ва истифодаи падидаҳои забонӣ; дар барнома диққати асосӣ на ба номбаркунии далелҳо (бо вучуди он ки дар барнома зикр шудаанд), балки ба чӣ гуна фаъолият кардани забон, чӣ гуна ба хонандагон дар аз худ кардани воситаҳои муомила кумак расонидани он қарор дорад;

- муносибати ба матн нигаронидашудаи раванди аз худкунии забони давлатӣ ташаккул ёбад, чунки матн воҳиди асосии забон ва нутқ ҳисоб меёбад, дар он на танҳо воситаҳои забонӣ татбиқ мегарданд, балки ба низоми дугона даромада, моҳиятан ба робита табдил меёбанд.

Муомила пеш аз ҳама ба воситаи матн амалӣ мегардад. Аз ин рӯ, ба хонанда маҳорати дарк ва эҷод кардани матнро бояд ёд дод. Дарк кардани матн, фаҳмидани он далелат бар он мекунад, ки хонанда ба саволҳои матн дар бораи чӣ, муаллиф чаро ва бо кадом мақсад матнро эҷод кард, барои андешаҳои коммуникативии худ бояд аз кадом воситаҳои забонӣ истифода бурд, барои амалӣ соختани андешаҳои чӣ гуна муваффақ шуд, ҷавоб медиҳад. Эҷод кардани матн аз он шаҳодат медиҳад, ки дар бораи чӣ сухан рондан, кӣ будани шунаванда ва хонанда, кадом воистаҳои забонӣ ва роҳҳои рушди ақидаҳо барои татбиқи андешаҳо истифода карданро ҳал кардааст, матни тартибдодашро баҳо ва такмил дода метавонад.

Салоҳиятҳои таълим

Барнома он нуктаро ба асос гирифтааст, ки забони давлатӣ яке аз фанҳои асосии таълим маҳсуб мегардад:

- ***фани омӯзишӣ ва таълим аст:*** дар раванди фарогирии забони давлатӣ дар хонандагон системаи ҷаҳонбинӣ ба муҳити атроф, муносибати арзишманд ба ҷаҳон ташаккул меёбад, қобилиятҳои коммуникативиро фаро мегиранд, тафаккурашон инкишоф меёбад, ба мероси фарҳангии халқи тоҷик ошно мегарданд, дар муколамаи

байнифархангӣ ширкат карданро ёд мегиранд, оид ба шевою гӯшнавоз будан ва нақши забон дар ҳаёт тасаввурот ба даст меоранд;

•воситан аз худ кардани фарҳои дигари таълим: машғулиятҳои забонӣ ба рушди маҳоратҳои умумитаълимӣ (зеҳнӣ- таҳлил, муқоиса, ҷамъбаст, далелорӣ, ҳулоса ва ғайраҳо) мусоидат мекунад. Сатҳи ба забони давлатӣ муомила кардан ва ба таъриху фарҳанги кишвар ошно гаштан ба ҳуб фаро гирифтани он вобаста аст.

Муҳтавои барнома асосҳои кори эҷодӣ, муносибати таҳқиқотӣ ба аз худ кардани забони давлатиро, ки дар шаклҳои гуногуни ҳамкориҳои омӯзгор ва хонандагон зоҳир мегардад, фаро гирифтааст.

Ҳамкориҳои таълим яке аз роҳҳои самараноки аз худ кардани таҷрибаҳои нав мебошад. Он барои дар хонандагон инкишоф додани маҳорати хондан, яъне маҳорати дар муносибати таълим бо ҳар гуна манбаи дониш ва маҳорат - бо ҳамсинфон, омӯзгорон, бо одамони моҳиру доно, бо далелҳои фарҳангӣ, бо китоб, суҳбати телевизионӣ, интернет, тасвирҳои осорхона равона карда шудааст.

Шаклҳои ҳамкорӣ гуногун аст, вале дар дарсҳои забони давлатӣ қобилияти дар муколамаҳои таълим, мубоҳиса, бозихо дар нақш (нақшофарӣ), таҳқиқоти муштарак, маҳорати истифода бурдани сарчашмаҳои гуногуни ахбор ширкат кардан аҳамияти махсус касб менамояд.

Муносибати мазкур имкон медиҳад, ки дар хонандагон чунин муносибат ба ҷаҳон, ба фаъолияти таълим, худтакмилдиҳӣ тарбия карда шавад, ки тибқи нақшаи зер татбиқ мегардад:

- ҷустуҷӯ мекунам ва пайдо мекунам;
- фикр мекунам ва медонам, мефаҳмам;
- месанҷам, ҳамкорӣ мекунам ва иҷро мекунам.

Бар иловаи ин, махсусан ҳамкорӣ барои дар хонандагон ташаккул додани рефлексия (дарки ҳудуди донишу маҳорати худ) мусоидат мекунад. Дар ин ҳолат хонанда қобилияти мустақилона аз ҳудуди маҷмӯи дониш ва маҳоратҳои стандартӣ баромаданро дорад.

Сохтори курс ва марҳилаҳои аз худ кардани забони давлатӣ дар синфҳои 2 - 4

Таълими забони давлатӣ дар синфҳои 2 - 4-уми мактабҳои таҳсилашон ғайриточикӣ дар асоси муносибати коммуникативӣ (иртиботӣ) ба роҳ монда мешавад, ки ба фаъолияти самараноки нутқи тоҷикӣ ворид гаштани хонандагонро пешбинӣ кардааст.

Аз ин лиҳоз диққати махсус барои кор кардан бо матн равона шудааст.

Курси забони давлатӣ дар синфҳои 2-4 ба марҳалаҳои зерин ҷудо мешавад:

Марҳалаи якум- ду моҳи аввали нимсолаи аввали синфи дуюм - шифоҳӣ;

Марҳалаи дуюм - таълими савод ва такмили қобилиятҳои нутқ аз октябр-ноябр дар синфи ду то охири соли таҳсил.

Марҳилаи сеюм - асосӣ ва он синфҳои 3-4-ро фаро мегирад.

Ҳар як марҳала вазифаҳои худро дорад ва дар ҷараёни фарогирии салоҳиятҳои коммуникативӣ (иртиботӣ) ва забонӣ зинаҳои навбатӣ ҳисоб мегардад.

Дар марҳалаи аввал вазифаҳои тарбиявӣ-фарҳангӣ, ки бо ташаккули сабабмандии мусбати хонандагон ба забони давлатӣ ва бунёди замина барои рушди қобилияти нутқӣ алоқаманд аст, асосӣ ӯ пешбар маҳсуб мегардад.

Дар марҳалаи дуюм вазифаи асосӣ дарки фонемаҳои забони тоҷикӣ, муқоиса бо забони модарӣ, аз худ кардани ҳичо, қоидаҳои талаффуз ва хондани калимаҳо ҳисоб мешавад. Ҳангоми таълими савод кор оид ба рушди маҳоратҳои нутқи шифохӣ, ки дар дарсҳо анҷом дода мешуд, идома меёбад.

Марҳилаи сеюм - маҷмӯи корҳоро оид ба инкишофи нутқ фаро мегирад, аз ҳисоби воситаҳои нави муомила нутқи хонандагон васеъ мегардад, маҳоратҳои хонандагон ҳам дар шакли шифохӣ ва ҳам хаттӣ ташаккул меёбад. Хонандагони хурдсол ба маъноӣ матнҳо сарфаҳм мекунанд ва аз онҳо маводи даркориро ҷудо мекунанд. Қоидаҳои имлоӣ забони тоҷикиро фаро мегиранд.

Дар синфи сеюм амиқтар гаштани дониши хонандагон оид ба муҳити атроф ва маҳоратҳои коммуникативӣ сурат мегирад. Салоҳияти таълимӣ ва соҳаи маишӣ ташаккул меёбад. Ташаккули маҳорату малакаи таҳияи муқолама аз рӯйи намунаҳо, ҳамчунин техникаи хониш ва босаводона навиштан ташаккул ёфтад мегиранд. Диққати бештар ба тарзи навишт ва коркарди маҳорату малақаҳои хушнависӣ равона карда мешавад. Рушди нутқи шифохӣ ва хаттӣ дар асоси ҳамон як маводи луғавӣ-грамматикӣ гузаронида мешавад (калима, ашёро ифода мекунанд, аломат ӯ фаъолият, таркиби калима).

Дар синфи чорум дониши пештар гирифтаи хонандагон васеъ ва амиқ гашта, кори инкишофи нутқи шифохӣ ва хаттӣ идома меёбад. Диққати хонандагон ба истифодаи феълҳо, сифат, исмҳои шумораи танҳо ва ҷамъ равона карда мешавад. Агар дар синфи сеюм вазифаи асосӣ ташаккули салоҳияти коммуникативӣ бошад, дар синфи чорум бар он салоҳиятҳои забонӣ ва нутқӣ илова мегарданд. Дар ин синф нақли таълимӣ мавқеи махсус пайдо мекунанд.

Дар ин синф чун пештара вазифаи асосӣ ташаккули салоҳияти коммуникативӣ ва забонӣ ҳисоб меёбад, ки ба хонанда имкони корҳои таҳлил, синтез, муқоисаи забони модарӣ бо забони тоҷикӣ, ҳамчунин рушди нутқи шифохӣ ва хаттӣ, васеъшавии дониш оид ба муҳити атрофро фароҳам меоранд.

Ба ташаккули маҳорати фаро гирифтани навъҳои амалии нутқ: ҳикоягӣ, муҳокимагӣ, тасвирӣ диққати махсус дода мешавад. Ҳамчунин фарогирии маҳорати навиштани нақли хаттӣ ва иншо бо унсурҳои муҳокима ва тасвир пешниҳод мегардад.

**ТАҚСИМОТИ МАВОДИ ТАЪЛИМ ВОБАСТА БА СИНФҲО
САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ**

синфҳои 2-4	синфҳои 5-9	синфҳои 10-11
<p>Ширкат дар муколама, салому алейк, худро муаррифӣ (шинос) кардан, шиносӣ, саволҳо додан ба мақсади ба даст овардани ахбор, маҳорати шунида тавонистани мусоҳиб (ба саволҳо ҷавоб додан, суханро набуридан), изҳори ташаккур кардан, хайрхуш (худшофизӣ).</p> <p>Меъёрҳои одоби нутқ дар раванди муомила: муроҷиат, салому алейк, хайрхуш, изҳори ташаккур.</p> <p>Воситаҳои шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ (имову ишора, қиёфа), муомила.</p> <p>Таҳияи нақлҳои шифоҳӣ, матнҳои хаттӣ: матн дар бораи худ, оилаи худ, чизи дида, шунида ва хонда (варақаи боздид, хатча, табриқот, даъватнома, эълон (афиша), дастурамал).</p> <p>Хондан ва гӯш кардани матнҳои сода, таҳияи супориш бо дарки маънӣ.</p> <p>Одоби гӯянда, шунаванда, нависанда, хонанда (аз худ кардани қоидаҳо).</p> <p>Ҳикоя, муколама, мусоҳиба, суҳбат, нақл</p>	<p>Ҳолати муомила (ҳамсуҳбатон), мавзӯ, мақсади муомила; муколама;</p> <p>Ширкат дар муколама: баромад дар муколама, баён ва далелорӣ оид ба нуқтаи назари худ (пешниҳодҳо – шарҳ, мисолҳо аз ҳаёт, муҳокима); дарки баёни ҳамсуҳбат (розӣ//норозӣ); анҷоми муколама.</p> <p>Меъёрҳои одоби нутқ дар муомила: салому алейк, хайрхуш (розӣ//норозӣ); бахшиш пурсидан, хоҳиш, боодобона рад кардан; ҳамдardӣ, изҳори ташаккур кардан.</p> <p>Тасаввурот оид ба нақши воситаҳои ғайризабонӣ (имову ишора ва қиёфа дар муомила).</p> <p>Таҳияи нақл, матнҳо, ки ба гиранда, мавзӯ ва мақсади муомила мувофиқ (варақаҳои боздид, хатча, номаи шахсӣ, эълон, нақл, реклама, тавсифнома, маъруза, мусоҳиба, репортаж, мақола ба рӯзнома).</p> <p>Дарки пурра ва батафсил мазмуни матн (хондани</p>	<p>Ҳолати муомила (ҳамсуҳбатон, мавзӯ, мақсад, оҳанг, макон, замон, муомила).</p> <p>Ширкат дар муколама ва мубоҳиса (муқаррар кардани робитаи визуалӣ ва нутқӣ, идома ва анҷоми муколама; фаро гирифтани роҳ ва тартиби муколама, мубоҳиса; баён ва далелорӣ нисбат ба нуқтаи назари худ; пешгӯӣ кардан, дарк ва баҳодиҳӣ ба нуқтаи назари ҳамсуҳбат; баёни ҳавасмандӣ дар муомила; риояи оҳанги хайрхоҳона; ислоҳи нутқи худ дар раванди муколама, мубоҳиса).</p> <p>Меъёрҳои одоби нутқ дар раванди муомила, баҳодиҳии боодобона, тасдиқ кардан, таъриф, гирифтани эроди қорӣ.</p> <p>Дарки бамавқеъ истифода бурдани воситаҳои ғайринутқӣ (имову ишора, қиёфа) дар муомила.</p> <p>Таҳияи нақл ва матнҳо, ки ба гиранда, фикри иртиботӣ, макон ва замони муомила (ҷавоби муфассал ба мавзӯи</p>

	<p>муқаддимотӣ-ошношавӣ ва чустучӯӣ; шунидани ҳаматараф ва батафсил); хониш бо фарогирии мавзӯи матн.</p> <p>Хониши возеҳи матн (қоидаи хониши возеҳ).</p> <p>Одоб ё фарҳанги гӯянда, шунаванда, нависанда, хонанда (аз худ кардани қоидаи муомила)</p>	<p>забонӣ, пурсишнома, нақл) мувофиқ мебошанд.</p> <p>Дарки интиқодии матн (ба мақсади интиқодӣ гӯш кардан), хондани матн бо мақсади ба даст овардани муҳтавои асосӣ барои дар оянда интиқол додани он дар шакли хулоса, мухтасар.</p> <p>Баромад кардан дар назди ҳамсинфон бо матни таҳиякардаи худ</p> <p>Одоби гӯянда (нақлкунанда), шунаванда, нависанда, хонанда (аз худ кардани қоидаи муомила)</p>
--	---	--

САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНӢ

Синфҳои 2-4	Синфҳои 5-9	Синфҳои 10-11
<p>Алифбо</p> <p>Калима</p> <p>Овозҳо: овозҳои садонок ва ҳамсадо</p> <p>Ҳичо. Зада дар калимаҳо</p> <p>Таҳлили овозӣ ва ҳарфии калима.</p> <p>Аз як сатр ба сатри дигар гузаронидани ҳиссаи калимаҳо.</p> <p>Қоидаҳои имло</p> <p>Сохтори калима (пешванд, реша, пасванд, бандак).</p> <p>Калимаҳои ҳамреша.</p> <p>Маъноӣ (луғавӣ) калима.</p> <p>Маъноӣ маҷозӣ.</p> <p>Калимҳои ҳаммаъно ва зидмаъно.</p> <p>Ҳиссаҳои нутқ (исм, феъл, сифат, шумора, ҷонишин, пешоянд, пасоянд,</p>	<p>Забон ва нутқ</p> <p>Шаклҳои шифоҳӣ ва хаттии нутқ.</p> <p>Забон – системаи аломат.</p> <p>Аломати забон (овоз, ҳарф, морфема, калима, ибора, ҷумла, матн).</p> <p>Луғатҳо-ғанҷинаи забон (имлоӣ, тафсириӣ, муродифӣ, этимологӣ, фразеологӣ ва ғайраҳо).</p> <p>Воситаҳои ифоданокии нутқи шифоҳӣ.</p> <p>Ҳусни баён (фарогирии меъёрҳои забон).</p> <p>Маълумот доир ба услубҳои нутқ, жанрҳои нутқ.</p> <p>Матн ва аломатҳои он (ба кӣ нигаронида шудан, ном, мавзӯӣ, маъноӣ</p>	<p>Забон ва нутқ. Забон ҷузъи таркибии фарҳанги халқ.</p> <p>Забони тоҷикӣ – яке аз оилаи забонҳои ҳиндуаврупой.</p> <p>Забони тоҷикӣ дар доираи забонҳои тоҷикии форсӣ.</p> <p>Вазъияти забонӣ дар Тоҷикистон</p> <p>Фаслҳои асосии илм оид ба забон овозиносӣ (фонетика), луғат (лексикология, морфемика, калимасозӣ, сарф, наҳв).</p> <p>Меъёрҳои забони адабии тоҷикӣ.</p> <p>Нутқи муқоламавӣ (диалогӣ) ва якка (монологӣ).</p> <p>Воситаҳои ифоданоки</p>

<p>пайвандакҳо, ҳиссачаҳо, нидо).</p> <p>Аломатҳои грамматикӣ ҳиссаҳои нутқ. Чумла. Чумлаи сода. Сараъзоҳои чумла.</p>	<p>асосии он, алоқамандӣ, хотима).</p> <p>Матн – муколама.</p> <p>Нақшаи матн (нақшаи сода).</p> <p>Чумла. Маълумот оид ба ибора, чумлаҳои содаи яктаркиба, дутаркиба. Чумлаҳои сода ва чумлаи мураккаб. Чумла аз рӯи мақсади ахбори дар онҳо буда (ҳикоягӣ, саволи, амрӣ) ва аз рӯи тобиши эҳсосотӣ (хитобӣ).</p> <p>Роҳҳои ифодаи сараъзоҳо ва аъзоҳои пайрави чумла – бо калима – ҳиссаҳои нутқи омӯхташуда, фразеологизмҳо, ибораҳо, исмҳои хос.</p> <p>Чумлаҳо бо фарогирии мухотаб, бо аъзоҳои чидаи чумла, бо нутқи айнан нақлшуда.</p> <p>Аломатҳои китобат дар охир ва дохили чумла.</p> <p>Таҳлили наҳвӣ ва аломатҳои китобати чумлаҳои сода.</p> <p>Меъёрҳои талаффузи возеҳи калима.</p> <p>Қофия, тартиб, вазни шеър.</p> <p>Таҳлили овой (фонетикӣ) ва имлоии калима.</p> <p>Сохтори сарфии (морфологӣ) калима (пасванд, реша, пешванд, асос, бандак).</p> <p>Роҳҳои калимасозӣ.</p>	<p>нутқи хаттӣ.</p> <p>Хусни баён. Матн. Матн ва аломатҳои он (ахборӣ, яккапорчагӣ).</p> <p>Навҳои алоқа дар чумла ва роҳҳои инкишофи фикр (дар матн).</p> <p>Нақшаи матн.</p> <p>Муколама бо матн.</p> <p>Чумла.</p> <p>Навҳои алоқавии наҳвӣ калим дар чумла.</p> <p>Сохтани ибора ва навҳои он.</p> <p>Тартиби калима дар чумлаҳои сода.</p> <p>Нав ва роҳҳои ифодаи сараъзоҳо ва аъзоҳои пайрави чумла – бо ҳиссаҳои нутқ, ифодашудани онҳо.</p> <p>Чумлаи пурра ва нопурра.</p> <p>Навҳои чумлаи мураккаб (чумлаи мураккаби пайваст ва тобеъ, чумлаҳои мураккаби бепайвандак).</p> <p>Роҳҳои интиқоли нутқи айнаннақлшуда (чумлаҳо бо нутқи айнан ва мазмунан нақлшуда, иқтибосҳо)</p> <p>Аломатҳои китобат дар охир ва дохили чумла.</p> <p>Чумлаҳо.</p> <p>Таҳлили наҳвӣ чумлаҳои сод.</p> <p>Калима чун воситаи забонии муассиру фасеҳбаёнӣ.</p>
--	--	--

	<p>Маъноии лугавии (лексикии) калима, калимаҳои якмаъно ва бисёрмаъно, маъноии асли ва маҷозии калимаҳо.</p> <p>Калимаҳои ҳамшакл, ҳаммаъно ва зидмаъно.</p> <p>Калима чун воситаи ифоданокии забон (тавсиф, ташбеҳ, муқоиса, муболиға, тазод ва ғайраҳо). Фразеологизмҳо.</p> <p>Маъноии грамматикии калима.</p> <p>Ҳиссаҳои мустақили нутқ ва аломатҳои грамматикии онҳо.</p>	
--	---	--

Салоҳиятҳои таълим

синфҳои 2-4	синфҳои 5-9	синфҳои 10-11
<p>Қор бо намунаҳо, Муқоисаи маводи навишта бо намунаҳо.</p> <p>Мазмун ва шароити супориши таълим</p> <p>Ахбор, манбаи ахбор (фарҳангномаҳо, қомусҳо - энциклопедияҳо).</p> <p>Ҳамкорӣ бо омӯзгорон ва ҳамсинфон.</p> <p>Худбаҳодихӣ.</p>	<p>Ахбор (муҳим// дуҷумдараҷа, маълум // нав.</p> <p>Манбаи ахбор (фарҳангномаҳо, адабиёти иттилотӣ), ҳамсуҳбатон).</p> <p>Роҳҳои ба даст овардани ахбор аз манбаҳои гуногун барои ҳалли масъалаҳои забонӣ, ҷавоб ба саволҳо.</p> <p>Таҳлил ва ҷамъбасти ахбор бо роҳҳои гуногун (нақша, таблитса, консепт), бо истифодаи техникаи гуногуни хат, аломатҳо.</p> <p>Муҳтаво ва шартҳои супоришҳои забонӣ,</p>	<p>Сарчашмаи ахбор (фарҳангномаҳо, адабиёти иттилоотӣ, маводи видеоӣ, интернет, таҷрибаи шахсӣ).</p> <p>Мақсад ва роҳҳои ба даст овардани ахбор.</p> <p>Жанрҳо ва шаклҳои интиқол ва муаррифии (ошносозии) ахбор.</p> <p>Ҷамъбасти ахбор бо роҳҳои гуногун (нақшаҳо, таблитсаҳо, консепт, харитаҳо, диаграммаҳо).</p> <p>Ҳалли масъалаҳои забонӣ, мушқилот (муайян кардани мушқилот, пешгӯии мушқилот, роҳҳои ҳалли муассир).</p>

	<p>нақшаи иҷрои он. Ширкат дар кори чуфтҳо ва гурӯҳҳо (муҳокима, озмун), баҳодихии кори худ дар чуфтҳо, гурӯҳҳо, ба ҳамдигар баҳодихӣ</p>	<p>Таҳлили натиҷаи бадастоварда, ислоҳ. Ҷамкорӣ дар гурӯҳ ҳангоми ҳалли масъалаҳои забонӣ (банақшагирии кор дар гурӯҳҳо, тақсимоти нақшҳо, баҳодихӣ ба фаъолияти гурӯҳҳо).</p>
--	---	--

Синфи 2 **(хафтае се соат, 102 соат)**

Дар нақшаи таълим барои омӯхтани забони давлатӣ дар синфҳои дуҷуми таҳсилашон ғайриточикӣ 3-соатӣ пешбинӣ шудааст. Аз ин миқдор 42 соат ба давраи шифохӣ ва алифбо чудо шудааст, 90 соаташ ба давраи таълими савод ва рушди нутқ. Дарси омӯзиши савод хусусияти ҳамгирӣ дорад: он ҳам хониш, ҳам коркарди малакаҳои хушнависиро фаро мегирад.

Яке аз шартҳои зарурии фарогирии забон донишҷӯи лугат мебошад. Лугати ҳадди ақал, ки барои фаъолони аз худ кардан пешниҳод мегардад, имконият фароҳам меорад, ки хонандагон дар соҳаи таълим ва мавзӯҳои маишӣ муомила карда метавонанд. Лугати барои фаъолони аз худ кардан амалан пешниҳод мегардад, то ки хонанда бо маънои луғавии калима, сармаъноӣ, зидмаъно, муродифот ва калимаҳои ҳамрешаи пешванду пасванддор ошно гардад.

Курси шифохӣ 26 соат

Ташаккули салоҳияти коммуникативӣ

Шарти бомуваффақияти рушди инкишофи нутқ маҳорати таҳия кардани муколама, монолог дар шакли матни ҳикоягӣ, тасвирӣ ва муҳокимавӣ; эҷоди ҳолати муомилаи озод, ки дар он хонанда ва омӯзгор аъзои комилҳукуки суҳбат мебошанд. Барои шароити мусоиди муомила ба вучуд овардан мавзӯҳои зерин пешниҳод мегарданд.

Бинои мактаб ва синф. Тахта дар кучо насб шудааст? Ошно шудан ба ҳамдигар, бо ашӯи атроф: Номат чист? Ин кист? Ин чист? Одоби салом ва хайрухуш кардан. Фаҳмидани дархост ва супоришҳои омӯзгор: хезед (хез), шинед (шин), нишон дех, ҷавоб дех, нақл кун, гӯш кун. Маҳорати ба саволҳои номи ту (номат) чист? Номи рафиқат чист? Ҷавоби тасдиқ ва ё инкор додан. Номи ту Рустам аст? – ҳа (не). Ин расм аст. – ҳа (не).

Лаҳзаҳои суҳбат, гуфтугӯ ва иҷрои супоришҳо.

Бо якдигар шинос шудан; бозича ё китоберо бо супориши омӯзгор гирифта, ба он ном гузоштан, сифати онҳоро (ранг, шакл, хурд, калон...) гуфтан, ки сифатҳо дар вазифаи хабар оянд: Ҳаво соф. Синф васеъ.

Феълҳои мехонем, менависем, суруд мехонем, расм мекашем. Феълҳои тавоништан, хоштан дар якҷоягӣ бо феъл ва истифодаи онҳо.

Истифодаи ҷонишинҳои ман, ту, вай, ӯ, мо, шумо, онҳо. Ҷонишинҳои саволӣ (кӣ? Чӣ? Кадом? Чӣ хел?...) ҷонишинҳои (ин, он, ҳамин, ҳамон) ҷонишинҳои нафсӣ-таъкидӣ (худам, аз они ту).

Мавзӯҳои барои муколама

Шиносӣ. Насаби ман. Ном. Хона. Оила. Ашӯи рӯзгор (маишӣ). Машғулияти падару модар. Ба калонсолон ёрӣ мерасонем.

Мактаб синф. Ашӯи таълим. Мо мехонем. Бозичаҳо. Бозича ва дилхушии кӯдакон. Сабзавот. Меваҳо. Обҷакорӣ. Боғ.

Ҳайвоноти хонагӣ ва ваҳшӣ. Парандагон. Нигоҳубини ҳайвонот.

Зарф. Маводи хӯрокӣ. Дар гирди миз ё дастурхон. Қоидаҳои худхизматрасонӣ.

Либос. Пойафзол.

Деҳа. Шаҳр. Нақлиёт.

Чангал. Дашт. Шаҳр. Кӯча. Ҳавлӣ.

Фаслҳои сол. Рӯз ва шаб.

Касб. Меҳнати калонсолон ва кӯдакон. Одам. Аъзоҳои бадан. Тозагии шахсӣ.

Тартиби рӯз. Ашёи (чизҳои) шахсӣ.

Дар хона. Дар кӯча. Дар бозор. Қоидаи рафтор. Идҳои мо.

Хонандагон бояд ифодаҳои стандартии одоби муомиларо дар ҳолатҳои зерини нутқ донанд ва истифода бурда тавонанд.

- ошноӣ; тавсифи шахс, дархост оид ба шахс, маълумот дар бораи худ, қолабҳои одоби муомила, муаррифӣ, ифодаҳои пазириш, хайрухуш ва дархост;
- дархости ахбор оид ба чизе, аниқ кардани ҳудуди суҳбат, муайян сохтани мавқеи касе ё чизе;
- ахбор оид ба фаъолияте, ки анҷом мегирад ва ё анҷом дода шудааст;
- шаклҳои ифодаи иҷозат хоستان, манъ кардан, ҷалби диққати мусоҳиб, муроҷиат, салому алейк, даъват, хайрухуш, ташвиқ ба фаъолият, шаклҳои огоҳӣ, изҳори ташаккур, табрикот, шубҳа, маслиҳат, хоҳиш;
- баҳодихӣ ба фаъолият; ахбор оид ба вақти сарфшуда ва замони оғози фаъолият, табудули назар оид ба ин ё он фаъолият, гаппарониҳои (репликаҳои) одитарин, муҳокима, норизоӣ, нафрат, тасдиқ, табрик.

Ташаккули салоҳиятҳои забонӣ

Хонандагон бояд донанд:

- овозҳои садонок ва ҳамсадо;
- овозҳои ҳамсадо;
- чӯдо кардани калима ба ҳичо;
- чӯдо кардани ҳичои задалор бо назардошти мавқеи задал забони тоҷикӣ
- аз 400 то 800 воҳиди фаъоли луғат
- калимасозии исм

Исм ҳам дар вазифаи мубтадо ва ҳам хабар меояд. Мактаб. Ин мактаб аст. Ин мактаби мост: Модарам. Писарча нишастааст. Мактаби калон, нав, хиштин.

Дар нақлҳои шифоҳии чунин сохтор истифода мешаванд.

Ин (ин ҷо, он ҷо)-исм-ин синф.

Ашё ва фаъолияти ӯ- хонанда меҳонад. Исм+ исм+феъл - Каду дар полиз месабад.

Исм+исм+феъл - Карим назди тахта истодааст.

Исм+исм+феъл - Ромин китоб меҳонад.

Ашё ва аломати он- исм+сифат- Шалғам бомаза.

Доро будан исм+исм+феъл - Борбад бозича дорад.

Талаботи асосӣ ба дониш ва маҳорати хонандагон дар охири курси шифоҳӣ

Дар охири курси шифоҳӣ хонандагон бояд тавонанд:

- дарки нутқи мавзӯи маҳдуд аз шунидан;
- дуруст талаффуз кардани овозҳои нутқ, алоқамандии онҳо ва калима дар таркиби ҷумла ва дар нутқи мурағаб;
- дуруст, оҳангдор хондани навъҳои гуногуни ҷумла;
- фаро гирифтани шаклҳои асосии грамматикӣ ва захираи луғати зарурӣ;
- ба забони тоҷикӣ нақл кардан дар мавзӯи шинос;
- ҷавоб додан ба ба саволҳо аз рӯи расми мазмунаш шинос ё матни хонда дар ҳаҷми калимаҳои омӯхташуда ва сохторҳои грамматикӣ;
- нақл кардан аз рӯи расмҳо дар мавзӯи ошно бо истифода то 20 калима дар матн, гуфтугӯ кардан (савол додан ва ҷавоб додан ба онҳо);
- аз ёд кардани 5-6 порчаҳои шеърӣ, ки аз ду то чор мисраъ доранд.

Таълими савод ва инкишофи нутқи мурағаб. Махсусияти таълими забони тоҷикӣ чун забони ғайримодарӣ, омӯзиши забон тавассути навъҳои фаъолияти нутқ сурат мегирад. Аз ин рӯ ба мақсад мувофиқ аст, ки дар дарс ва вақтҳои берун аз он фаъолияти табиӣ хонандагонро ба роҳ монд; гӯш кардан, намоиши саҳнавӣ, бозӣ, нақл кардан, мусобиқа, шарҳдиҳӣ, расмкашӣ, нома ба дӯстон аз кишвари дур ва ғайраҳо. Муносибати фаъолиятнок имкони нишон додани аҳамияти маводи омӯхташударо ба муҳтавои забонӣ ва нутқӣ алоқаманд менамояд.

Дар омӯзиши савод самтҳои зерин ҷудо карда шудааст:

- шиносӣ бо воҳидҳои асосии забони тоҷикӣ ва мавқеи онҳо дар системаи забон;
- ташаккули техникаи хониши баланд: аз худ кардани навъҳои гуногуни хониш; бо фаҳмидани муҳтавои асосӣ, бо дарки пурраи мазмуни матн;
- аз худ кардани системаи графикаи забони тоҷикӣ ва ташаккули малакаҳои хушнависӣ.

Ёд додани хондан ва навиштан ба таври тафриқа кардан сурат мегирад, ҳамзамон фаъолияти баробар чун новобаста аз якдигар, ки дорои асоси ягонаи овозӣ буда, вале амалиёти гуногуни психикаро талаб менамояд, . . .

Хониш ва хат дар забони давлатӣ

Маҳорати ҷудо кардани ҷумла ба калима, калимаҳо ба ҳичоҳо, ҳичоҳо ба овозҳо ва муайян кардани пайдарпайии онҳо дар калима бо ёрии модели калимаҳо амалӣ мегардад.

Ташаккули механизми калимаҳои тоҷикӣ чунин аст:

- ҳосилшавии овозҳо: овоз ва ҳарф;
- овозҳои садонок ва ҳамсадо;
- дуруст хондани ҳичои задалор ва беада (бо ёрии омӯзгор);
- хониши босуръати табиӣ матн, ки бар асоси мавод таҳия гаштаасту ҳарф ё калимаҳояш ихтисор шудааст ё расмҳое, ки ба ҷойи калимаҳо оварда шудаанд;
- ифоданок бо рияи дурусти ҷойи задалор ва оҳанг бо овози баланд хондан;
- имкони бо матн кор кардан;

- аз чанд ҷумла ҳамонро интихоб кардан, ки ба мазмуни матн мувофиқ аст;
- муҳтавои тасвиршуда бо ёри расмҳо;
- муқоисаи расмҳо бо муҳтавои матн;
- хондани номи (сарлавҳаи) матн ва нақли пешгӯии муҳтавои он;
- интихоби номи мувофиқ аз ҷумлаҳои матн;
- муайян кардани нуктаи муҳим ва асосӣ дар матн;
- ҷавоб додан ба саволҳои умумии ба матн гузошташуда (дар бораи чӣ?), дар бораи кӣ?, дар кучо?, кай?);
- муайян кардани маънои асосӣ бо таъя ба матн ва калимаҳои асосӣ;
- хондани матн дар бораи худ, аниқ ва пурра фаҳмидани маънои он;
- ҷо ба ҷо кардани қисмҳои ҷудоғонаи матн, ки ба матни хондашуда, мутобиқат наояд;
- саволгузори ба матни хондашуда.

Нақл кардан:

- аз рӯи мавзӯ ва ҳолати муомила;
- муколама: омӯзгор-хонанда, хонанда- хонандагон, хонанда-хонанда;
- монолог: нақл аз рӯи намуна; нақл дар асоси шунида; нақл аз таҷрибаи шахсӣ; нақл аз рӯи супориш.

Аз худ кардани маводи грамматикӣ ва истифодаи он дар нутқ:

- исм, шакли танҳо ва ҷамъ;
- истифодаи ҷонишинҳо ба ҷойи исм;
- сифат дар алоқа бо исм;
- исм дар алоқа бо ҷонишинҳо;
- истифодаи феълҳо;
- тағйир додани феълҳо аз рӯи шахсу шумора;
- феъли «будан» дар замони гузашта;
- феълҳои замони ҳозира ва оянда;
- истифодаи феъли «хоҳам» ва «дода, деҳ» бо масдар, шумораҳои микдорӣ.

Фарқ кардан ва дар нутқ истифода бурдани феълҳо:

- Дар нутқ истифода бурдани феълҳои сиғаи хабарии серистеъмол;
- Феъли содаи замони оянда;
- Дар нутқ истифода бурдани феълҳои сода;
- Ҷумлаҳои нопурра дар муколама;
- Маҳорати ҷавоб додан ба саволҳои омӯзгор, ҳамзамон мустақилона муайян кардан ва додани савол дар доираи луғати омӯхташуда;
- Тартиб додани ҷумла аз рӯи муҳтавои расм;
- Аз ёд хондани шеър, ки аз хондани омӯзгор, бо ёри сабти магнитофон ва аз китоби дарсӣ ҳифз кардааст.

Талаботи асосӣ ба дониш ва маҳорати хонандагон дар охири давраи алифбо.

Хонандагон бояд оид ба одоби нутқ ва махсусияти рафтори нутқӣ дар ҳолатҳои гуногуни муомила маълумот дошта бошанд.

Хонандагон бояд донанд:

- ҳамаи ҳарфҳои алифбои тоҷикӣ;
- фарқҳои асосии овоз ва ҳарфҳои тоҷикӣ;
- хусусиятҳои овозҳои садонок ва ҳамсадо;

Хонандагон бояд тавонанд:

- мусоҳибро гӯш кардан, ба ӯ таваччуҳ ва эҳтиром зоҳир кардан, гуфтугӯро бо гаппартоӣ ва саволҳо дастгирӣ кардан;
- тезу равон ва самаранок хондан (ҳамвории ҳичоӣ, ҳичоӣ хондани калимаҳои ҷудогона, ҳамаи калимаҳо ва гурӯҳи калимаҳо);
- ба саволҳо ҷавоб додан аз рӯйи маводи хондашуда;
- ёфтани ҷавоб ба саволҳои ба матн додашуда;
- ёфтани калимаи додашуда ва сохтори грамматикӣ он;
- донишмандони шакли ҳамаи ҳарфҳои калону хурди алифбои тоҷикӣ, роҳҳои пайвасти кардани онҳо;
- беғалат рӯбардор кардани матнҳои наҷандон калони дастнавис ва ҷопӣ;
- гузаронидани таҳлили овозии калима, фарқ кардани овозҳои садонок аз ҳамсадоҳо ва ҳарфҳо, ки дар хат инъикос меёбанд, ҳамсадоҳои ҷарангдор аз бечаранг, ҳарфи сакта, муайян кардани ҳичоӣ задалор дар калима;
- навиштани ному насаби одамон, таҳаллуси ҳайвонот бо ҳарфи калон;
- истифода кардани ҳарфи калон дар аввал ва нӯқта дар охири ҷумла;
- аз имло босаводона навиштани калимаҳое, ки талаффузашон аз навишташон фарқ намекунанд; ҷумла ва матнҳое, ки дар ҳудуди 12-15 калима доранд;
- мустақилона тартиб додан ва навиштани матн бо таъя ба калимаҳои асосӣ дар ҳудуд 2-3 ҷумла.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

Мавзӯи матнҳо ва нақлҳо барои ташаккули салоҳияти коммуникативӣ:

Салом, мактаб. Тартиби меҳнати таълимӣ ва истироҳати хонандагон. Рафтор дар мактаб, дар ҷойҳои ҷамъиятӣ. Тарбияи интизоми маърифатнокӣ, рафтори фарҳангӣ.

Тирамоҳ. Дигаргунӣ дар табиат дар аввал ва охири тирамоҳ. Меҳнати кӯдакон ва калонсолон. Омодагии парандагон ба зимистон.

Китоб – рафиқи мушфиқ. Китобҳои дарсию бадеӣ – сарчашмаи дониш. Шиносоӣ бо китобхона, қоидаи истифодаи китоб.

Зимистон. Табиати зимистон. Дигаруниҳо дар табиати фасли зимистон. Муносибати одамон ба фасли зимистон. Бозиҳо ва машғулиятҳои зимистона. Меҳнат ва ҳаёти кӯдакону калонсолон дар фасли зимистон.

Ҳайвонот ва парандаҳои хонагиву ваҳшӣ. Манфиати ҳайвонот ва парандаҳои хонагӣ, нигоҳубини онҳо. Ҳайвонҳо ва парандаҳои ваҳшӣ.

Рӯзи муҳофизони Ватан. Тарбияи эҳтиром ба ҷонфидоҳои муҳофизони Ватан, ҳисси муҳаббат ба Ватан.

8 март — рӯзи модарон. Тарбияи муносибати боэҳтиромона ба модар, бибӣ, ба занон.

Оилаи мо. Тартиби рӯз. Уҳдадорихои аъзоёни оила, меҳнати онҳо дар хона ва истехсолот. Одоби рафтор дар хона.

Баҳор. Дигаргунӣ дар фасли баҳор. Корҳои баҳорӣ. Машғулиятҳо ва бозиҳои баҳории кӯдакон.

9 Май — Рӯзи ғалаба. Иштирок хурду калон дар ҷанги зидди фашизм. Тарбияи ҳисси муҳаббат ба Ватан дар кӯдакон, ифтихор аз қаҳрамонони Ватан.

Ватани ман – Тоҷикистон. Диёри ман. Гӯшаи кишвар, ки ман дар он ҷо, ба камол мерасам. Зиндагӣ ва меҳнати одамон дар шаҳру деҳот, табиати зодгоҳи ман. Анъанаҳои мардуми мо.

Тобистонро ба хотир овардан. Истироҳат ва меҳнати тобистонаи кӯдакон. Табиат. Тарбияи муҳаббат ба табиати кишвар, муносибати эҳтиёткорона ба он.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНӢ

Такмили малакаву маҳорат:

—шинохтан ва талаффуз кардани фонемаҳои ҳамсадо ва садонок дар ҳичоҳи заданок;

— дуруст талаффуз кардани фонемаҳои хоси забони тоҷикӣ дар алоҳидагӣ ва фарқ кардани онҳо ҳам дар талаффуз ва ҳам дар калима;

— ва дуруст талаффуз кардани фонемаҳои ҳамсадои хоси забони тоҷикӣ дар аввал, мобайн ва охири калима ва фарқ кардани онҳо.

— шинохтан ва талаффуз кардани фонемаҳои ҳамсадо ва садонок ҳангоми талаффуз ва навишт дар ҳичои беада;

— талаффузи дурусти ҳамсадо ва садонок дар ҳичо, калима.

Такмили малака ва маҳорати ҷудо кардани калимаҳои тоҷикӣ ба ҳичо, дар шунидан фарқ кардани ҳичоҳои зададор ва беада, риояи таносуби калимаҳои бисёрҳичо, қоидаҳои ба ҳичо ҷудо кардани онҳо.

Такмили малака ва маҳорати талаффузи оҳанги ҷумлаҳои ҳикоягӣ ва саволӣ.

Такмили малака ва маҳорати ҷудо кардани калимаҳои тоҷикӣ ба морфемаҳо, фаҳмидани маънои онҳо ва сохтани калимаҳо ва шаклҳои грамматикӣ наваз аз рӯйи муқоисаи қолабҳои ошно.

Такмили малака ва маҳорати интиҳоби калимаҳои ҳамреша бо пасвандҳои гуногун, фаҳмидани маънои онҳо ва сохтани калимаҳои наваз аз рӯйи қолабҳои калимасозии зерин:

— исм бо пасвандҳо: *-гар, кор – коргар*; исм бо пешванди *ҳам-*: *синф – ҳамсинф, кор - ҳамкор*.

— исм бо пасвандҳо: *-ак, -ча: духтар- духтарак, духтарча, шаҳр- шаҳрак*.

Мустаҳкам кардан ва такмили малакаҳои фарқ кардан, фаҳмидан ва истифодаи исмҳои ҷондор ва бечон дар нутқ.

Мустаҳкам кардан ва такмили малакаҳои тағйир додани исмҳои шахс бо ҷонишинҳои шахсӣ (ман, ту, ӯ, мо, шумо, онҳо).

Бо тартиби луғат аз худ кардани калимаҳое, ки нишонаҳои ҷинсиат доранд (*муаллим – муаллима, адиб – адиба; хурӯс - мурғ, барзагов – модагов*).

Такмили малака ва маҳорати фарқ кардан ва истифодаи дурусти исмҳо дар шумораи танҳо ва чамъ. Сохтани шаклҳои чамъи исмҳо бо пасвандҳои *-ҳо, -он, (-вон, -гон, -ён)*.

Аз худ кардани шаклҳои истифодаи танҳо ва чамъи исмҳои чомеъ: *мардум – мардумон, халқ – халқҳо, гала, пода, рама*.

Такмили малака ва маҳорати истеъмоли қолабҳои «исм (чонишин)+феъл». Такмили малакаҳои фарқ кардан ва истифодаи феълҳои, ки ба саволи *чӣ кор кард?, чӣ кор мекунад?, чӣ кор карда истодааст?* ҷавоб мешаванд.

Ташаккули малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани феълҳои бо пешвандҳои *бар-, дар-,* пешвандҳои шаклсози *ме-, би-* сохташуда: *дор-бардор, гашт-баргашт, гузашт-даргузашт, рафт-мерафт, хон-бихон...*

—фарқ кардани феълҳои пасванддор ва бепасванд, пешванддор ва бе пешванд, фарқи онҳо, истифодаи дурусти онҳо дар нутқ: *Парвиз суруд хонд. Рустам расм мекашид;*

— гузоштани саволҳо ба феълҳо дар замонҳои гуногун: *чӣ кор кард?: гуфт, расм кашид, омад, хандид, даромад*. Такмили малакаҳои фарқ кардани замонҳои гузашта, ҳозира ва ояндаи одӣ: *чӣ кор кард?, чӣ кор карда истодааст?, чӣ кор мекунад?*

Аз худ кардан ва фаъл гардонидани қолаби «феъл+феъли ёвар+феъл дар шакли номуайяӣ»:

—бо феълҳои ёридиҳанда ифода кардани замони ҳозира: рафт, рафта истодааст, хондан: Ардашер рафта истодааст. Вазифаи мо хондан аст. Ман ба расм кашидан оғоз кардам;

— бо феълҳои ёвар: *хостан, тавонистан, боистан. Орзу хонда метавонад. Ҷамшед навиштан мехоҳад. Шерак бояд равад*.

Такмили малака ва маҳорати фарқ кардани шакли номуайяӣ ва тасрифии феъл.

Такмили малака ва маҳорати шинохтани бандакҳои феълӣ, тасрифи феълҳои сода бо бандакҳо: *рафтам-рафтӣ-рафт, рафтем-рафтед-рафтанд*.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтани шаклҳои мутлақ ва давомдори феъл: *рафт- мерафт-рафта буд-рафта истода буд*.

Ташаккули малакаҳои саволгузорию дуруст, фарқ кардани замонҳо ва корбурди дурусти онҳо дар нутқ.

Такмили малака ва маҳорати сохтани шаклҳои замонию феълҳо аз асосҳои феъл: асоси замони гузашта ва асоси замони ҳозира.

Такмили малака ва маҳорати фаҳмиш ва истифодаи ҷумлаҳо бо қолабҳои пешояндӣ:

— пешоянд+исм+феъл: ба саволи *дар кучо?, ба кучо?, аз кучо?: ба мактаб рафт, дар рӯйи миз истодааст, аз хона омад, дар кӯча дидам, аз китоб хондам;*

— исм+пасоянд+феъл: ба саволи *киро?, чиро?: Нушинро мебинам, обро менӯшам, китобро хонд;*

—пешоянд+исм+феъл: саволи *ба кӣ?, аз кӣ?: ба Савсан гуфтам, бо Диловар омадам, аз Баҳодур шунид;*

— пешоянд+исм+феъл: саволи *бо кӣ?, бо чӣ?, бе кӣ?, бе чӣ?: бо дӯстам омадам, бо мошин рафт, бе рафикаш омад, бе дафтар омадам;*

—пешоянд+исм+феъл: ба саволи *барои кӣ?/ба кӣ?, дар бораи кӣ?, дар бораи чӣ?: барои/ба модарам гул овардам, дар бораи Спитамен хондам, дар бораи сулҳ навиштам;*

Мустаҳкам кардани малакаҳои амалию истифодаи таркибҳо бо ҷонишинҳои *ӯ, вай, он, онҳо: бо ӯ, аз он вай, аз он ӯ, барои онҳо, ба назди ӯ, дар пушти он, дар паҳлуи он. Аз худ кардани қолабҳо бо ҷонишини «худ»: дар бораи худат гап зан, аз худаи пурс, ба худам деҳ. Ташаккули малакаи истифодаи ҷонишинҳои шахси 1-ум ва 2-юми танҳову ҷамъ: дар ман, дар ту, дар мо, дар хонаи мо, дар бораи ту, ба хонаи шумо, дар бораи мо, бо шумо.*

Калимаҳое, ки ба саволҳои *чӣ хел?, чӣ гуна?* ҷавоб мешаванд. Такмили малака ва маҳорати истифодаи қолабҳои «исм+сифат». Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷонишинҳои ҳамнисбати сифатҳо, истифодаи онҳо дар қолабҳои сифат+исм: *ҳамин хел одам, ҳамин гуна курта, усулҳои истифода бо исмҳои танҳо ва ҷамъ: ин гуна одамҳо, ин гуна дӯстон.*

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати мувофиқсозии ҷавобҳои кӯтоҳ ба саволҳо ифодакунандаи шумораҳо ва аломатҳо: *Ту дар синфи чандум мехонӣ? – Синфи сеюм; Рӯзҳо дар фасли зимистон чигунаанд? – Сарду кӯтоҳ.*

Ташаккули малака ва маҳорати сохтан ва истифода кардани сифатҳо бо пасвандҳои сифатсози *-ӣ, -гӣ, -гин, -ин: чӯб-чӯбӣ, санг-сангӣ/сангин.*

Ташаккули малака ва маҳорати сохтан ва истифода кардани дараҷаи қиёсии сифатҳо вобаста ба ҳадди ақали захираи луғавӣ: *дароз-дарозтар, баланд-баландтар.*

Ташаккули малака ва маҳорати дидан ва муайян кардани морфемаҳои асосӣ: реша, пешванд, пасванд, пасоянд, чудо кардани калимаҳои аз рӯйи сохтор ба ҳам монанд.

Такмили малака ва маҳорати истифодаи қолаби «зарф+феъл». Истифодаи зарфҳои нави макон, замон, тарзи амал: *пагоҳ, якбора, пешопеш, чуқур, босаводона, тӯлонӣ, дуру дароз.*

Ташаккули малакаҳои одитарини сохтани зарф аз сифат бо ёрии пасванди *она: далер- далерона, часур –часуруна, дӯст - дӯстона.*

Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи қолабҳои «зарф (сифат)+зарфи дараҷа»: *дур-хеле дур, ором – ниҳоят ором, кам – хеле кам.*

Ташаккули малакаҳои муайян кардани сараъзоҳои ҷумла.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ НУТҚ

Малака ва маҳорати истифодаи самараноки калимаҳо, шаклҳои грамматикӣ, қолабҳои наҳвӣ дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ.

Малака ва маҳорати дарк кардан ва сохтани ифодаҳо (матнҳо)-и алоқаманд бо истифодаи онҳо ба сифати воситаҳои алоқамандкунандаи байни ифодаҳо:

– такрори калима бе дигар кардани шакли грамматикӣ;

– такрори калима бо дигар кардани шакли грамматикӣ;

– тағйир додани исмҳо ва сифатҳо бо ҷонишинҳо;

- иваз кардан бо муродифҳо, калимаҳои наздикмаъно: *бача – талаба - хонанда*,
- пайвандаҳои *ва, аммо, ё*;
- зарфҳои макон, замон, шаклҳои пешоянддор ва бепешоянди исмҳо, ки чун ҳол ба қор рафтаанд;
- шаклҳои замони феъл;

ШУНИДАН

Малака ва маҳорати дарки оҳанги ҷумлаҳо, ки мақсадҳои гуногун доранд.

Малака ва маҳорати дарки ифодаҳои, ки обуранги услубӣ доранд.

Малака ва маҳорати дарки ифодаҳои шифоҳии шакли муқола ва монологдошта, ки бо суръати муқаррарии нутқ пешниҳод мешаванд.

Малакаи ҷудо кардани маълумоти асосӣ аз ифодаҳои барояш дастрас, ки дар давоми 2-3 дақиқа бо суръати 80-90 калима дар як дақиқа шунавонида мешаванд.

Малака ва маҳорати дарки маъноӣ асосии ифода, ки дар таркибаш калимаҳои бегона (нав) дорад.

Малакаи истифодаи донишҳо дар хусуси калимасозӣ ва шаклдигаркунии калима барои фаҳмидани матн, ки дар таркибаш барои хонанда калима ва шаклҳои грамматикӣ нав дорад (аз ҳисоби морфемаҳои омӯхташуда).

Малака ва маҳорати дарки гаппартоии (репликаи) диалог.

ГУФТОР

Малака ва маҳорати бурдани муқола бо истифодаи суханҳои ҷавобӣ (реплика)-стимулҳои саволӣ ва амрӣ. Малака ва маҳорати сохтани луқмаҳои ҷавобӣ бо истифода аз калимаҳои омӯхташуда, шаклҳои грамматикӣ онҳо ва қолабҳои нахвӣ. Малакаи ҳавасмандгардонии оғоз ва идомаи диалог. Малака ва маҳорати аз нав пурсидан ва аниқ кардан бо истифодаи савол дар бораи ашё, амал, аломати ашё, аломати амал, миқдор, ҷой, вақт, образ ва усули тарзи амал, сабаб ва мақсад. Малакаҳои мутобиқсозии мундариҷа ва оҳанг, баландӣ, танин, зада ва обуранги ҳиссии луқмаҳо, инчунин овардани луқмаҳо-суханҳои ҷавобии худ мувофиқи луқмаҳои ҳамсӯхбат. Малакаи истифодаи ҷумлаҳои нопурра дар муқола. Малакаи истифодаи мурочиат ва салом, фарқ кардани шакли тасдиқ, исбот, инкор ва шубҳа,

миннатдорӣ. Малакаи иштирок дар муколамаҳо ба мавзӯ ва вазъияти пешниҳодшуда.

Малака ва маҳорати сохтани нутқи монологӣ. Додани шарҳи алоқаманд ба сурат, вазъият, чой ва вақти амал, табиат. Таҳияи фаврии нақл дар бораи воқеаҳо бо тағйир додани макон ва шароити амал ва бе тағйир додани онҳо. Малака ва маҳорати нақл кардани чизи хондашуда ё шунидаи ба матн наздик (баёни репродуктивӣ), кӯтоҳ ё бо тағйири таркиби луғавӣ-грамматикӣ ва қолаби наҳвӣ. Малака ва маҳорати сохтани ифодаҳои монологии пешакӣ омодакарданашуда дар бораи чизи хонда, шунида, мушоҳида карда ё аз таҷрибаи шахсӣ.

ХОНДАН. Малака ва маҳорати бо овоз дуруст ва тез, фаҳмида ва бурро бо суръати 40 калима дар як дақиқа хондан. Малакаи бо омодагӣ ва бе омодагӣ бо истифодаи воситаҳои асосии муассир бо овоз ва бе овоз хондан (ист, оҳанг, задаи мантикӣ, суръат, баландӣ, оҳанги муассир).

Малакаи истифода аз луғат барои шарҳи маънои калимаҳои ноошно.

Малакаи таҷзияи матн ба қисмҳо ва тартиб додани нақша дар шакли ҷумлаҳои саволӣ ва ҳикоягӣ.

Маҳорати баҳо додани чизи хонда, баён кардани муносибати худ ба он.

Малакаи амалан фарқ кардани назм ва наср, нақл ва ҳикоя, афсона ва дoston, хуччат ва мақолаи публитсистӣ.

Малакаи истифодаи китоб: пайдо кардани сарлавҳа, матни зарурӣ.

Малакаи муносибати эҳтиёткорона ба китоб.

НАВИШТАН. Малакаи бо ҳусни хати зебо рӯйбардор кардани матн бо риояи талаботи асосӣ ба қоидаҳои навиштани матн (аз сатр ба сатр гузаронидани ҳиссаи калима, риояи ҳошияҳо, баробарии андозаи ҳуруф, ҳами ҳарфҳо).

Малакаи навиштани матн аз имлои омӯзгор бо риояи қоидаҳои зерини имлоӣ ва аломатҳои китобат:

– риояи ҳарфи хурду калон дар матн;

– ифодаи и-и зада дар хат;

- ифодаи фарқи садонокҳои у ва ў;
- ифодаи дурусти ҳамсадоҳои чарангдор ва бечаранг;
- ифодаи дурусти ҳамсадоҳои чарангдор пеш аз ҳамсадоҳои бечаранг;
- ифодаи дурусти ҳамсадоҳои ташдиддор;
- ифодаи дурусти пешванду пасвандҳо дар калима;
- ифодаи дурусти пешоянд ва пасояндҳо дар хат;
- ифодаи дурусти кӯчонидани ҳиссаи калима аз як сатр ба сатри дигар;
- аломати китобати анҷоми ҷумла;
- аломатҳои китобат ҳангоми алоқои аъзоҳои ҷида бо пайвандак ва бепайвандак.

Малакаи навиштани нақл, иншои кӯтоҳ дар ҳаҷми 50 калима (5-10 ҷумла).

Малакаи навиштани нома.

Малакаи истифодаи луғати имло.

ТОЗАНАВИС

Мустаҳкам кардани малакаҳои беҳдошт (гигиена) ва техникаи хат. Кор бо унсурҳои ҳуруф, ба пайваст кардани онҳо, сарҳарф, ҳуруфи хурд.

Имлои калимаҳо барои бахотирғирӣ:

Мавзӯъ, мухбир, рӯй, кӯҳ, нух,

Калимаҳо барои талаффузи дуруст:

Дах, бод, асбоб, калид, кордча, анбӯр, шанбе, бадтар.

Ифодаҳо барои одоби муомила:

Миннатдорам, ташаккур, салом, хайр, субҳ ба хайр, то боздид, хоби хуш.

Талаботи асосӣ ба дониш ва малакаҳои хонандагони синфи 3 дар охири соли таҳсил

Хонандагон бояд донанд:

- ном ва тартиби алифбои тоҷикӣ;
- аломати фонемаҳо ҷарангдор ва бечаранг, ҷуфти ҳамсадоҳои ҷарангдору бечаранг;
- қоидаи кӯчонидани ҳиссаи калима;
- аломатҳои ҷумла ва матн;
- қоидаҳои одоби муомила.

Хонандагон бояд тавонанд:

- истифодаи қоидаҳои одоби муомила вобаста ба вазъият ва мақсади муомила;
- ташкили муколама бо ҳамсуҳбат, риояи эҳтиром ва зоҳир кардани таваҷҷуҳ ба ӯ;
- фарқ кардани шаклҳои шифоҳӣ ва хаттӣ муомила;
- бо ҳусни хати зебо рӯйнавис кардани калимаҳо, ҷумлаҳо ва матни иборат аз 40-50 калима бо ғалат ва пурра;
- санҷидани матни навишташуда дар муқоиса бо нусхаи асл;
- таҳлили овози ҷарғи калима, ҷудо кардани калима ба ҳичоҳо, задаро дуруст гузоштан;
- ҷудо кардани ётбарсарҳо е, ё, ю, я;
- дуруст навиштани сарҳарф дар исмҳои хос;
- аз имлои омӯзгор беғалат навиштани ҷумла ва матнҳои хурд (30-40 калима), бо фарогирии калимаҳои талаффуз ва навишташон сода;
- дуруст навиштани калимаҳо бо садонокҳои у ва ӯ, ҳарфи ӯ;
- фарқ кардани пешванд ва пешоянд, ҷудо навиштани пешоянд аз калима;

- пайдо кардани реша аз калимаҳои ҳамреша; интихоб кардани калимаҳои ҳамреша, бо ёрии пешванду пасвандҳо сохтани калимаҳои нав (мисолҳои одитарин);
- ҷудо кардани ҷумла аз матн, сохтани ҷумла дар мавзӯи додашуда;
- дар ҷумла ҷудо кардани сараъзоҳои ҷумла;
- муайян кардани калимаҳои, ки ном, амал ва аломати ашёро ифода мекунанд;
- муайян кардани шумора дар исмҳо ва феълҳо;
- ба саволҳо ҷавоби хаттӣ навиштан ва навиштани 2-3 ҷумла дар мавзӯи пешниҳодшуда;
- навиштани иншо то 50 калима бо истифодаи саволҳо.

СИНФИ 3

(ҳафтае 3 соат, дар маҷмӯъ: 102 соат)

Инкишоф додани нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ дар заминаи маводи таълимии аз рӯйи тамоми қисмҳои барномаи пеш аз худшуда ва пешниҳодшаванда. Такмили малака ва маҳорат доир ба ҳамаи навъҳои фаъолияти нутқ мувофиқи талаботи барнома. Мустҳкам ва васеъ кардани донишҳо дар заминаи аз худ кардани маводи таълимӣ-тарбиявӣ аз рӯйи мавзӯҳо. Шиносоӣ бо мафҳумҳои асосии грамматикаи мактабӣ ва имло.

ТАШАККУЛИ МАЛАКАҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

Мавзӯи матнҳо ва ифодаҳо барои ташаккули салоҳияти коммуникативӣ:

Тобистон. Хондани матнҳо ва ҳикояҳои хонандагон дар бораи истироҳати тобистона, лагери тобистона, сайру саёҳат ба кӯҳҳо, ҷойҳои таърихӣ. Тарбияи муҳаббат ба табиат, муносибати эҳтиёткорона ба он, малакаи дидан, шинохтан, эҳсос кардани зебӣ дар табиат.

Тирамоҳ. Хониши матн ва ҳикояҳои хонандагон дар бораи аломатҳои аввал ва охири тирамоҳ, дар бораи қорҳои тирамоҳӣ дар сахни мактаб, саҳро, боғ, полиз, дар бораи ҳаёти парандагон (кӯчӣ ва муқимӣ) ва ҳайвонот дар фасли тирамоҳ, дар бораи ниҳолшинонӣ, дар бораи муносибати эҳтиёткорона ба олами ҳайвоноту наботот.

Беҳдошти (гигиенаи) шахсӣ ва ҳифзи саломатӣ. Хондани матнҳо ва суҳбатҳо бо хонандагон дар бораи тартиби рӯзи хонандаи синфи 3, дар бораи риояи қоидаҳои беҳдошти шахсӣ, ки бо хӯрок, ҳоб, саломатӣ, дар бораи бозӣҳои ба ҳаракатоваранда дар ҳавои тоза вобаста аст.

Оилаи мо. Хондани матн оид ба меҳнати калонсолон ва кӯдакон. Ҳикояҳои хонандагон дар бораи падару модарашон, дар бораи касби онҳо. Меҳнат дар оила, ёрӣ ба падару модар.

Зимистон. Хондани матнҳо дар бораи фарорасии зимистон, нишонаҳои зимистон, бозӣҳои зимистона. Меҳнати калонсолон ва кӯдакон дар фасли зимистон. Ҳаёти ҳайвонот ва парандаҳо дар фасли зимистон. Ҳикояҳои кӯдакон дар мавзӯҳои «Зимистон дар ҳавлии мо», «Зимистон дар кӯҳистон», «омодагӣ ба ҷашни соли нав», «Ба ҳайвонот ва парандагон чӣ гуна ёрӣ мерасонем?».

Ҳайвонот ва парандаҳои хонагӣ ва ваҳшӣ. Хондани матнҳо дар бораи ҳайвоноти хонагӣ ва ваҳшӣ. Суҳбат дар бораи ғизои ҳайвоноти ваҳшӣ ва хонагӣ, зарар ва манфиати онҳо ба табиат.

Зиндагӣ ва меҳнат дар деҳа ва шаҳр. Хондани матнҳо дар бораи ҳаёт ва меҳнат дар шаҳр ва деҳа, дар бораи корхонаҳои азим, нақлиёт дар шаҳр ва деҳот. Ҳикояҳои кӯдакон дар бораи ҳамдеҳаи худ, деҳа ба шаҳр чӣ медихад, шаҳр ба деҳа чӣ медихад, одоби рафтор дар оила ва ҷойҳои ҷамъиятӣ.

23 феврал — Рӯзи Артиши миллӣ. Хондани матнҳо аз ҷониби кӯдакон дар бораи муҳофизони Ватан.

Баҳор. Хондани матн ва ҳикояҳои хонандагон дар бораи корҳои баҳорӣ, дар бораи парандаҳои кӯчӣ, мушоҳидаҳо дар бораи тағйирёбии табиат. Бозиҳои баҳорӣ.

12 апрел — Рӯзи кайҳоннавардон. Хондани матнҳо ва ҳикояҳои хонандагон дар бораи аввалин кайҳоннавард.

9 Май — Рӯзи ғалаба. Хондани матнҳо ва ҳикояҳои хонандагон дар бораи ғалаба бар фашизм, қаҳрамониҳои кӯдакон дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ, заҳмати одамони ақибгоҳ. Дӯстии халқҳо - асоси ғалаба бар фашизм.

Ватани мо – Тоҷикистон. Хондани матнҳо ва ҳикояҳои хонандагон дар бораи кишвари мо, дар бораи пойтахти Тоҷикистон – шаҳри Душанбе, дар бораи шаҳрҳои худашон, сохтмонҳо, иншооти азим.

Зодгоҳ. Сарзамине, ки ман ба дунё омадаам. Дар зодгоҳам кӣҳо зиндагӣ мекунанд? Табиати диёри мо.

ТАШАККУЛИ МАЛАКАҲОИ ЗАБОНӢ

Такмил ва мустаҳкам кардани малака ва маҳорат аз рӯйи шаклҳои грамматикӣ, қолабҳои наҳвӣ дар синфҳои поёнӣ азхуднамуда, маводи луғавӣ омӯхта ва нав.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати доништан ва фарқ кардани фонемаҳои садонок ва ҳамсадои забони тоҷикӣ дар ҳичоҳи заданок ва талаффузи дурусти онҳо. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фарқ кардан ва дуруст талаффуз кардани садонокҳо дар ҳичоҳи зададор ва беада. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати талаффузи калимаҳои мураккаби иборат аз ду ва зиёда решаҳо.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати талаффузи дурусти калимаҳо бо ҳамсадоҳои г, қ, ҷ, ч, п, б, ҳамсадоҳои ҷуфти ҷарангдору бечаранг: ҷанг – ҷанг, суруд, сабт, банд – панд – фанд, канд – қанд.

Такмили малака ва маҳорати талаффузи калимаҳо бо ҳамсадоҳои талаффузнашаванда: гуфтанд – гуфтан(д), рафтанд – рафтанд(д), фа(х)мидан, Маликшо(х).

Такмили малакаҳои оҳанги дурусти ҷумлаҳои ҳикоягӣ, саволӣ, амрӣ.

Ташаккули тасаввурот дар бораи таркиби калима (реша, пешванд, пасванд, пасоянд) ва мустаҳкам кардани малакаҳои таҳлили таркиби калима.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати ҷудо кардани калима ба морфемаҳо, инчунин фаҳмидани маънои калимаҳои сохта ва аз рӯйи муқоиса сохтани калимаҳои пешванддор, пасванддор, пешванду пасванддор.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтани шаклҳои дигаршавандаи калимаҳо - феълҳо дар замонҳо: дид- бин, рафт-рав, омад – биё, гуфт – гӯй, навишт – навис.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтани калима дар ҷараёни нутқ ва дуруст истифода кардани он аз нигоҳи наҳвӣ дар таркиби қолабҳои омӯхташуда. Васеъ кардани захираи калимаҳо дар асоси:

— аз худ кардани калимаҳои нав, ки решаашон низ нав аст;

— аз худ кардани калимаҳои нав, ки дар таркибашон пешванд, пасванд доранд ва сохтани калимаҳои сохта бо пешванд ва пасвандҳои нав аз решаҳои ба хонанда шинос;

— такмили малака ва маҳорати фаҳмидани маъно ва анҷом додани таҳлили калимаҳои мураккаби одитарин: садбарг, навкор, сартарош ва ғ.

ИСМ. Мафҳум дар бораи исм. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани қолабҳои бо исмҳо истифодашуда, ки аллақай хонанда ошно аст, такмили малака ва маҳорати фаҳмидани маънои луғавӣ ва грамматикӣ исмҳо. Ташаккули малака ва маҳорати фарқ кардани исмҳои хос ва ҷинс, инчунин ҷондор ва бечон.

Такмили малака ва маҳорати фарқ кардани ҷинсият дар исмҳо.

Такмил додан ва мустаҳкам кардани малака ва маҳорати муайян кардани ҷинсияти мардона дар исмҳо:

- маъноӣ луғавӣ калимаҳо дар ифодаи ҷинсияти мардона;
- бо усули калимасозӣ ифода гардидани ҷинсияти мардона.

Такмил додан ва мустаҳкам кардани малака ва маҳорати муайян кардан ва шинохтани ҷинсияти занона дар исмҳо:

- нишонаи грамматикӣ исмҳои бо садонокӣ –а анҷомёбанда дар исмҳои хос;
- маъноӣ луғавӣ калимаҳо дар ифодаи ҷинсияти занона;
- бо усули калимасозӣ ифода гардидани ҷинсияти занона.

Мустаҳкам кардани малакаҳои ҷамъбандии исмҳо вобаста ба хусусиятҳои онҳо, бо пасвандҳои –ҳо, -он, -вон: одам- одамон, хона – хонаҳо, оху-оҳувон.

ФЕЪЛ. Мафҳум дар бораи феъл. Мустаҳкам кардани малакаҳои фаҳмиш ва истифодаи шаклҳои тасрифии феъл дар қолаби «исм (ҷонишини шахсӣ) + феъл». Такмили малака ва маҳорати тағйир додани феълҳо дар замони ҳозира аз рӯйи шахсҳо ва шумораҳо. Мустаҳкам кардани малакаи фарқ кардани феълҳо дар шаклҳои замони гузашта ва ҳозира.

Мустаҳкам кардани малакаҳои сохтани шакли замони гузаштаи феъл ва мувофиқ кардани онҳо дар шахсу шумораҳо бо исмҳо (ҷонишинҳо). Мустаҳкам кардани малакаҳои фарқ кардани шаклҳои замони феълҳои сода. Пешвандҳои шаклсозии феъл: ме-, би-, вазифаҳои онҳо дар тағйири шаклҳои феъл. Мустаҳкам кардани малакаҳои истифодаи пешвандҳои калимасозии феъл: дар-, бар-, фар/фур-маъноҳои калимасозии онҳо. Тасрифи феълҳои сохта дар шахсу шумора бо исмҳо (ҷонишинҳо).

Мустаҳкам кардани малакаҳои сохтан ва фарқ кардани феълҳои бевосита ва бавосита, аз худ кардани тарзҳои монда ва гузарандаи феъл: нишастам, хандидам, хондам, дидам, истифодаи феълҳои бевосита ва бавосита, монда ва гузаранда бо пешвандҳои шаклсоз ва калимасоз: хонд – хононд – мехонд - мехононд, овард – фаровард – меовард – мефаровард, гашт – баргашт – мегашт – бармегашт.

Ташаккули малака ва маҳорати фарқ кардани шакли замони ҳозира-оянда ва ҳозираи давомдори сифаи хабарӣ, замони ҳозираи сифаи амр. Ташаккули малака ва маҳорати тасрифи феълҳои сифаи хабарии замони ҳозира дар шахс ва шумораҳо, шахс ва шумораи сифаи амр, бандакҳои феълӣ дар замони феъл.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати сохтани замони ояндаи наздик ва ояндаи дури феълҳои сода, мавқеи истифодаи феълҳои ёвари хостан, боистан,

шоистан, тасрифи феълҳои замони ояндаи дур аз рӯйи шахсу шумора бо исмҳо (ҷонишинҳо) бо истифодаи феълҳои бе пешванду пасванд.

Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи феълҳои таркибӣ: «исм+феъли ёвар», «сифат+феъли ёвар», бо феълҳои ёвари *кардан, намудан, шудан* сохтан ва истифода кардани калимаҳо, тасрифи онҳо аз рӯйи шахсу шумора бо исм (ҷонишин) дар замони гузашта ва ҳозира.

Ташаккули малакаҳои истифодаи феълҳои таркибии феълӣ. Сохтан ва аз худ намудани қолабҳои «феъли асосӣ+феъли ёвар»: баромадан, гаштан, мондан: дида баромадан, хонда баромадан, гуфта гаштан. Ташаккули малакаҳои тасрифи феълҳои таркибии феъли аз рӯйи шахсу шумора бо исм (ҷонишин).

СИФАТ. Мафҳум дар бораи сифат. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи қолабҳои «исм (ҷонишин)+сифат». Мустаҳкам кардани малакаҳои фарқи хусусиятҳои грамматикӣ сифатҳои забони тоҷикӣ бо забони модарии худ. Ташаккули малакаҳои сохтан ва аз худ кардани дараҷаҳои сифат: зебо, зеботар, зеботарин. Роҳҳои гуногуни ифодаи дараҷаҳои қиёсӣ: «исм+пешоянди аз+исм+сифат дар дараҷаи қиёсӣ»: Маҳваш аз ман хурдтар, аз хона дуртар.

Такмили малака ва маҳорати истифодаи шумораҳои миқдорӣ ва тартибӣ дар нутқ. Аз шумораҳои миқдорӣ сохтани шумораҳои тартибӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷонишини саволии чанд? Мустаҳкам кардани фаҳмиши қолаби ибораҳои шумора+исм ва истифодаи онҳо дар нутқ.

ҶУМЛА. Аломати китобат дар охири ҷумла. Бо оҳанги хос талаффуз кардани ҷумлаҳои ҳикоягӣ, амрӣ, саволӣ. Сараъзоҳои ҷумла. Таҳлили ҷумла ва истифодаи аломатҳои шартӣ мувофиқ ба зери сараъзоҳо. Алокаи калимаҳо дар ҷумла.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷумлаҳои, ки дар таркибашон мухотаб, тасдиқ ва инкор доранд.

Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи талаффузи дурусти ҷумлаҳои мураккаби пайваст бо пайвандҳои *ва, аммо, вале*.

Ташаккули малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифодаи ҷумлаҳои бепайванд дар нутқ, ки пайдарҳамии амалҳоро дар бар мегиранд: Баҳор омад, гулу сабзаҳо шукуфтанд.

Ташаккули малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифодаи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ, ҳамчунин малакаҳои одитарини сохтани онҳо.

Ташаккули малакаи нутқ

Шунидан. Малака ва маҳорати шинохтан ва фаҳмидани нутқи тоҷикӣ ҳангоми шунидан:

- малакаи ҷудо кардани ҷараёни овозии нутқ, шинохтан ва донишони калимаҳо, ҳичоҳо, овозҳо, ҳамнишинии овозҳо, махсусан ҳамнишиние, ки ба забони модарӣ хос нестанд;
- малакаи ҷудо кардани нутқи овозӣ ба ҷумлаҳо, инчунин муқаррар кардани муносибати маъноии калимаҳо ва ибораҳо;
- малакаи ҷудо кардани калимаҳо ба морфемаҳо ва фаҳмидани маънои онҳо.

Малака ва маҳорати шинохтан ва фаҳмидани матнҳо, ки аз ҷониби шахсони гуногун нақл ё хонда шуда, то 2% асоси маводи луғавӣ-фразеологияшро калима ва ифодаҳои ноошно ташкил медиҳанд.

Малака ва маҳорати шинохтан ва фаҳмидани ҷумлаҳо, ки калимаву ифодаҳои ошно доранд, аммо оҳанги хабарӣ, амрӣ ва саволӣ (Китобро харид. Китобро харид? Китобро харид!) буда, задаи мантиқиашон (Анора расм мекашад, Анора расм мекашад, Анора расм мекашад.) гуногунанд:

Малака ва маҳорати аз рӯйи шунидан муайян намудани шаклҳои гуногуни грамматикӣ калимаҳо дар ҷумла (бо саволгузорӣ).

Малака ва маҳорати шинохтан ва фаҳмидани муассирии нутқи шифоҳӣ (шодӣ, ранҷиши, пазируфтани, напазируфтани, меҳрубонӣ ва ғ.).

Малакаҳои одитарини шинохтан ва фаҳмидани муносибати гӯянда ба мундариҷаи нутқ, ки тавассути оҳанг, калимаҳои модалӣ, унсурҳои ҳисси баҳодихии субъективӣ ифода шудаанд.

Нақл кардан. Малака ва маҳорати талаффузи овозҳо, пайвандҳои овозӣ ва ҳичоҳо. Малака ва маҳорати талаффузи оҳанги яқлухти ҷумла, ифодаҳои муқоламавӣ ва монологӣ дар нутқ.

Малакаи ташкили муколама ва истифодаи луқмапартоӣ - ташвиқ ба сифати чумлаҳои саволӣ ва амрӣ. Малакаи ташкили муколама бо истифодаи чумлаҳои нопурра, ки аз луқмапартоиҳо, **вазъияти нутқ** ишора ба онҳо маълум бошад. Малакаи сохтани луқмапартоиҳо дар муколама аз якчанд чумла. Малакаи истифодаи мухотаб дар муколама: интихоби шакли мурочиат ба калонсолон, ба дӯстон, рафиқон. Малакаи ифодаи тасдиқ ва инкор ба воситаи калимаҳои *ҳа, не, албатта*. Малакаи истифодаи ҳиссаҷаҳои *охир, ҳатто, на, наҳод* ва ғ.

Малака ва маҳорати нутқи монологӣ:

- нақл кардани чизи шунида ё хондашудаи наздик ба матн;
- тартиб додани нақл аз як қисми матн;
- мустақилона шарҳ додани расм ё силсилаи суратҳо;
- тартиб додани нақшаи шарҳи сурат ё нақл.

Малакаи нишон додани ҷойгиршавии объектҳо ва ҷойивазкунии онҳо дар фазо (чӣ дар кучо аст, аз кучо, ба кучо). Малакаи нишон додани вақти амал ва нишон додани инкишофи воқеаҳо дар замон бо дуруст нишон додани шаклҳои замони феълҳо.

Малакаи муқуррар намудани муносибатҳои сабабиву натиҷагӣ байни ҳодисаҳо (чӣ ва барои чӣ рӯй дод). Малакаи баён намудани муносибати худ ба мундариҷаи нутқ.

Хондан. Малакаи дуруст, бурро ва бо суръати муайян хондани матн, ки барои фаҳмидан дастрас бошад, хондани яқлухти калимаҳо, ибораҳо бо риояи зада дар калимаҳо, оҳанг, задаи мантиқӣ ва истҳо.

Малакаи бо ёрии муаллим муайян намудани ғояи асосии асар (ҳикоя, афсона)-и хондашуда; асарро ба қисмҳо ҷудо кардан ва ба онҳо сарлавҳа гузоштан; тартиб додани нақшаи одӣ (дар шакли саволҳо ё чумлаҳои хабарӣ); аз матн пайдо кардани калимаҳое, ки тавассути онҳо муаллиф хислати қаҳрамон, хусусияти манзараро инъикос кардааст. Малакаи мустақилона пайдо кардани калимаҳои ноошно аз матн, ки танҳо баъзе ҷузъҳояшон (реша, пешванд ё пасвандашон) шиносанд. Малакаи амалан фарқ кардани асар аз рӯйи жанр (назм, афсона, ҳикоя). Малакаи фаҳмидани матни беовоз хондашуда.

Малака ва маҳорати муносибати эҳтиёткорона ба китоб.

Навиштан. Малакаи иҷро кардани корҳои хаттии хусусияти омӯзишӣ ва назоратидошта бо риояи қоидаҳои имло ва аломатҳои китобат, инчунин талаботи хусни хат.

Малакаи риояи сархат ҳангоми рӯйбардор кардани матн.

Малакаи бо ёрии муаллим ва мустақилона иҷро кардани корҳои хаттӣ (рӯйбардоркунӣ ва имло диктант) бо супоришҳои грамматикӣ, ки аз рӯйи ҳаҷм ва мазмун барои хонандагони синфи 3-юм дастрас аст.

Малакаи иҷрои корҳои хусусияти назоратидошта: таҳти имлои омӯзгор навиштани калима, ибора, ҷумла, матнҳои яклухт (35-40 калима).

Малакаи навиштани нақл (55-65 калима) аз рӯйи нақшаи якҷоя дар гурӯҳ тартиб додашуда пас аз омодагии пешакии забонӣ ва имлоӣ.

Малакаи навиштани иншо (40-50 калима)-и хусусияти тасвиридошта аз рӯйи нақшаи аз ҷониби муаллим пешниҳодшуда ё дастаҷамъона таҳияшуда ва бо омодагии пешакии забонӣ ва имлоӣ.

Малакаи навиштани ному насаб, номҳои маҳал, кӯча, дарёҳо бо ҳарфи калон.

Малакаҳои навиштани калимаҳои, ки ҳамсадоҳои мушаддад доранд.

Малакаи ҷудо навиштани пешояндҳо ва якҷоя навиштани пешвандҳо.

Малакаҳои одитарини бо вергул ҷудо кардани аъзои ҷида, алоқаи пайвасти бепайвандак, алоқаи пайваст бо пайвандакҳои пайвасткунандаи *аммо*, *вале*.

Малакаи алоқаманд ва бо низом навиштани калима ва ҷумлаҳо.

Малакаи мустақилона пур кардани дафтар ва рӯзнома.

Тозанавис

Мустаҳкам кардани малакаҳои минбаъдаи беҳдошт ва техникаи хат. Гузариш ба хати босуръат ва алоқаманд, навиштани ҷумлаҳо ва матнҳои начандон калон.

Қолабҳои одоби муомила: аз шиносӣ бо шумо шодам, бародари азиз, дӯсти азиз, миннатдорам.

Талаботи асосӣ ба дониш ва малакаҳои хонандагони синфи 3 дар охири соли таҳсил

Хонандагон бояд фаҳманд, ки забон (калимаҳо, ҷумлаҳо, матнҳо) воситаи асосии муомилаи одамон аст, воситаи ифодаи фикр; таваҷҷуҳ зоҳир кардан ба воситаҳои ёрирасони муомила: имову ишора, ҳаракатҳои таъсиргузор, оҳанг, ист, фаҳмидани нақши онҳо дар муомилаи одамони бофарҳанг; фаҳмидани моҳияти модели нутқ: ҳамсӯҳбат, мақсад ва мавзӯи муомила, натиҷаи он.

Хонанда бояд донад:

- таркиби калима: реша, пешванд, пасванд, пасоянд;
- сараъзоҳои ҷумла (мубтадову хабар);
- ҷумлаи сода ва мураккаб;
- мухотаб;
- ҳиссаҳои нутқ: исм, сифат, ҷонишин, феъл, шумора, пешоянд.

Хонанда бояд тавонад:

- анҷом додани таҳлили нахвии ҷумла; муайян кардани навъҳои ҷумла аз рӯйи мақсад ва оҳанг, қоидаҳои дар хат ифода кардани онҳо; ҷудо кардани сараъзо ва аъзоҳои пайрави ҷумла (ҷудокунӣ ба навъҳо), муқаррар кардани алоқаи байни онҳо бо саволгузорӣ;
- дар хат ифода кардани оҳанги чида;
- фарқ кардани матн аз маҷмӯи ҷумлаҳои пайдарҳам;
- муайян кардани мавзӯъ ва мазмуни асосии матн; ба матн сарлавҳа гузоштан;
- муқаррар кардани алоқамандии ҷумлаҳо дар матн;
- ба қисмҳо ҷудо кардани матн, муқаррар кардани алоқаи байни онҳо;
- навиштани нақл дар ҳаҷми 55-60 калима аз рӯйи нақшаи дастаҷамъонатартиб додашуда ё аз ҷониби муаллим пешниҳодшуда;
- навиштани иншои хусусияти ҳикоягидошта (пас аз омодагии пешакӣ) аз рӯйи расми сужадор, аз рӯйи таассуроти шахсӣ;
- навиштани иншои тасвирӣ (пас аз омодагии пешакӣ);
- навиштани имло 35-40 калимадор, ки хусусияти омӯзишии қоидаҳои имло ва аломати китобатро дар бар гирифтааст;
- дуруст аз сатр ба сатри дигар кӯчонидани ҳиссаи калимаҳои ташдиддор, ваҳарфи калимаҳои сактадор (ъ)

СИНФИ 4

(ҳафтае 3 соат, дар маҷмӯъ: 102 соат)

Такмил ва инкишоф додани ҳамаи навъҳои фаъолияти нутқ дар асоси воҳидҳои дар зинаҳои поёнӣ аз худшуда ва нав.

Такмил ва инкишоф додани малакаҳои хониш, нақл (навъҳои гуногуни нақл), тахти роҳбарии муаллим таҳия кардани матнҳои шифоҳӣ хаттии матн бо истифодаи воситаҳои алоқаи байниифодавии пеш аз худшуда ва нав пешниҳодшаванда.

Мустаҳкамтар кардан ва инкишоф додани донишҳо дар соҳаи фонетика, грамматика бо мақсади аз худкунии қоидаҳои имло ва сайқал додани малакаҳои дурустнависӣ.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

Мавзӯи матнҳо ва ифодаҳо барои ташаккули салоҳияти коммуникативӣ:

Тобистон. Хониш ва таҳлили асарҳо доир ба тобистон, зебоиҳои тобистон, дар бораи меҳнат ва истироҳати калонсолон ва кӯдакон, дар бораи муҳофизати табиат. Сухбат бо хонандагон дар мавриди он ки чӣ гуна онҳо тобистонро гузарониданд, чӣ барояшон шавқовар буд, чиро омӯхтанд? Ҳикояҳои кӯтоҳи хонандагон дар бораи урдугоҳ (лагер), сайру саёҳат, табиати диёр, дар бораи дӯстии кӯдакон (дар асоси мушоҳидаҳо).

Дар мактаб. Шеърҳо ва ҳикояҳо дар бораи Рӯзи дониш, оғози соли таҳсил. Сухбат бо хонандагон дар бораи омодагии онҳо ба соли нави хониш. Сухбат дар бораи тартиби рӯз, хонишҳои беруназсинфӣ.

Тирамоҳ. Хондани матнҳо дар бораи тирамоҳ. Сухбат бо хонандагон дар бораи нишонаҳои оғоз ва анҷоми тирамоҳ дар асоси матнҳо ва мушоҳидаҳои аз худи табиат бардоштаи онҳо, донишҳо дар бораи олами атроф ва наботот.

Зимистон хониши матнҳои тасвирӣ оид ба фасли зимистон. Идроки ҳиссии хонандагон аз манзараҳои табиат дар чараёни хондани ҳикояҳо ва шеърҳо, инчунин мушоҳидаҳои зимистони диёр. Тарбияи муҳаббат ба табиат. Сухбат бо хонандагон дар бораи қорҳои зимистонӣ, чашни иди соли нав, бозиҳо, шуглу варзиш.

Ватан. Хониши матнҳо дар бораи Ватан, дӯстии халқҳо, қаҳрамонии мардуми сарзамини тоҷик бар зидди аҷнабиён. Дар бораи муҳофизони Ватан. Рамзҳои давлатӣ.

Диёри ман. Тасвири табиат, обу ҳаво, ҳайвоноту набототи кишвар. Сарзамини куҳан. Хондани матнҳо дар бораи мавзӯҳои таърихӣ, қаҳрамонон, шахсони наҷиби диёр, дар бораи анъанаҳои қадимӣ.

Китоб – сарвати бебаҳо. Хондани ҳикояҳо, шеърҳо, порчаҳо аз китобҳои бадеӣ дар бораи аҳамияти китоб дар ташаккули шахсияти инсон. Китобҳои дарсӣ, нақши онҳо дар ҳаёти хонандагон. Муносибати эҳтиёткорона ба китоб.

Баҳор. Мушоҳидаҳои хонандагон аз дигаргуниҳои табиат. Меҳнати хурду калон дар фасли баҳор. Хондани матнҳо ва таҳлили тасвири баҳор.

Касбҳо. Хондани матнҳо дар бораи меҳнати калонсолон дар корхонаҳои хурду бузурги кишвар. Тарбияи меҳнатдӯстии хонандагон.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНӢ

Сохтори овозӣ. Такмили малака ва маҳорати шинохтани нутқи шифоҳӣ бо шумидан, дуруст талаффуз кардани овозҳо, оҳангт хониши (интонатсияи) дурусти ҷумла. Такмили малака ва маҳорати талаффузи овозҳо ва пайвастиҳои овозии хоси забони тоҷикӣ. Мустаҳкам кардани таҷзияи калима ба ҳичоҳо. Такмили малака ва маҳорати садонокҳои забони тоҷикӣ дар мавқеи устувор ва ноустувор, талаффузи дурусти садонокҳо дар ҳичоҳои беада. Такмили малака ва маҳорат оид ба оҳанги талаффузи калимаҳои забони тоҷикӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати ба ҳам алоқаманд кардани морфемаҳо дар калима бо садонокҳои устувор ва ноустувор. Тарзи талаффузи садонокҳои ноустувор дар ҳичои зададор ва беада.

Такмили малака ва маҳорати талаффуз ва дар хат ифода кардани ҳамсадоҳои забони тоҷикӣ дар мавқеъҳои гуногун; тарзи талаффузи ҳамсадои б дар аввал, мобайни калима, дар байни садонокҳо, дар ҳамнишинӣ бо ҳамсадоҳо ва ҳамсадоҳои сонорӣ: бобо, абр, шанбе; дар охири калима, дар мавриди ҳамнишинӣ бо бечарангҳо: хоб [хоп], боб [боп], обкаш [опкаш]; ҳамсадои п дар аввал, мобайн ва охири калима омада метавонад. Дар аксари мавридҳо хусусияти бечарангии худро нигоҳ медорад, аммо дар ҳамнишинӣ бо ҳамсадоҳои ҷарангдор қисман ё комилан метавонад ҷарангнок талаффуз шавад: чапгард чопгар.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати талаффуз ва дар хат ифода кардани ҳамсадоҳо. Фонемаи қ ҳамсадои бечаранг, чуфти чарангдор надорад, дар аввал, мобайн ва охири калима меояд: вақт [вахт], мақсад [махсад], тақсим [тахсим].

Лугат ва калимасозӣ. Амалан ҳосил кардани малака ва маҳорати чудо кардани калимаҳои забони тоҷикӣ ба морфемаҳо (реша, пешванд, пасванд, пасоянд), сарфаҳм рафтан ба маънои морфемаҳо ва сохтани калимаҳо аз рӯйи қолабҳои азхудшуда; калимасозӣ аз рӯйи муқоиса (бо назардошти мавҷудияти 2-3 калима дар захираи луғавӣ бо морфемаҳои мазкур ба сифати маводи таълим).

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан, сохтан ва дар нутқ истифода кардани калимаҳои дар қолабҳои зерин сохташуда:

—исм бо пасвандҳои -ҷӣ, -а, -ӣ, -дон, -истон, -гар: шикорҷӣ, иқтисодҷӣ, даста, талха, сабза, дӯстӣ, оташдон, гулистон, коргар;

— исмҳои аз дигар ҳиссаҳои нутқ бо роҳи субстантиватсия сохташуда: омад, даромад, баромад, гузар;

— исмҳои мураккаби пайваст: ғалладона, каллапоча, ширбиринҷ, омадурафт;

Ташаккули малака ва маҳорати фаҳмидан, сохтан ва истифода кардани калимаҳо бо қолабҳои нави калимасозӣ:

— исмҳо бо пасвандҳои -гарӣ,- ият, -гор;

— исмҳои мураккаби тобъ: деҳқонписар, сартарошхона

— сифатҳо бо пасвандҳои -ӣ, -ин, -гин,

Такмили малака ва маҳорати сохтан ва дар нутқ истифода кардани:

— сифатҳо бо пасванди -ӣ, ки аз исмҳо сохта мешаванд: санг – сангӣ, хишт - хиштӣ;

— феълҳои таркибии номӣ, ки чӯзӣ асосиашон сифат аст: сабз – сабз шудан, сурх – сурх шудан;

— зарфҳои, ки аз сифатҳо сохта мешаванд: меҳрубон – меҳрубона, ором – оромона, чобук- чобукона;

— исмҳо, сифатҳо, феълҳо, зарфҳо бо пешванду пасвандҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати сохтан ва дар нутқ истифода кардани исмҳо, сифатҳо, феълҳо, зарфҳо бо унсурҳои калимасозии нав: ҳамхона, ҳамчавор, боақл, беақл, бомаданият, гӯшвор, дастпона, моҳирона.

Сарф. Такмили малака ва маҳорати фаҳмидани маъноӣ асосии ҳиссаҳои нутқи омӯхташуда, инчунин дуруст сохтан ва истифода кардани шаклҳои грамматикӣ ҳиссаҳои нутқ.

Исм. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва фаҳмидани исмҳо (хос ва цинс) ҳамчун калимаҳои ифодакунандаи ашёи ҷондор ва бечон ва ба саволҳои кӣ?, чӣ? ҷавобшаванда. Такмили малака ва маҳорати истифодаи гуруҳҳои зерини исмҳо дар нутқ:

- исмҳои дорои маъноӣ луғавӣ цинси мардона: падар, коргар, деҳқон, барзагов, Фаршед;
- исмҳои ифодакунандаи маъноӣ луғавӣ цинси занона: модар, духтар, бибӣ, мурғ, Закия;
- исмҳои бечон, ки дар онҳо цинсият дида намешавад: китоб, хона, ҷӯб, санг, об ва ғ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фарқ кардан ва дуруст истифода бурдани исмҳо дар шумораи танҳо ва ҷамъ. Такмили малака ва маҳорати сохтани шумораи ҷамъи исмҳои зерин:

- бо пасванди -ҳо: як гурӯҳ исмҳое, ки бо ҳамсадои ҷарангдор ба охир мерасанд: *китоб, санг, қоғаз*, як гурӯҳ исмҳое, ки бо ҳамсадои бечаранг ба охир мерасанд: *ҳок, хук*, як гурӯҳ исмҳое, ки бо ҳамсадоҳои **м, н, л, р, ӣ** ба охир мерасанд: *ном, дандон, кон, амал, анор, мӯй*; исмҳое, ки бо садоҳои **а** ба охир мерасанд: хона, ароба,
- бо пасванди -он: исмҳое, ки бо ҳамсадоҳои ҷарангдор ва бечаранг ба охир мерасанд: сағ, гӯсфанд, гов, духтар, дӯст; бо ҳамсадоҳои **м, н, р**: *одам, оҳангар, коргар*;
- бо пасванди -вон: исмҳое, ки бо садоҳои у ба охир мерасанд: оху, бону.

Аз худ кардани калимаҳое, ки ҳам бо пасванди -ҳо ва ҳам бо пасванди -он шакли ҷамъ мегиранд.

Амалан аз худ кардани исмҳое, ки маъмулан дар шакли танҳо истифода мешаванд (об, халқ, мардум, хирад, дониш). Доништан ва дарк кардани он, ки дар забони тоҷикӣ исмҳои танҳо дар шакли ҷамъ истифодашаванда вучуд надоранд (исмҳои ҷомеъ маъноӣ луғавӣ ҷамъ доранд).

Феъл. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтани феълҳо ҳамчун калимаҳои ифодакунандаи амалҳо, фаҳмидани маъноӣ асосии категорияҳои

грамматикии феъл, сохтан ва дар нутқ истифода кардани шаклҳои тасрифи ва ғайритасрифии феълҳо.

Мустаҳкам кардани малакаҳои сохтани шакли замони гузашта, ҳозира, оянда ва ояндаи дури феъл ва мувофиқ кардани онҳо дар шахсу шумораҳо бо исмҳо (ҷонишинҳо). Мустаҳкам кардани малакаҳои фарқ кардани шаклҳои замони гузашта, ҳозира ва ояндаи сиғаи хабарӣ, шакли замони ҳозира ва ояндаи сиғаи амр. Мустаҳкам кардани малакаи истифодаи феъли ёридиҳандаи *истодан*.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва сохта тавонистани феълҳои замони гузаштаи наздик, замони гузаштаи ҳикоягӣ ва замони гузаштаи дур, замони гузаштаи нақлии феъл.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати тасрифи феълҳои замони гузаштаи наздик, гузаштаи ҳикоягӣ, гузаштаи дур аз рӯйи шахсу шумора.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи феълҳои мутлақ ва давомдор дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ.

Мустаҳкам кардани малакаҳои сохтан ва фарқ кардани феълҳои бевосита ва бавосита, аз худкунии тарзҳои монда ва гузарандаи феъл: нишастам, хандидам, хондам, дидам, истифодаи феълҳои бевосита ва бавосита, монда ва гузаранда бо пешвандҳои шаклсоз ва калимасоз: хонд – хононд – мехонд - мехононд, овард – фаровард – меовард – мефаровард, гашт – баргашт – мегашт – бармегашт.

Ташаккули малака ва маҳорати фарқ кардани шакли замони ҳозира-оянда ва ҳозираи давомдори сиғаи хабарӣ, замони ҳозираи сиғаи амр. Ташаккули малака ва маҳорати тасрифи феълҳои сиғаи хабарии замони ҳозира дар шахс ва шумораҳо, шахс ва шумораи сиғаи амр.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати сохтани замони ояндаи наздик ва ояндаи дури феълҳои сода, мавқеи истифодаи феълҳои ёвари хостан, боистан, шоистан, тасрифи феълҳои замони ояндаи дур аз рӯйи шахсу шумора бо исмҳо (ҷонишинҳо) бо истифодаи феълҳои бе пешванду пасванд.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи феълҳои таркибӣ: «исм+феъли ёвар», «сифат+феъли ёвар», бо феълҳои ёвари *кардан*, *намудан*, *шудан* сохтан ва истифода кардани калимаҳо, тасрифи онҳо аз рӯйи шахсу шумора бо исм (ҷонишин) дар замони гузашта ва ҳозира.

Мустаҳкам кардани малакаҳои истифодаи феълҳои таркибии феълӣ. Сохтан ва аз худ намудани қолабҳои «феъли асосӣ+феъли ёвар»: баромадан, гаштан, мондан: дида баромадан, хонда баромадан, гуфта гузштан. Ташаккули малакаҳои тасрифи феълҳои таркибии феълӣ аз рӯи шахсу шумора бо исм (ҷонишин).

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати сохтан ва истифода кардани сиғаи хабарӣ ва амриӣ феъл, ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва истифода кардани сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ ва сиғаи эҳтимолии феъл.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва истифода кардани сифатҳои феълӣ ва феъли ҳол. Сифати феълии шакли яқум ва дуюм. Феъли ҳоли замони ҳозира.

Сифат. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтани сифатҳо ҳамчун калимаҳои ифодакунандаи аломати ашё, сохтани сифатҳои нисбӣ. Нишонаҳои хурдию навозиш дар сифатҳо, дараҷаҳои сифат.

Такмили малака ва маҳорати истифодаи сифатҳои асли ба вазифаи хабар.

Ташаккули малака ва маҳорати ифодаи дараҷаҳои қиёсӣ бо роҳҳои таҳлилий: аз... дида..., нисбат ба, аз ҳама....

Шумора. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани шумораҳои миқдорӣ ва тартибӣ, истифодаи ибораҳо бо шумораҳои миқдорӣ, сохтани шумораҳои тартибӣ аз шумораҳои миқдорӣ. Истифодаи калимаҳои бисёр, кам, зиёд, дур, наздик, якчанд дар нисбати шумораҳо.

Такмили малака ва маҳорати истифодаи шумораҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ.

Ҷонишин. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидани ҷонишинҳои шахсӣ, ҷонишинҳои саволии ҳамнисбати исмҳо ва сифатҳо барои ифодаи шахс, ашё ва аломат.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, фарқ кардан ва истифода намудани бандакҷонишинҳо. Истифодаи онҳо бо исмҳо, муқоисаи қолаби ибора ва бандакҷонишин: китоби ман - китобам.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷонишинҳои ишоратӣ: ин, он, ҳамин, ҳамон, ин хел, ҳамин хел, ин гуна, он гуна.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷонишинҳои манфӣ: ҳеч, ҳеч кас, ҳеч чиз, ҳеч гуна.

Зарф. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи зарфҳои саволии ҷӣ тарз?, кучо?, дар кучо?, аз кучо?, барои ҷӣ? ва зам кардани калимаҳои нав (зарфҳо) ба захираи фаъоли луғавии хонандагон, ки маънои ҳолӣ доранд.

Ташаккули малакаҳои одитарини калимасозӣ бо зарфҳо: бо пасвандҳои –нокӣ, –акӣ, –она.

Мустаҳкам кардани малакаҳои истифодаи дараҷаи қиёсии зарфҳо: *зудтар давидан, баландтар чаҳидан.*

Калимаҳои ёридиҳанда. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва дар нутқ истифода кардани пешояндҳои серистеъмолтарин: *аз, дар, ба, бо, то, барои, дар болои, аз рӯи, дар бораи, дар зери, бе, баъд аз, дар назди* ва м. инҳо.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани пайвандакҳои сода дар ҷумлаҳои сода ва мураккаб: *ва, -у, вале, аммо.*

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани ҷумлаҳои мураккаби пайваст бо пайвандакҳои *ҳам, ...ҳам, на..., на...*

Такмили малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани пайвандакҳои *вакте ки, барои он ки, чунки, азбаски, агар.*

Наҳв. Такмил ва чамъбасти малака ва маҳорати сарфаҳмравӣ ба алоқаи калимаҳо дар таркиби ҷумла, муайян кардани наҳви алоқаи наҳвӣ байни калимаҳо тавассути саволгузорӣ, сохтани қолабҳои наҳвӣ бо алоқаи вобастагӣ ва мувофиқат.

Аз худ кардани хелҳои ҷумлаи сода – ҷумлаи дутаркибаи хуллас, ҷумлаҳои яктаркиба:

- ҷумлаи содаи дорои мубтадо ва хабар;
- ҷумлаи сода бо хабари сода ва таркиби хабар – хабар+калимаи вобаста;
- ҷумлаи дутаркибаи хабараш иборат аз феъли таркибии номӣ;
- хелҳои серистеъмоли ҷумлаҳои бешаҳс: Хондан лозим. Бояд донист;
- ҷумлаҳои унвонӣ. Зимистон.

Такмили малака ва маҳорати фаҳмидан ва сохтани чумлаҳои пайвандакдор ва бепайвандаки чидааъзо.

Такмили малакаи чудо карда тавонистани чумлаҳои мураккаби пайваст, ва тобеъ.

Такмили малакаи бо оҳанг чудо карда тавонистани чумлаи чудогона дар нутқ.

Ташаккули салоҳияти нутқ

Гӯш карда тавонистан. Малака ва маҳорати фаҳмидани нутқи тоҷикӣ хангоми шунидан:

- фарқ кардани овозҳо дар таркиби калима;
- чараёни нутқро ба калимаҳо чудо кардан ва фаҳмидани маънои онҳо;
- чудо кардани калима ба морфемаҳо;
- фаҳмидани маънои грамматикӣ морфемаҳо (бандакҳо);
- фаҳмидани маънои калимаҳои сохта;
- муқаррар кардани алоқои маъноӣ ва нахвӣ байни калимаҳо ва ибораҳо дар чумла;
- фарқ кардани оҳанги чумлаҳо;
- фаҳмидани маъно ва сохтори нахвӣ чумла.

Малака ва маҳорати фаҳмидан ва сохтани ифодаҳои алоқаманд.

Малакаи фаҳмидани чузъ ва кулл, хусусият ва аломат, алоқамандии байни воқеаҳо, алоқамандии муаллиф ба матн.

Малакаи аз шунид фаҳмидани мазмуни нақл, чудо кардани далелҳои муҳимтарин аз нутқ.

Малакаи фаҳмидани матнҳои, ки луғати шинос ва ношинос доранд (калимаҳои, ки ба фаҳмиш ҳалал намерасонанд).

Малакаи фаҳмидани ифодаҳои, ки аз сарчашмаҳои гуногуни иттилоъ гирифта шудаанд: дар сурати робитаи биноӣ ва бе он (шунидани видео ва радиомавод).

Малакаи фаҳмиши нутқе, кт бо суръати гуногун гуфта мешавад.

Малака ва маҳорати ошкор кардани мазмуни асосии иттилоъ:

- ном гузоштан ба нақли шунидашуда;
- аз рӯйи сарлавҳа пешгӯӣ кардани мазмуни матн;
- муайян кардани қаҳрамони асосӣ.

Малака ва маҳорати фаҳмидани алоқаҳои мантиқии нақл:

- номи маҳалли воқеаро мегӯяд;
- ба саволҳо дар бораи вайрон карда шудани тартиби нақл ҷавоб мегӯяд;

- фикр кардани идомаи нақл;
- ҷавоб додан ба саволҳо аз рӯйи нақли шунидашуда;
- муайян кардани қисми шунидашудаи нақл (аввал, мобайн, охир);
- ба хотир гирифтани ва номбар кардани иштирокчиёни нақл.

Малакаи тавсиф кардани хислати иштирокчиёни нақл (ҳикоя, афсона).

Нақл кардан. Малака ва маҳорати талаффуз кардани калимаҳо, ҳичоҳо, овозҳо; сохтани ҷумлаҳо; тафсил додани ҷумла бо аъзоҳои ҷида ва пайрав; дуруст талаффуз кардани ҷумла аз нигоҳи оҳанг.

Малакаи тартиб додани муколама дар мавзӯи пешниҳодшуда, додани ҷавобҳои пурра ва кӯтоҳ ба саволҳои ҳамсухбат, ба тартиб даровардани оғоз ва идомаи суҳбат. Малакаи аз нав пурсидани ашё, аломат, амал, миқдор, вақт, ҷой, мақсад, сабаб. Малакаи мутаносиб гардонидани унсурҳои оҳанг. Малакаи истифодаи ҷумлаҳои нопурра дар муколама. Малакаи истифодаи салом, муроҷиат, шаклҳои гуногуни тасдиқ, инкор, шубҳа, миннатдорӣ.

Малакаи нақл кардани мазмуни матни шунидашуда, хондашуда аз рӯйи нақша, муфассал, кӯтоҳ, эҷодкорона (бо унсурҳои мулоҳизаронӣ).

Малакаи ҳикоя кардан дар мавзӯи пешниҳодшуда аз таҷрибаи шахсӣ.

Малакаи таҳти роҳбарии муаллим тартиб додани матн-ҳикоя бо унсурҳои муҳокимаронӣ ва матни муқоисаи ду ашё, ҷудо кардани матн ба қисмҳо.

Хондан. Малака ва маҳорати дуруст, зуд, фаҳмида, муназзам, ифоданок ва бо суръати 85-100 калима дар як дақиқа хондан. Малака ва маҳорати бо омодагии пешакӣ ва бе омодагӣ бо истифодаи воситаҳои муассир (ист, оҳанг, зада, суръат, обурани ҳиссӣ) хондани матн. Малакаи мустақилона ҷудо кардани матн ба қисмҳо, ба онҳо сарлавҳа гузоштан, сохтани нақшаи қисми хондашуда, интиҳоб кардани қисмҳои нақша аз матн барои хондан. Малакаи нақл кардани матн ба таври кӯтоҳ, интиҳобан.

Малакаи хондани матн бо тағйир додани шакли ҷонишинҳо ва феълҳо, аз матн ёфтани ҳиссаҳои нутқ бо супориши муаллим, ҷудо кардани ифодаҳои маҷозӣ, устувор.

Малакаи мустақилона аз матн ёфтани калимаҳои нав – ноошно ва бо истифодаи луғат муайян кардани маънои онҳо; фаҳмидани маънои калимаҳои нави иборат аз таркибҳои омӯхташудаи калима (реша, пешванд, пасванд); муайян кардани маънои калимаҳое, ки дар амалияи нутқ ва матнҳои хондашуда истифода мешаванд.

Малакаи баён карда тавонистани муносибат, баҳои худ ба матни хондашуда.

Малакаи амалан фарқ кардани асар аз рӯйи жанр (назм, афсона, ҳикоя), матни рӯзнома, ҳуҷҷат. Малакаи фаҳмидани матни беовоз хондашуда.

Малака ва маҳорати муносибати эҳтиёткорона ба китоб.

Малакаи навиштани ному насаб, номҳои маҳал, кӯча, дарёҳо бо ҳарфи калон.

Малакаҳои навиштани калимаҳое, ки ҳамсадоҳои ташдид доранд.

Малакаи чудо навиштани пешояндҳо ва якҷоя навиштани пешвандҳо.

Малакаҳои одитарини бо вергул чудо кардани аъзои чида, алоқои пайвасти бепайвандак, алоқои пайваст бо пайвандакҳои пайвасткунандаи *аммо, вале*.

Малакаи алоқаманд ва бо низом навиштани калима ва ҷумлаҳо.

Малакаи мустақилона пур кардани дафтар ва рӯзнома.

Навиштан. Малакаи иҷро кардани корҳои хаттии хусусияти омӯзишӣ ва назоратидошта бо риояи қоидаҳои имло ва аломатҳои китобат, инчунин талаботи хусни хат.

Малакаи риояи сарҳат ҳангоми рӯйбардор кардани матн.

Малакаи бо ёрии муаллим ва мустақилона иҷро кардани корҳои хаттӣ (рӯйнавис ва навиштани имло) бо супоришҳои грамматикӣ, ки аз рӯйи ҳаҷм ва мазмун барои хонандагони синфи 4-ум дастрас аст.

Малакаи иҷрои корҳои хусусияти назоратидошта: аз имлои омӯзгор навиштани калима, ибора, ҷумла ва матнҳои яклухт (60-65 калима).

Малакаи навиштани нақл (80-90 калима) аз рӯйи нақшаи якҷоя дар гурӯҳ сохташуда пас аз омодагии пешакии забонӣ ва имлоӣ.

Малакаи навиштан:

- аз ёд навиштани шеър ё порчаҳои насрӣ пас аз омодагии пешакӣ;
- диктанти озод (3 сарҳате, ки дар ҳар қадам 3-4 ҷумла мавҷуданд);
- мактуб ва суроға дар лифофа;
- эссеи кӯтоҳ (дар бораи аҳли синф, оила, мактаб).

СИНФИ 5

(хафтае 3 соат, дар маҷмӯъ: 102 соат)

Такмил ва инкишоф додани ҳамаи навъҳои фаъолияти нутқ дар асоси воҳидҳои дар зинаҳои синфҳои ибтидоӣ азхудшуда ва нав.

Такмил ва инкишоф додани малакаҳои хониш, нақл (навъҳои гуногуни нақл), тахти роҳбарии муаллим таҳияи матни хаттӣ ва шифоҳӣ бо истифодаи воситаҳои алоқаи пеш азхудшуда ва нав.

Мустаҳкам кардан ва инкишоф додани донишҳо аз ошонӣ ва грамматика бо мақсади азхудкунии қоидаҳои имло ва сайқал додани малакаҳои дурустнависӣ.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

Салоҳияти коммуникативӣ

1. Ёд гирифтани сарфаҳмави ба вазъияти муомила: муайян намудани мавзӯи суҳбат (дар бораи чӣ), адресат (бо кӣ?) ва мақсад (барои чӣ?) дар вазъияти нутқи пешниҳодшуда: матн-диалог, порчаҳо саз барномаҳои телевизионӣ ё филмҳо, видеомоводи таълимӣ, муколамаҳои тартибдодашуда ё иҷрошаванда (нақшофарӣ) .

2. Ёд гирифтани ширкат дар диалог:

- бо назардошти мавзӯ (дар бораи чӣ?), адресат (бо кӣ?) ва мақсади суҳбат ба он ворид мешавад; робитаро дар он барқарор мекунад ва давом медиҳад;
- нуктаи назари худро иброз медорад, бо усулҳои гуногун шарҳ додани онро ёд мегирад, андешаи ҳамсуҳбатро (дар бораи чӣ суҳан мекунад? барои чӣ чунин мегӯяд?) мефаҳмад (қабул мекунад);
- бо қоидаҳои «шунаванда» ошно мешавад, риояи онҳоро ҳангоми шарҳи муаллим, суҳанронии ҳамсинфон меомӯзад;
- таҳлил мекунад, ки одамон чӣ гуна гӯш мекунанд (дар асоси видеосабтҳо ё матнҳои пешниҳодшуда), то кадом андоза барои фаҳмидани суҳанони гӯянда кӯшиш менамоянд;

- меъёрҳои одоби суханро дар ҷараёни муомила риоя мекунад: мутобиқати адресатро ба усули интихобнамудаи салом, мурочиат, ризоят / норизоӣ, хошиш, радкунии муаддабона, миннатдорӣ, хайрхуш ва ғ. арзёбӣ мекунад;
- дараҷаи рафтори муаддабонаро аз нуқтаи назари «муаддабона- беадабона - дағалона» муайян мекунад;
- мефаҳмад, ки имову ишора дар муомила унсури ҳам ёрирасон ва ҳам халалрасонанд;
- фарқи ишораҳои бамаврид ва бемавридро меомӯзад, мувофиқати ишораҳои ба вазъияти муайян дахлорро арзёбӣ мекунад (бо кӣ? дар кучо?);
- истифодаи имову ишора ва оҳанги суханро дар мавриди вохӯрӣ, хайрухуш, миннатдорӣ, бахшишпурсӣ, ризоят / норизоӣ, хошиш, радкунии нарм меомӯзад.

3. Вобаста ба мавзӯ, адресат ё мақсади муомила матнҳо (шифоҳӣ ва хаттӣ) таҳия мекунад:

- дар робита бо вазъияти коммуникативии пешниҳодшуда матнҳо таҳия мекунад;
- мавзӯи матни худ ва мақсади сохтани онро пешниҳод мекунад;
- матн (-и худ ва дигарон)-ро аз нуқтаи назари мутобиқати он ба мавзӯ, адресат ё мақсади муомила арзёбӣ мекунад;
- номувофиқатиҳоро дар матни пешниҳодшуда зикр мекунад (эродҳои ӯ равшан зикр мешаванд: «аз мавзӯ дур рафтааст...», номувофиқатии пурра ё ноপুরра ба мақсади гузошташуда), сабабҳои сар задани онҳо, матнро таҳрир кардан;
- дар матнҳо маълумотро аз сарчашмаҳои гуногун (таҷрибаи худ, луғатҳо, маводи китоби дарсӣ) интихоб ва истифода мекунад;
- барои ҷавоб додан ба дарс чӣ гуна омодагӣ диданро меонад: ҷавоби худро ба нақша мегирад;
- ҳангоми омодагӣ ба маводи китоби дарсӣ таҷриба мекунад;
- дар қисмати шарҳ ба қоида ва мисол мурочиат мекунад;
- истифодаи қоидаҳои таъсирбахширо барои расидан ба мақсади гузошташуда меомӯзад: задаи мантиқӣ, баландӣ (оромона - баланд), танин (зуд – муътадил - оҳиста), оҳанги ҳиссӣ.

4. Мазмуни матнро бо ҷузъиётҳо қабул мекунад (бодикқат шундан, хониши ҷустуҷӯӣ):

- усулҳои бо ҷузъиёт гӯш карданро ҳангоми шарҳи муаллим, ва қабули матнҳо бо роҳи шунавоӣ истифода мекунад;
- сарлавҳа ва мавзӯи матнро менависад, вожаҳои асосиро муайян мекунад;

- усулҳои хониши чустучӯйиро ҳангоми шиносӣ ва кор бо китоб (аз ҷумла китоби дарсӣ), маҷаллаҳо ва қомусҳои (энсиклопедияҳои) кӯдакона истифода мекунад;
- маълумоти муҳимро аз дуҷумдараҷа фарқ мекунад, ҷудо кардани супоришро барои иҷро меомӯзад;
- хондани матни таълимиро ёд мегирад: аҳамияти таъйиноти ҳуруфро (ҳуруфи хурд, калон, ғафс, курсив), нақша, ҷадвал, суратҳо дар матни китоб (дар нақша, ҷадвал дар қадом ҳусус маълумот мавҷуд аст);
- аз матн қоидаҳо, қисми асосӣ (ҳуди қоида, мисол, шарҳи мисол)-ро меёбад;
- ҳулоса кардани маълумоти гирифтаашро дар шакли нақша, ҷадвал, конспекти асосӣ меомӯзад.

МАТНҲО БАРОИ САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

1. Биёед, ошно мешавем. Салому алейк. Номи ман.... Ман... .
2. Ман ва оилаи мо. Аъзоёни оилаи мо. Дар оилаи шумо кӣҳоянд? Бобо ва бибиатон чӣ ном доранд?
3. Хӯрокҳои мо. Мо чӣ мехӯрем? Мо чӣ тайёр мекунем? Аз бозор чӣ мехарем?
4. Сарулибос ва пойафзоли мо. Ман чӣ мепӯшам? Сарулибоси духтарона ва писарона. Либосҳои тобистона ва зимистона. Аз мағоза ва бозор мо қадом либос ва пойафзолҳоро мехарем? Кӣ барои кӣ мехарад?
5. Саломатии ман. Саломатиат чӣ тавр аст? Кучоят дард мекунад? Дар назди духтур.
6. Мактаби мо. Синфи мо. Таҷҳизоти дохили синф. Дар синф кӣҳо ва чӣҳо ҳастанд? Дар ҷуздон чӣ ҳаст? Дар вақти дарс ва танаффус мо чӣ кор мекунем?
7. Оила. Вазифаҳои ман дар хона. Дар оилаи шумо кӣҳо ҳастанд? Кӣ дар кучо кор ва таҳсил мекунад? Дар вақти холӣ ту чӣ кор карданро дӯст медорӣ? Дар оила ту чӣ вазифаҳоро иҷро мекунӣ?
8. Ҳаёти мактабӣ. Мактаб, синфи ту дар кучо воқеъ аст? Дар синф (мактаб)-и шумо чӣ ҳаст? Қадом фанҳоро меомӯзед? Дар дарси забони тоҷикӣ, математика ту чӣ кор мекунӣ? Қадом фанро дӯст медорӣ?
9. Шаҳр ва деҳа. Хонаи мо. Ту дар кучо зиндагӣ мекунӣ? Хонаатон дар кучо? Суроғатонро гуфта метавонед? Дар ҳавлии шумо чӣ ҳаст?
10. Ҳайвоноти хонагӣ ва ваҳшӣ. Қадом ҳайвонот, парандаҳои хонагӣ ва ваҳширо медонем? Онҳо дар кучо зиндагӣ мекунанд? Онҳо чӣ хусусият доранд?
11. Фаслҳои сол. Ҳоло қадом фасли сол аст? Тирамоҳи Тоҷикистон чӣ гуна аст? Зимистонаш чӣ? Одамон дар фасли тирамоҳ ба чӣ корҳо машул мешаванд? Фасли дӯстдоштаи ту қадом аст? Номҳои моҳҳои фаслҳои сол (тобистон, тирамоҳ, зимистон, баҳор)-ро медонӣ?

12. Тоҷикистони ман. Ту дар кучо зиндагӣ мекуни? Пойтахти Тоҷикистон кадом шаҳр аст? Шаҳри Қўргонтеппа, Хоруғ, Хучанд дар кучо воқеанд? Либосҳои миллии тоҷикон.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНӢ

Сохтори овозӣ. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтани нутқи шифоҳӣ бо шунидан, дуруст талаффуз кардани овозҳо, оҳанги хониши дурусти чумла. Такмили малака ва маҳорати талаффузи овозҳо ва пайвастиҳои овозии хоси забони тоҷикӣ. Мустаҳкам кардани маълумоти оид ба таҷзияи калима ба ҳичоҳо гирифта. Такмили малака ва маҳорати оид ба садонокҳои забони тоҷикӣ дошта дар мавқеи устувор ва ноустувор, талаффузи дурусти садонокҳо дар ҳичоҳои беада. Такмили малака ва маҳорат оид ба оҳанги талаффузи калимаҳои забони тоҷикӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтани мавқеи зада дар забони тоҷикӣ: зада дар исм ва дигар ҳиссаҳои номии нутқ, мавқеи зада дар шаклҳои тасрифӣ ва ғайритасрифӣ феъл, зада дар зарфҳо, калима ва морфемаҳои беада.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати талаффуз ва дар хат ифода кардани ҳамсадоҳои забони тоҷикӣ дар мавқеҳои гуногун;

Такмили малака ва маҳорати имлои садонокҳои у ва ў, садонокҳои ў дар аввали калимаҳои иқтибосӣ, ҳарфи ь ва вазифаҳои он;

Такмили малака ва маҳорати имлои йотбарсарҳо: е, ё, ю, я; имлои э ва е, такмили малака ва маҳорати талаффуз ва навишти калимаҳои русиву аврупоӣ дар забони тоҷикӣ: цирк – сирк.

Луғат ва калимасозӣ. Такмили малака ва маҳорати шарҳи маъноӣ луғавӣ калимаҳои ифодакунандаи муносибатҳои ҳешутаборӣ, узвҳои бадан, номи меваю сабзавот аз луғат.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати ҷудокунии калимаҳои забони тоҷикӣ ба морфемаҳо (реша, пешванд, пасванд, пасоянд), сарфаҳм рафтани ба маъноӣ морфемаҳо ва сохтани калимаҳо аз рӯи қолабҳои аз худшуда.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан, сохтан ва дар нутқ истифода кардани калимаҳои дар қолабҳои зерин сохташуда:

—исм бо пасвандҳои –чӣ, -а, -ӣ, -дон, - истон, -гар: шикорчӣ, иқтисодчӣ, даста, талха, сабза, дӯстӣ, оташдон, гулистон, коргар;

- исмҳои аз дигар ҳиссаҳои нутқ бо роҳи субстантиватсия сохташуда, исмҳои мураккаби пайваст, исмҳои мураккаби тобъ;
- пасвандҳои сифатсоз.

Такмили малака ва маҳорати шинохтан ва фарқ кардани таркиби калима: асос ва бандак, бандакҳои феълӣ ва хабарӣ, бандакҷонишинҳо, бандаки изофӣ.

Сарф. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидани маънои асосии ҳиссаҳои нутқи омӯхташуда, инчунин дуруст сохтан ва истифода кардани шаклҳои грамматикӣ ҳиссаҳои нутқ.

Исм. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва сарфаҳм рафтан ба фарқи исмҳо (хос ва чинс) ҳамчун калимаҳои ифодакунандаи ашёи ҷондор ва бечон ва ба саволҳои кӣ?, чӣ? ҷавобшаванда. Такмили малака ва маҳорати истифодаи исмҳои ифодакунандаи чинсияти мардона ва занона дар муколама, дар нутқи монологӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фарқ кардан ва дуруст истифода бурдани исмҳо дар шумораи танҳо ва ҷамъ, пасвандҳои ҷамъбандии исм, исмҳои ҷомеъ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи пасвандҳои *-чӣ, -гоҳ, -истон* дар калимасозӣ.

Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи артикли номуайянии *-е* дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ

Сифат. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фарқ кардани сифатҳои аслӣ ва нисбӣ, сифатҳои аслӣ дар ифодаи аломат, хусусият ва хислати шахс ва ашё;

Такмили малака ва маҳорати шинохтан ва дар нутқи муколамавӣ истифода кардани сифатҳои нисбӣ, аломатҳои хурдию навозиш ва муқоиса дар сифатҳо, мустаҳкам кардани малакаҳои дараҷаҳои қиёсии сифат, такмили малака ва маҳорати шинохтан ва ба ҷузъҳо ҷудо кардани исмҳои сохта ва мураккаб;

Такмили малака ва маҳорати истифодаи сифатҳои мураккаб дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ.

Ҷонишин. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷонишинҳои шахсӣ, ҷонишинҳои саволии кӣ?, чӣ?, киҳо?, чиҳо? дар нутқи муколамавӣ ва монологӣ. ҳамнисбати исмҳо ва сифатҳо барои ифодаи шахс, ашё ва аломат.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифода намудани бандакҷонишинҳо дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷонишинҳои ишоратӣ: *ин, он, ҳамин, ҳамон, ин хел, ҳамин хел, ин гуна, он гуна.*

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи ҷонишинҳои манфӣ: *ҳеч, ҳеч кас, ҳеч чиз, ҳеч гуна.*

Феъл. Мустаҳкам кардани малакаҳои тасрифи феълҳои замони гузашта, ҳозира ва оянда бо бандакҳои феълӣ ва хабарӣ. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати ҷудо кардани асоси замони гузашта ва ҳозираи феъл.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтани шаклҳои замони гузаштаи феъл, аз рӯйи матнҳои пешниҳодшаванда ҷудо кардани феълҳои замони гузашта, дар нутқи муколамавӣ ва монологӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардани шаклҳои замони ҳозираи феъл, бандакҳои феълӣ ва хабарӣ дар замони ҳозира. Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, фарқ ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода кардани феъли **ҳаст** ва бандакҳои хабарии **аст**, тасрифи феъли **будан**.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати тасрифи шаклҳои замони ояндаи феъл аз рӯйи шахсу шумораҳо, дар матн ҷудо карда тавоништан ва дар нутқи муколамавӣ ва монологӣ истифода карда тавоништан.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи феълҳои мутлақ ва давомдор дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ.

Мустаҳкам кардани малакаҳои сохтан ва фарқ кардани феълҳои бевосита ва бавосита, фаро гирифтани тарзҳои монда ва гузарандаи феъл, истифодаи онҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи феълҳои таркибии номӣ дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ, феълҳои ёвари *намудан, доштан.*

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, сохтан ва фарқ кардани масдар.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва истифода кардани сифатҳои феълӣ ва феъли ҳол. Сифати феълии шакли якум ва дуҷум. Феъли ҳоли замони ҳозира.

Зарф. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи қолабҳои калимасозӣ бо зарфҳо.

Мустаҳкам кардани малакаҳои истифодаи дараҷаи қисми зарфҳо: *зудтар давидан, баландтар чаҳидан.*

Калимаҳои ғридиҳанда. Пешояндҳо. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи пешояндҳои *аз дар, бо, барои* дар мавридҳои гуногун, тақмили малака ва маҳорати истифодаи пешояндҳои таркибӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани пайвандҳои сода дар ҷумлаҳои сода ва мураккаб: *ва, -у, вале, аммо.*

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани ҷумлаҳои мураккаби пайваст бо пайвандҳои *ҳам, ...ҳам, на..., на...*

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати фаҳмидан ва истифода кардани пайвандҳои *вакте ки, барои он ки, чунки, азбаски, агар.*

Тақмили малака ва маҳорати дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани ҳиссаҳои тақдирӣ, аломатҳои китобат бо ҳиссаҳо.

Наҳв. Тақмили малака ва маҳорати муайян намудани алоқаи калимаҳо дар таркиби ҷумла, муайян кардани наъми алоқаи наҳвӣ байни калимаҳо тавассути саволгузорӣ, сохтани қолабҳои наҳвӣ бо алоқаи вобастагӣ ва мувофиқат.

Аз худ кардани ҳелҳои ҷумлаи сода – ҷумлаи дутаркибаи ҳуллас, ҷумлаҳои яктаркиба:

- ҷумлаи содаи дорои мубтадо ва ҳабар;
- ҷумлаи сода бо ҳабари сода ва таркиби ҳабар – ҳабар+калимаи вобаста;
- ҷумлаи дутаркибаи ҳабараш иборат аз феъли таркибии номӣ;
- ҳелҳои серистеъмоли ҷумлаҳои бешаҳс: Хондан лозим. Бояд донист;

Такмили малака ва маҳорати фаҳмидан ва сохтани чумлаҳои пайвандакдор ва бепайвандаки чидааъзо.

Такмили малака ва маҳорати чудо карда тавонистани чумлаҳои мураккаби пайваст ва тобеъ

Такмили малакаи бо оҳанг чудо карда тавонистани чумлаи чудогона дар нутқ.

Ташаккули салоҳияти нутқ

Гӯш карда тавонистан. Малака ва маҳорати фаҳмидани нутқи тоҷикӣ ҳангоми шунидан:

- донишони фарқи асосии ибора аз калима, таркиб ва чумла;
- дарк кардани хели алоқаи калимаҳо дар ибора ва чумла;
- риоя кардани меъёри талаффузи чумлаҳои сода;
- муайян карда тавонистани ҳадафи асосии фикр дар чумла тавассути задаи мантиқӣ ва тартиби калимаҳо дар чумла;
- пайдо намудани малака дар шинохти чумлаҳои сода ва мураккаб;
- фаҳмидани маънои грамматикӣ морфемаҳо (бандакҳо);
- дарки маънои калимаҳои сохта;
- муқаррар кардани алоқаи маъноӣ ва наҳвӣ байни калимаҳо ва ибораҳо дар чумла;
- фарқ кардани оҳанги чумлаҳо;
- фаҳмидани маъно ва сохтори наҳвии чумла.

Малака ва маҳорати фаҳмидан ва сохтани ифодаҳои алоқаманд

Малакаи фаҳмидани чузъ ва кулл, хусусият ва аломат, алоқамандии байни воқеаҳо, алоқамандии муаллиф ба матн.

Малакаи аз шунид фаҳмидани мазмуни нақл, чудо кардани далелу рақамҳои муҳимтарин аз нутқ.

Малакаи фаҳмидани матнҳои, ки луғати шинос ва ношинос доранд (калимаҳои, ки ба фаҳмиш ҳалал намерасонанд).

Малакаи фаҳмидани ифодаҳои, ки аз сарчашмаҳои гуногуни иттилоъ дар сурати робитаи бинӣ ва бе он (шунидани видео ва радиомавод) вохӯраанд.

Малакаи фаҳмиши нутқе, ки бо суръати гуногун гуфта мешавад.

Малака ва маҳорати ошкор кардани мазмуни асосии ахбор:

- ном гузоштан ба нақли шунидашуда;
- аз рӯи сарлавҳа пешгӯӣ кардани мазмуни матн;
- муайян кардани қаҳрамони асосӣ.

Малака ва маҳорати фаҳмидани алоқаҳои мантиқӣ нақл:

- номи маҳалли воқеаро муайян кардан;
 - ба саволҳо дар бораи вайрон карда шудани тартиби нақл ҷавоб гуфтан;
 - фикр кардани идомаи нақл;
 - ҷавоб додан ба саволҳо аз рӯйи нақли шунида;
 - муайян кардани қисмати шунидашудаи нақл (аввал, мобайн, охир);
 - ба хотир гирифтани ва номбар кардани иштирокчиёни нақл.
- Малакаи тавсиф кардани хислати иштирокчиёни нақл (ҳикоя, афсона).

Нақл кардан. Малака ва маҳорати талаффуз кардани калимаҳо, ҳичоҳо, овозҳо; сохтани ҷумлаҳо; тафсил додани ҷумла бо аъзоҳои ҷида ва пайрав; дуруст талаффуз кардани ҷумла аз нигоҳи оҳанг.

Малакаи тартиб додани муколама ба мавзӯи пешниҳодшуда, додани ҷавобҳои пурра ва кӯтоҳ ба саволҳои ҳамсухбат, ба тартиб даровардани оғоз ва идомаи сухбат. Малакаи аз нав пурсидани ашё, аломат, амал, миқдор, вақт, ҷой, мақсад, сабаб. Малакаи мутаносиб гардонидани унсурҳои оҳанг. Малакаи истифодаи ҷумлаҳои нопурра дар муколама. Малакаи истифодаи салом, мурочиат, шаклҳои гуногуни тасдиқ, инкор, шубҳа, миннатдорӣ.

Малакаи нақл кардани мазмуни матни шунидашуда, хондашуда аз рӯйи нақша, муфассал, кӯтоҳ, эҷодкорона (бо унсурҳои мулоҳизаронӣ).

Малакаи ҳикоя кардан дар мавзӯи пешниҳодшуда аз таҷрибаи шахсӣ.

Малакаи таҳти роҳбарии муаллим тартиб додани матн-ҳикоя бо унсурҳои муҳокима ва матни муқоисаи ду ашё, ҷудо кардани матн ба қисмҳо.

Хондан. Малака ва маҳорати дуруст, зуд, фаҳмида, муназзам ва ифоданок бо суръати 85-100 калима дар як дақиқа хондан. Малака ва маҳорати бо омодагии пешакӣ ва беомодагӣ бо истифодаи воситаҳои муассир (ист, оҳанг, зада, суръат, обурани ҳиссӣ). Малакаи мустақилона ҷудо кардани матн ба қисмҳо, ба онҳо сарлавҳа гузоштан, сохтани нақшаи қисми хондашуда, интиҳоб кардани қисмҳои нақша аз матн барои хондан. Малакаи нақл кардани матн ба таври кӯтоҳ, интиҳобан.

Малакаи хондани матн бо тағйир додани шакли ҷонишинҳо ва феълҳо, аз матн ёфтани ҳиссаҳои нутқ бо супориши муаллим, ҷудо кардани ифодаҳои маҷозӣ, устувор.

Малакаи мустақилона аз матн ёфтани калимаҳои нав – ношно ва бо луғат муайян кардани маънои онҳо; фаҳмидани маънои калимаҳои нави иборат аз таркибҳои омӯхташудаи калима (реша, пешванд, пасванд); муайян кардани маънои калимаҳое, ки дар амалияи нутқ ва матнҳои хондашуда истифода мешаванд.

Малакаи баён карда тавонистани муносибат, баҳои худ ба матни хондашуда.

Малакаи амалан фарқ кардани асар аз рӯйи жанр (назм, афсона, ҳикоя), матни рӯзнома, ҳуччат. Малакаи фаҳмидани матни беовоз хондашуда.

Малака ва маҳорати муносибати эҳтиёткорона ба китоб.

Мустаҳкам кардани малакаҳои навиштани ному насаб, номҳои маҳал, кӯча, дарёҳо бо ҳарфи калон.

Мустаҳкам кардани малакаҳои навиштани калимаҳое, ки ҳамсадоҳои ташдид доранд.

Мустаҳкам кардани малакаи ҷудо навиштани пешояндҳо ва якҷоя навиштани пешвандҳо.

Мустаҳкам кардани малакаҳои бо вергул ҷудо кардани аъзои ҷида, алокаи пайвасти бепайвандак, алокаи пайваст бо пайвандакҳои пайвасткунандаи *аммо*, *вале*.

Малакаи алоқаманд ва бо низом навиштани калима ва ҷумлаҳо.

Малакаи мустақилона пур кардани дафтар ва рӯзнома.

Навиштан. Малакаи иҷро кардани корҳои хаттии хусусияти омӯзишӣ ва назоратидошта бо риояи қоидаҳои имло ва аломатҳои китобат, инчунин талаботи хусни хат.

Малакаи риояи сарҳат ҳангоми рӯйбардор кардани матн.

Малакаи бо ёрии муаллим ва мустақилона иҷро кардани корҳои хаттӣ (рӯйнавис ва навиштани имло) бо супоришҳои грамматикӣ, ки аз рӯйи ҳаҷм ва мазмун барои хонандагони синфи 4-ум дастрас аст.

Малакаи иҷрои корҳои хусусияти назоратидошта: аз имлои омӯзгор навиштани калима, ибора, ҷумла, матнҳои яклухт (60-65 калима).

Малакаи навиштани нақл (80-90 калима) аз рӯйи нақшаи якҷоя дар гурӯҳ сохташуда пас аз омодагии пешакии забонӣ ва имлоӣ.

Малакаи навиштан:

- аз ёд навиштани шеър ё порчаҳои насрӣ пас аз омодагии пешакӣ;
- имлои (диктанти) озод (то 5 сарҳате, ки дар ҳар қадам 3-4 ҷумла мавҷуданд);
- мактуб ва суроға дар лифофа;
- эссеи кӯтоҳ (дар бораи аҳли синф, оила, мактаб).

СИНФИ 6

(хафтае 3 соат, дар маҷмӯъ 102 соат)

Салоҳияти коммуникативӣ

1. Сарфаҳм рафтан ба вазъияти муомила:

муайян намудани мавзӯи суҳбат (*дар бораи чӣ*), адресат (*бо кӣ?*) ва мақсад (*барои чӣ?*) дар вазъияти нутқи пешниҳодшуда : матн-диалог, порчаҳо аз барномаҳои телевизионӣ ё филмҳо, видеомаводи таълимӣ, муколамаҳои тартибдодашуда ё иҷрошаванда (нақшофарӣ) .

2. Ширкат дар диалог:

бо назардошти мавзӯъ (*дар бораи чӣ?*), адресат (*бо кӣ?*) ва мақсади суҳбат ба он ворид мешавад; робитаро дар он барқарор мекунад ва давом медиҳад;

нуқтаи назари худро ибраз меорад, бо усулҳои гуногун шарҳ додани онро ёд мегирад, андешаи ҳамсуҳбатро (*дар бораи чӣ сухан мекунад? барои чӣ чунин мегӯяд?*) мефаҳмад (қабул мекунад);

қоидаҳои барои шунаванда пешбинишударо риоя мекунад, ба онҳо баҳо медиҳад;

меъёрҳои одоби нутқро дар чараёни муомила риоя мекунад: қолаби мувофиқи одоби нутқро вобаста ба вазъият интихоб мекунад, давом додан ва ба анҷом расонидани онро меомӯзад (масалан: хайр, то дидан, саломат бошед, бо шумо вақтам хеле хуш гузашт); ба ҳодисаҳои дида, шунидааш муносибати худ – хурсандӣ, ҳамдардӣ, баён мекунад;

истифодаи имову ишора ва оҳанги суханро ҳангоми суханронии оммавӣ (маърӯза, маълумотдиҳӣ) меомӯзад; мефаҳмад, ки бо имову ишора рафтори шунавандаро ба танзим даровардан, тавачҷуҳи онҳоро ба мақсади асосии сухан равона кардан мумкин аст; имову ишораи суханварро баҳо медиҳад (бамарид, бемаварид будани онҳоро таҳлил мекунад).

3. Вобаста ба адресат, мақсад, мавзӯъ, ҷойи ахбор матнҳо (хаттӣ, шифоҳӣ) тартиб медиҳад:

вобаста ба услубҳо ва жанрҳои азхудкардааш сохтани матнро ба нақша мегирад ва матн месозад: маърӯза, маълумот дар мавзӯи забоншиносӣ (маълумот дар

бораи ягон ҳиссаи нутқ, калимасозӣ ва м.ин), мактуби шахсӣ, ҳикоячаҳо дар мавзӯҳои шавқовар, хабар (чӣ?, кай?, дар кучо?), мусоҳиба:

ба мувофиқати матн (аз они худаш ва дигарон) ба адресат, мавзӯ, мақсади ахбор, талаботи жанри интиҳобшуда баҳо медиҳад; ахборро аз сарчашмаҳои гуногун – китоб, рӯзнома, маҷалла, телевизион, интернет, интиҳоб мекунад, ба он баҳо медиҳад: шавқовар, муҳим, барзиёд ва адар баромади худаш истифода мебарад;

матнро ба талаботи услуб ва жанри интиҳобкардааш мувофиқ месозад;

дар назди ҳамсинфонаш бо матни тартибдодаи худаш баромад мекунад, аз асбоби аёни истифода мебарад, ба баромади дигарон баҳо медиҳад;

ислоҳ кардани норасоҳои коммуникативиро дар матни худаш меомӯзад (номувофиқатӣ ба адресат, мавзӯ, жанр, услуб).

4. Малакаҳои бо ҷузъиёташ шуниданро аз худ мекунад:

ахбори гӯяндаро аз худ мекунад, бо саволҳо ҷузъиётро барои худаш маълум мекунад, ахбори гирифтаашро шарҳ медиҳад, ба он дуруст баҳо медиҳад.

Матнро пурра меҳонад: мақсади муаллифро муайян месозад, маълумоти аввалдараҷа ва дуюмдараҷаро ҷудо менамояд, онро мухтасар нақл мекунад, аз оғоз мазмуни онро пешгӯӣ мекунад.

МАТНҲО БА ВРОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИТИ КОММУНИКАТИВӢ

1. Дар олами афсона. Кадом афсонаҳои тоҷикиро шунидай ё хондай? Афсонаи дӯстдоштаи ту. Кадом қаҳрамонони афсонавӣ ба ту маъқуланд? Чӣ умумият байни афсонаҳои тоҷик ва афсонаҳои халқи шумо мавҷуд аст? Оё ту метавонӣ афсона эҷод намой?

2. Дар бораи Тоҷикистон. Кор бо харита. Мавқеи ҷойгиршавии Тоҷикистонро аз харита нишон диҳед. Кадом шаҳрҳои калони Тоҷикистонро ту медонӣ? Кадом дарёҳои калони Тоҷикистонро ту медонӣ? Кадом одамони машҳури Тоҷикистонро медонӣ?

3. Оилаи мо, машғулияти аъзоёни оилаи мо. Оилаи мо аз кӣ иборат аст? Кӣ чӣ ном дорад. Кӣ чандсола аст? Кӣ дар оила аз ҳама калон ва кӣ аз ҳама хурд аст?. Кӣ дар кучо кор мекунад ва меҳонад? Мо ба ҳамдигар чӣ гуна ёрӣ мерасонем? Анъанаҳои оилавӣ.

4. Мактаб ва ман. Мактаби мо, синфи мо чӣ гуна аст? Мо дар дарси забони тоҷикӣ, математика, англисӣ чӣ кор мекунем? Дӯстӣ ва ёрии ҳамдигарӣ дар синф. Тартиби рӯзи кори хонанда. Воқеаҳои шавқовар аз ҳаёти мактаббачагон.

5. Тирамоҳ. Нишонаҳои тирамоҳ. Сайругашт дар саҳро, боғ, кӯҳсор. Корҳои тирамоҳӣ дар саҳро, боғ, полез. Дар корҳои тирамоҳӣ кӣ ба кӣ ёрӣ мерасонад? Ҳайвонот ва парандаҳо ба зимистон чӣ гуна омодагӣ мебинанд?

6. Хӯрок ва зарфҳо. Номҳои зарфҳо ва маҳсулоти хӯрокворӣ. Кӣ чӣ пухта метавонад? Рафтор дар гирди дастурхон. Мо маҳсулотро аз кучо меҳарем?

7. Пойафзол ва либос. Дар мағозаи либос ва пойафзол. Либос ва пойафзоли худро чӣ гуна эҳтиёт мекунем? Мо худамон чӣ кор карда метавонем: дӯхтани тугма, тоза кардани либос ва пойафзол.

8. Ҳайвонот, парандаҳои хонагӣ ва ваҳшӣ. Кадом ҳайвонот ва парандаҳои хонагӣ ва ваҳширо медонем? Нисбат ба онҳо чӣ гуна ғамхорӣ мекунем? Ҳайвонот ва парандаҳои хонагӣ чӣ манфиат меоранд? Дар боғи ҳайвонот. Дар бораи ҳайвонот ва парандаҳо ваҳшӣ чӣ медонем?

9. Ватани мо – Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тоҷикистон – кишвари офтобӣ. Рамзҳои давлатӣ: нишон, парчам, пули миллӣ. Саёҳати ғоибона ба кишвар. Меҳмоннавозӣ дар Тоҷикистон – Душанбе. Одамоне, ки кишвари моро машур кардаанд.

10. Баҳор. Нишонаҳои баҳор. Бозгашти парандаҳо. Мо онҳоро чӣ гуна пешвоз мегирем. Корҳои баҳории одамон дар саҳро, боғ, полез ва токзор. Идҳои баҳорӣ.

11. Саёҳат ба Тоҷикистон. Сарҳадҳои Тоҷикистон. Шаҳрҳои калон, дарёҳои калон, кӯҳҳои сарбафалаккашида, Боми Ҷаҳон. Пойтахти Тоҷикистон – шаҳри Душанбе. Ёдгориҳои таърихӣ, мучассамаҳо, осорхонаҳо, театрҳо, макбараҳои бузургон.

12. Тобистон. Нишонаҳои тобистон. Таътили тобистона. Мо таътилно чӣ гуна мегузаронем. Саёҳати тобистона.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНӢ

Сифат. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани калимаҳои ифодакунандаи аломату хусусият ҳамчун сифат, сифатҳои асли ва нисбӣ, дараҷаҳои сифат ва истифодаи онҳо дар нутқи шифохӣ ва хаттӣ;

Зарф. Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, савол гузоштан ба зарфҳо;

Ташаккули малакаи фарқ кардани зарф аз сифат, дар матн чудо кардан, дуруст савол гузоштан ба зарфҳои дар матн буда;

Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи зарфҳои замон, макон, миқдору дараҷа дар нутқи муколамавӣ ва монологӣ;

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати алоқамандкунии калимаҳо бо бандҳои изофии *-и*; алоқаманд кардани силсилаи калимаҳо бо бандҳои изофӣ (2-3-то), роҳҳои алтернативии ифодаи маънои изофат;

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи пасоянди *-ро*; истифодаи пасоянди *-ро* бо исмҳо ва дигар калимаҳои исмшуда, масдарҳо, вобастагии калимаҳои пасоянддор бо феълҳо;

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи пешояндҳои *аз, дар, бо, то, барои*, истифодаи онҳо дар нутқи шифохӣ ва хаттӣ, дар нутқи муколамавӣ;

Шумора. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шуморидан, алоқамандкунии шумораҳо бо ашёи шумурдашаванда, шумораҳои асли ва касрӣ;

Ташаккули малака ва маҳорати ҳисоби соат ва вақт, истифодаи онҳо дар нутқи монологӣ ва муколамавӣ.

Ташаккули малака ва маҳорати чудо кардани пайвандакҳои таркибӣ *вақте ки, барои он ки, аз сабаби он ки, бе ин ки* дар матн, истифодаи онҳо дар нутқи муколамавӣ ва монологӣ.

Феъл. Ташаккули малака ва маҳорати дар матн ва нутқи шифоҳӣ шинохтан ва чудо кардани масдар, мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтани асосҳои феъл;

Ташаккули малакаҳои истифодаи замони гузаштаи одӣ, сохтани баъзе шаклҳои замони гузашта аз асоси замони гузаштаи феъл, истифодаи онҳо дар нутқи монологӣ ва муколамавӣ;

Чонишин. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи чонишинҳои шахсӣ, ташаккули малакаҳои истифодаи чонишини нафсӣ-таъкидии худ дар матн, истифодаи он дар нутқи монологӣ ва муколамавӣ;

Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи кардани шаклҳои замони ҳозираи феъл дар нутқ, чудо кардани онҳо аз матн.

Исм. Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи ҳолатҳои муайяни ва номуайяни дар исмҳо, мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи артикли номуайянии –*е* дар исмҳо;

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани замони гузаштаи давомдори феъл, истифодаи феълҳои замони гузаштаи давомдор дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ.

Ташаккули малака ва маҳорати истифодаи пасвандҳои исмсоз ва сифатсоз, исмҳои сифатшуда ва сифатҳои исмшуда.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи феълҳои таркибӣ, феълҳои таркибии номӣ ва феълҳои таркибии феълӣ дар нутқи монологӣ ва муколамавӣ;

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи замони ҳозира-ояндаи феъл дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ.

1. Матн.

Дар шакли хаттӣ ва шифоҳӣ матнҳои таҳлилий-муҳокимавӣ (дар мавзӯҳои забоншиносӣ: калима, реша, пешванду пасванд чист) месозад.

Аз рӯйи сарлавҳа навъ ва мавзӯи матнро муайян мекунад.

Зермавзӯҳои матнро муайян ва чудо мекунад, матнро ба сархатҳо чудо месозад, нақшаи мураккаби матнро тартиб медиҳад.

Матнро мувофиқи меъёрҳои грамматикӣ, услубии аз худкардааш таҳрир менамояд.

2. Ҷумла

Тасаввуроти худро доир ба навъҳои сохтории ҷумла васеъ мекунад: бо ҷумлаҳои яктаркиба, дутаркиба шинос мешавад.

Аъзоҳои ҷумларо тавсиф мекунад (сараъзо, аъзои пайрав), роҳҳои ифодаи онҳоро нишон медиҳад (бо калима, таркиб ва ибора ифода шудан).

Дар ҷумла калимаҳоеро, ки аъзои ҷумла шуда наметавонанд, чудо мекунад (мухотаб, нидо, аъзои истисноӣ).

Меъёрҳои аломатгузориро меомӯзад.

Ҷумлаи содаи тафсириро таҳлили наҳвӣ мекунад.

3. Калима

Малака ва маҳорати худро дар бораи ҳиссаҳои нутқ дар забони тоҷикӣ мустақкам менамояд (мустақил ва ёридиҳанда).

Хусусиятҳои грамматикӣ исм, сифат, шумора, феълҳоро тавсиф мекунад.

Меъёрҳои имлоро аз худ менамояд.

Таҳлили морфологӣ, морфемавӣ, калимасозии ҳиссаҳои омӯхташудаи нутқро анҷом медиҳад.

СИНФИ 7.

(ҳафтае 3 соат, дар мачмӯъ 102 соат)

Салоҳиятҳои коммуникативӣ

1. Сарфаҳмравӣ ба вазъияти муомила:

муайян намудани мавзӯи суҳбат (*дар бораи чӣ*), адресат (*бо кӣ?*) ва мақсад (*барои чӣ?*) дар вазъияти нутқи пешниҳодшуда: матн-диалог, порчаҳо аз барномаҳои телевизионӣ ё филмҳо, видеомаводи таълимӣ, муколамаҳои тартибдодашуда ё иҷрошаванда (*нақшофарӣ*).

2. Ширкат дар диалог:

бо назардошти мавзӯъ (*дар бораи чӣ?*), адресат (*бо кӣ?*) ва мақсади суҳбат ба он ворид мешавад; робитаро дар он барқарор мекунад ва давом медиҳад;

нуктаи назари худро иброз медорад, бо усулҳои гуногун шарҳ додани онро ёд мегирад, андешаи ҳамсуҳбатро (*дар бораи чӣ сухан мекунад? барои чӣ чунин мегӯяд?*) мефаҳмад (*қабул мекунад*);

қоидаҳои барои шунаванда пешбинишударо риоя мекунад, ба онҳо баҳо медиҳад;

меъёрҳои одоби нутқро дар чараёни муомила риоя мекунад: қолаби мувофиқи одоби нутқро вобаста ба вазъият интихоб менамояд, давом додан, ба анҷом расонидани онро меомӯзад (*масалан: хайр, то дидан, саломат бошед, бо шумо вақтам хеле хуш гузашт*); ба ҳодисаҳои дида, шунидааш муносибати худро – (*хурсандӣ, ҳамдardӣ*) баён мекунад;

истифодаи имову ишора ва оҳанги суханро ҳангоми суханронии оммавӣ (*маърӯза, маълумотдиҳӣ*) меомӯзад; мефаҳмад, ки бо имову ишора рафтори шунавандаро ба низом даровардан, тавачҷуҳи онҳоро ба мақсади асосии сухан равона кардан мумкин аст; ба имову ишораи суханвар баҳо медиҳад (*бамарид, бемаварид будани онҳоро таҳлил мекунад*).

3. Вобаста ба адресат, мақсад, мавзӯъ, ҷойи ахбор матнҳо (*хаттӣ, шифоҳӣ*) месозад:

вобаста ба услубҳо ва жанрҳои азхудкардааш таҳия кардани матнро ба нақша мегирад ва матн месозад: маърӯза, маълумот дар мавзӯи забоншиносӣ (*маълумот дар*

бораи ягон ҳиссаи нутқ, калимасозӣ ва м.ин), мактуби шахсӣ, ҳикоячаҳо дар мавзӯҳои шавқовар, хабар (чӣ?, кай?, дар кучо?), мусоҳиба:

ба мувофиқати матн (аз они худаш ва дигарон) ба адресат, мавзӯ, мақсади ахбор, талаботи жанри интиҳобшуда баҳо медиҳад; ахборро аз сарчашмаҳои гуногун – китоб, рӯзнома, маҷалла, телевизион, интернет, интиҳоб мекунад, ба он баҳо медиҳад: шавқовар, муҳим, барзиёд ва дар баромади худаш истифода мебарад; матнро вобаста ба талаботи услуб ва жанри интиҳобкардааш мувофиқ месозад;

дар назди ҳамсинфонаш бо матни худаш сохта баромад мекунад, аз асбоби аёнӣ истифода мебарад, ба баромади дигарон баҳо медиҳад;

ислоҳ кардани норасоҳои коммуникативиро дар матни худаш меомӯзад (номувофиқатӣ ба адресат, мавзӯ, жанр, услуб).

4. Мазмуни матни шунидаашро таҳлил карда, баҳодихиро меомӯзад:

- омӯхтани истифодаи усулҳои гуногуни шунидан вобаста ба вазъияти мушаххас: сабти калимаҳои асосӣ, сохтани нақша ё нақшаи мантиқии матни шунидашуда;
- шиносӣ бо усулҳои хониши омӯзанда: хулосаҳо, дар ҷадвалҳо ё нақшаҳои мантиқӣ тавсир кардани мазмуни матни хондашуда; аз рӯйи матн дар рафти хондани он саволдихӣ ва ҷавоб додан пас аз анҷоми пурра ё қисмҳои ҷудогонаи он, ҷавоб доданро ёд мегирад.

МАТНҲО БАРОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ КОММУНИКАТИВӢ

1. Ҳаёти мактабӣ. Бо шавқ хонданро омӯз. Дар вазъияти мушкил дар мактаб ман чӣ кор мекунам? Дӯстӣ карданро омӯз. Қиссаҳои шавқовар аз ҳаёти талабагон.

2. Оилаи мо. Уҳдадорӣҳои ман дар оила. Оилаи тифоқ чӣ маънӣ дорад? Шаъни худ ва наздикони худро дар назди дигарон паст нақун.

3. Саломатии ман ва варзиш. Дар бораи саломатии худам ман чӣхоро медонам? Субҳи ман аз чӣ оғоз мешавад? Одатҳои хуб ва бад. Дорухонаи табиат. Чаро ман дар табиат сайругашт карданро дӯст медорам? Варзиши дӯстдоштаи ман.

4. Шуғли дӯстдоштаи ман. Дастони моҳир. Даҳ ангушташ хунар. Машғулияти дӯстдоштаи ман. Қобилияти инсон чист ва чӣ гуна онро ривож додан мумкин аст?

5. Табиат дар ҳаёти ман. Дар бораи табиати кишварам ман чӣхоро медонам? Аз табиат илҳом гирифтандро омӯз. Табиати зиндари эҳтиёт намо.

6. Дар оянда ман кӣ ва чӣ гуна мешавам? Ман ба камол мерасам. Дар оянда кӣ шудан мехоҳам. Дар бораи касбу кори падару модарам чӣхоро медонам. Дар оянда ман кӣ шудан мехостам? Ба қадри меҳнати худ ва дигарон бояд расид.

7. Шумора ва вақт. Бо ҳисоби соат зиндагӣ кардан. Барои он кӣ инсонӣ кор шавӣ, ба қадри вақт бирас. Вақт рафт, нақд рафт.

8. Деҳаи ман. Шаҳри ман. Ба меҳмонон дар бораи шаҳри худ, деҳаи худ ман чӣ ҳикоя карда метавонам? Анъанаҳои деҳаи ман, шаҳри ман. Чаро нон аз ҳама азиз аст?

9. Ватани мо - Тоҷикистон. Ватан аз чӣ оғоз мешавад? Табиатро эҳтиёт кардан, ватанро эҳтиёт кардан аст. Ман дар ин чо зода шудаам ва дар ин чо ба камол мерасам. Дар бораи Тоҷикистон ман чӣҳо медонам? Аз таърихи кишвари ман. Дӯстии халқҳо.

10. Дирӯз ва имрӯзи Тоҷикистон. Аз таърих ва ҷуғрофияи Тоҷикистон мо чӣҳо медонем? Ёдгориҳои таърихии кишвар. Одамони машҳури Тоҷикистон.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНӢ

Феъл. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва ҷудо кардани феълҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати истифодаи замон дар соат.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва сохтани сифаи амрии феъл.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва муқоиса кардани хусусиятҳои сифат ва зарф, истифодаи онҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати сохтан ва истифода кардани феъли ҳол дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ, ташаккули малака ва маҳорати ҷудо кардани феъли ҳоли замони ҳозира, алоқамандии замони феъли ҳол бо замони феъли асосӣ.

Ҷонишин. Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи муқоламавӣ ва монологӣ истифода намудани ҷонишинҳои соҳибӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи муқоламавӣ ва монологӣ истифода намудани ҷонишинҳои таъйинӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи муқоламавӣ ва монологӣ истифода намудани ҷонишинҳои нафсӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи муқоламавӣ ва монологӣ истифода намудани замони ҳозираи муайяни феъл.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани замони гузаштаи нақлӣ.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани замони гузаштаи ҳикоягии нақлӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода кардани шумораҳои касрӣ.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани аорист.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода кардан, тасриф намудани феъли *боистан*.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода бурдани феълҳои бевосита ва бавосита.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, чудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода бурдани ҷумлаҳои пайрави муайянкунанда.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, чудо кардан ва дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода бурдани ҷумлаҳои пайрави пуркунанда.

Салоҳияти нутқ

1. Забон

- Тасаввуроти худро дар бораи калима дар сатҳи сарф васеъ мегардонад.
- Донишҳои худро дар бораи услубҳои нутқ такмил медиҳад.

2. Матн

- Баҳои таҳлилі додан ба матни шунидашуда, тарзи ба он баён кардани муносибатро меомӯзад.
- Матнро бо мақсади пурра фаҳмидан мехонад (нақл бо унсурҳои тасвир, муҳокима бо унсурҳои тасвир).
- Сохтани матнҳои муқоисавӣ-тасвириро аз рӯйи тасвирҳои портретӣ, навиштани эссеи мулоҳизавӣ, таҳлили муқоисавии ҳодисаҳои забониро меомӯзад.
- Сохтани нақшаи мураккаби матн, ба матн ворид кардани онро меомӯзад.
- Омӯштани таҳрири матн дар асоси меъёрҳои грамматикӣ (сарфии) омӯхташуда.

3. Ҷумла

- Донишҳои худро доир ба калимаҳое, ки аъзои ҷумла нестанд, васеъ мекунад.
- Аз рӯйи нақшаи пешниҳодшуда бо назардошти хусусиятҳои услубии калима - шаклҳои азхудшуда ҷумла месозад.
- Меъёрҳои имлоро аз худ мекунад.
- Малака ва маҳорати худро оид ба таҳлили наҳвӣ ва имлоии ҷумла такмил медиҳад (аз рӯйи қолабҳои наҳвии азхудшуда).

4. Калима

- Маъноҳои грамматикӣ зарф, шаклҳои феълӣ (сифати феълӣ ва феъли ҳол), ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқро шарҳ медиҳад, калимаҳои азхудкардаашро дуруст истифода мебарад.
- Меъёрҳои имлоро аз худ мекунад.
- Ғалатҳои бо истифодаи калимаҳо – ҳиссаҳои нутқ ва калимаҳои азхудшуда алоқамандро пайдо ва ислоҳ мекунад.
- Таҳлили сарфӣ ва морфемавии калимаҳо – ҳиссаҳои нутқи омӯхташударо анҷом медиҳад.
- Мавқеи калимаҳо (ҳиссаҳои нутқ) ва шаклҳои грамматикӣ онҳоро дар таҳияи матни муаллиф ва худаш шарҳ медиҳад.

СИНФИ 8

(ҳафтае 3 соат, дар мачмӯъ 102 соат)

САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

1. Ба вазъияти муомила сарфаҳм меравад:

- дар асоси вазъияти воқеӣ, матн-муколамаҳо, расм, лаҳзаҳо аз филм вазъияти муомила, унсурҳои он (ҳамсуҳбатон, сабаб, мақсад, чой, вақти муомила)-ро таҳлил мекунад;
- вазъияти муомиларо ба вучуд меорад, барои ҳамсинфонаш супориши коммуникативӣ пешниҳод мекунад (ту дар ин ҳолат чӣ гуна...);
- муомилаи расмӣ, ғайрирасмӣ, шахсӣ ва оммавиро фарқ мекунад;
- ба малакаи сарфаҳм рафтани дар вазъияти муомила ва самаранокии муомила (дар мавриди худ ва мусоҳибаҳо) баҳо медиҳад.

2. Дар муколама иштирок мекунад:

- қоидаи созмон додани муколамаро риоя мекунад: робитаи бинӣ ва нутқӣ барқарор мекунад; мавзӯи муколамаро риоя мекунад, усул ва стратегияи муколамаро медонад (мавқеи худро иброн медорад ва онро бо усулҳои гуногун шарҳ медиҳад, ба мавқеи ҳамсуҳбат баҳо медиҳад: далелҳои тасдиқкунанда ё инкоркунандаи мавқеи ӯро интиҳоб мекунад, ба идомаи суҳбат водор месозад, қолаби муомиларо дар фазо ва вақт мутобиқ менамояд); оҳанги хушбинонаро дар суҳбат риоя мекунад;
- мақсади коммуникативии худро ташаккул медиҳад; банақшагирии раванди суҳбат, ислоҳи онро вобаста ба вазъияти муомила меомӯзад;
- дар суҳбат чӣ гуфтани ҳамсуҳбат, чӣ гуфтау хоستانаш ва чиро ғайрихатиёр ба забон оварданагро муайян мекунад; додани саволҳои гуногунро ба ҳамсуҳбат меомӯзад, таҳлили воситаҳои ғайризабонии муомиларо дар муколама ёд мегирад;
- ахбори барои тасдиқ ё инкори нуктаи назари дигарон заруриро пайдо мекунад; муҳокимарониҳои бехтаринро ҷудо месозад; интиҳоби худро асоснок менамояд;
- меъёрҳои одоби нутқро дар муколама риоя мекунад (огоз, идома, анҷом, ба даст гирифтани ташаббус);

- дар муколама ғалатҳоро меёбад ва ислоҳ мекунад: суханҳои барзиёд, фосилаҳои тӯлонӣ, такрорҳо ва ғ.

3. матн месозад (хатгӣ ва шифоҳӣ):

- вобаста ба вазъияти муомила, услуб ва жанр матн месозад: муколама-табодули маълумоти дорои муносибатҳои эмотсионалӣ, муколама-муҳокима, муҳокимаи масъала аз рӯйи маводи рӯзнома, маҷалла, интернет, мактуби шахсӣ ба маҷалла, рӯзнома, мактуби расмӣ (дархост, миннатдорӣ), тақриз;
- муайян кардани ғалатҳои коммуникативӣ дар тамоми марҳалаи таҳияи матн (муайянсозӣ, банақшагири, татбиқ, назорат), ислоҳ кардани онҳо.
- Ба мундариҷаи матни шунидашуда баҳои медиҳад, матнро бо мақсади дарки пурраи он мекунад (ҳониши омӯзишӣ ё таҳлилий):
- мақсади асосии матн, мавқеи муаллифро муайян месозад бо назари ӯ розӣ мешавад ё онро инкор мекунад, мавқеи худро асоснок менамояд;
- тақризҳои барои матнҳои гуногун омодашударо таҳлил мекунад, онҳоро дуруст арзёбӣ мекунад;
- усулҳои коркарди маълумотро дар матнҳои хоси услубҳои гуногун аз худ менамояд.

МАТНҲО БАРОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

1. Дар бораи муносибати инсон ва ҳайвонот. Сағ - дӯсти вафодор. Ҳайвонот дар хидмати инсон (ҳикояҳои пандомӯз, порчаҳои назмӣ ва насрӣ аз осори адибони тоҷик).

2. Табиат ҳам китоб аст. Шумо инро чӣ гуна мефаҳмед. Дарк кардани табиат чӣ маъно дорад? Мушоҳидаи табиат барои инсон чӣ зарурат дорад? Кадом манзараҳои баҳор, тобистон, тирамоҳ ва зимистон махсусан ба ту писанд аст, чаро? Кадом ҳодисаи табиат шуморо ба ҳайрат ё вачд оварда буд. Табиат дар тасвири адибони тоҷик.

3. Аломат, ҳолат, ҳосият ва хусусиятҳои инсон, ҳайвон ва ашё (бо овардани порчаҳо аз осори адибони тоҷик) – тавоно, зӯр, ғамгин, шод, зебо, қадбаланд, часур; саҳт, маҳкам, хушк, ҳамида, лӯнда; хунук, қиматбаҳо; тездав, бодпо, боркаш... .

4. Олами рангҳо. Фарқ кардани рангҳо шарт аст? Донистани рангҳо ба мо чӣ медиҳад (сафед, сиёҳ, ҳокистарӣ, сабз, хурмой, гулобӣ, бунафш...)? Аз осори адибон овардани порчаҳо, ки дар онҳо рангҳо зикр шудаанд. Оё ранг маънӣ дошта метавонад?

5. Ҳаёт барои чӣ ба мо дода шудааст? Роҳи зиндагиро чӣ гуна интиҳоб кунем? «Кори неку номи нек»-ро чӣ гуна мефаҳмед? «Номи худро абадӣ гузошт» чӣ маънӣ дорад? Шумо бо ин фикр розӣ ҳастед?

6. Дарси мактаб ва дарси ҳаёт. Дар кадом шароит дар инсон одамият пайдо мегардад. Зарбулмасали «Бо моҳ шинӣ, моҳ шавӣ, бо дег шинӣ, сиёҳ шавӣ» чӣ

маънӣ дорад? Шумо ба ин фикр розӣ ҳастед? Дар мактаб мо чӣ меомӯзем? (шеъри С. Айнӣ: Мактаб). Ба фикри шумо мактаби ҳаёт чист?

7. Санъат дар ҳаёти мо. Санъат дар ҳаёти мо чӣ нақш дорад? Мусиқӣ ва мо. Оё мо асари санъатро тамошо карда метавонем? Сухбат дар бораи санъати кино ва театри тоҷик. Ҳунармандони шинохтаи санъати тоҷик. Санъат абадист. Оё шумо ба ин фикр розиед?

8. Нома ва номанигорӣ. Нома ба падар, модар ва бародару хоҳар. Нома ба ҳешу табор. Нома ба ҳамсинфон, ба дӯстон. Нома ба ҳунарманди дӯстдошта. Нома ба идораи радио ва телевизион. Риояи қоидаҳои номанигорӣ.

Салоҳияти забонӣ

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани феъли ҳол бо феълҳои замони ҳозира.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани зарфи замон.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани сифати феълии замони гузашта бо пасванди *-гӣ*.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани замони гузаштаи муайяни феъл.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани ҷонишинҳои манфӣ, зарфи ҳеч.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани аорист бо феъли *будан*.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани пайвандаки *ҳам ... ҳам*.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани пасоянди *-ро*.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани пасоянди *барин*.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани исмҳои феълшуда.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани зарфҳо бо пасванди *-ан*.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани сифати феълӣ бо пешванди *ме-* ва пасванди *-гӣ*.

Ташаккули малака ва маҳорати ҷудо намудан, аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани сифаи эҳтимолии феъл.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани феълҳои бавосита.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани сифати феълии замони оянда.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани пайвандакҳои хилофӣ, сабабӣ.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани ҷумлаҳои пайрави замон.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани ҷумлаҳои пайрави сабаб.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани ҷумлаҳои пайрави шарт.

Ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардан, дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намудани ҷумлаҳои пайрави хилоф.

Ташаккули салоҳияти нутқ

1. Забон

- Ба нақши забон дар ҳаёти инсон ва ҷомеа сарфаҳм меравад.
- Донишҳои худро дар бораи услубҳои нутқ ва хусусиятҳои онҳо пурртар месозад, жанрҳои нутқро аз худ мекунад (тақриз, реферат, мақолаҳои илмӣ-оммавӣ).
- Дар бораи сохтори наҳвии забони тоҷикӣ тасаввуроти бонизом мурағаб ҳосил мекунад (наҳви ҷумлаҳои сода).
- Масъулияти худро барои тақмили сифати нутқаш дарк мекунад.

2. Матн

- Матнро мувофиқи меъёрҳои грамматикӣ-услубии азхудкардааш таҳрир мекунад (асосан наҳви ҷумлаҳои содаро).
- Матн-муқолаҳо босаводона менависад.

3. Ҷумла

- Тасаввуроти худро оид ба алоқии наҳвии калимаҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳо ҳамчун воҳидҳои наҳвӣ ташаккул медиҳад.
- Ҷумлаҳои содаро таҳлил мекунад ва ҷумлаҳои месозад, ки мақсади гуногуни иттилоотӣ, обуранги ҳиссӣ, сохторӣ доранд, онҳоро таҳлили наҳвӣ ва имлоӣ мекунад.
- Меъёрҳои имлоро дар ҷумлаҳои содаи тафсилӣ аз худ мекунад.
- Дар сохтори ҷумлаҳои сода ғалатҳои имлоиро меёбад ва ислоҳ мекунад.
- Нақши наҳви гуногуни ҷумлаҳои сода, муродифҳои наҳвии онҳоро дар сохтани матни муаллифӣ шарҳ медиҳад.

4. Калима

- Тасаввуроти худро дар бораи вазифаҳои наҳвии калимаҳо васеъ мекунад (ифодаи аъзоҳои ҷумла бо ҳиссаҳои нутқ).
- Тасаввуроти худро дар бораи калима ҳамчун нишонаи фарҳанги миллӣ васеъ месозад.

- Малакаҳои имлоии худро аз зинаҳои пешинаи таълим тақмил медиҳад.

СИНФИ 9

(ҳафтае 3 соат, дар маҷмӯъ: 102 соат)

САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТИВӢ

1. Матнҳои монологӣ месозад, онҳоро дар назди шунавандагон кироат мекунад, бо назардошти:

- вазъияти муомила (ҳамсуҳбатон, мақсади коммуникативӣ, мавзӯъ, ҷой, вақт);
- махсусиятҳои нутқи шифоҳӣ (ки дар вақти сухан гуфтан ба вучуд меояд ва махсусияти шуниданро ба инобат мегирад) ва хаттӣ (барои қобилияти хондан созгор аст, новобаста ба ақсуламали адресат);
- махсусияти услуб ва жанр (ҳикоя, мактуб, шарҳи ҳол, маърӯза дар мавзӯи забоншиносӣ ва фарҳангӣ, ҳисобот, тезисҳо, ҳисобот, шарҳ, аннотатсия);
- усулҳои гуногуни инкишофи фикр (ҷудо кардан ба ҷузъиёт, мисолҳо, муқоиса ё муқобилгузорӣ, шарҳи тезис, шарҳи мафҳумҳо, танзими ҳулосаҳо);
- усулҳое, ки ақсуламали шунаванда ва хонандаро бо нигоҳдории таваҷҷуҳ ба вучуд меоранд (интихоби ахбори муҳим, баёни он бо проблемагузорӣ, оғози ғайримаъмулӣ: ваъда, муаммо, фикрҳое, ки ба ҳақиқат рост намеоянд), дақиқан муайян кардани масъала, вазифаҳои баён, таваҷҷуҳи махсус ба оҳанг оҳанг интонатсия (ист, танин, баландӣ), такрори нуқтаи назари асосӣ, иқтибос барои тасдиқи ҳолатҳои асосии мавзӯъ, усулҳои муқоиса, муқобилгузорӣ чун воситаи далеловарӣ, таъсир ба эҳсоси шунаванда;
- истифодаи мақсадноки воситаҳои ғайризабонии муомила (имову ишора), усулҳои барқароркунии робита бо шунаванда, ҷалби таваҷҷуҳи ӯ.

2. Дар мувоҳиса иштирок мекунад: дар нақши ҷонибдор ё муқаррир баромад мекунад;

- маълумотеро, ки барои иштирок дар мувоҳиса зарур аст, пайдо мекунад;
- мавқеи худро иброн меорад ва бо усулҳои гуногун онро ҳимоя мекунад;
- дар нақши муқаррир баромад мекунад; далелҳои ҳамсуҳбатро баҳо медиҳад; мавқеи ӯро ҷонибдорӣ ё инкор мекунад;
- рафтори нутқи ҳамсуҳбатро таҳлил мекунад: нуқтаи назари онҳоро пешгӯӣ мекунад, мувофиқати суханони гуфташударо ба вазъияти нутқ баҳо медиҳад, нисбат ба мавқеи муаллиф назари худро баён месозад;
- ақсуламали ҳамсуҳбатро ба нуқтаи назари гуфташуда аз рӯи имову ишораи ӯ баҳо медиҳад.

3. Аз рӯйи матн муколама месозад: назари коммуникативии муаллифро ошкор менамояд, ба мундариҷаи матн саволҳо омода мекунад; маънои калимаҳои душворро шарҳ медиҳад; ба дурустии назари муаллиф баҳо медиҳад; мавқеи худро нисбат ба масъалаҳои баёншуда ибраз меорад.

4. Матнро бо мақсади муайян кардани мундариҷаи асосӣ ва дар шакли хулоса пешниҳод намудани он мекунад (хониши реферативӣ); мавзӯи матнро, ҳам дар ягонагӣ ва ҳам аз рӯйи қисматҳои муайян мекунад, онро барои сохтани матнҳои нав истифода менамояд.

МАТНҲО БАРОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ КОММУНИКАТИВӢ

1. Ман ва ҷаҳон. Барои хушбахтӣ чӣ лозим аст? Ояндаи худро чӣ гуна тасаввур мекунад? Дар ҷаҳони имрӯза чӣ ба шумо писанд аст? Қадом ҷиҳатҳои зиндагии имрӯзаро наметаносонед.

2. Инсон аз ҳар ҷиҳат бояд зебо бошад: ҳам зоҳиран, ҳам ботинан ва ҳам фикран. Дониш, ақл ва фаросат инсонро зебо мегардонанд. Одамият на ба нутқи на ба ришу на ба сол.... Қадом хусусиятҳои инсон диққати шуморо ҷалб мекунад? Одамони идеалӣ вучуд доранд? Бераҳмӣ - хислати бадтарини инсон.

3. Инсон бо меҳнат зинда аст. «Одами меҳнатқарин»-ро чӣ гуна мефаҳмед? Шумо кӣ шудан мехоҳед? Ҷаро? «Қасби бозётибор» чӣ маънӣ дорад? Қадом қасбро шумо бозётибор меҳисобед? Қасб одамро машҳур мегардонад ё одам қасбро? Дар зиндагӣ аз худ осор гузоштан чӣ маънӣ дорад?

4. Ватан... Ҷаро мо онро дӯст медорем? Муҳаббат ба модар, ба ватан, эҳсоси муқаддастаринанд. Ман барои чӣ ватанамро дӯст медорам?

5. Ду эҳсоси абадӣ: муҳаббат ва дӯстӣ. Оё бе дӯстӣ ва муҳаббат зистан мумкин аст? Муҳаббатро чӣ тавр мефаҳмед? Дӯсти ҳақиқӣ чӣ гуна бояд бошад?

6. Зебӯӣ қист? Ҷаро инсонҳо онро мепарастанд? Ба фикри шумо зебӯӣ қист? Он барои чӣ лозим аст? Ифодаи «ботини зебо»-ро чӣ тавр мефаҳмед? Зебӯӣ ҷаҳонро начот медиҳад. Шумо ба ин фикр розид?

7. Инсондӯстӣ, мо ба ҳамдигар мадад мерасонем. Ҷамаи инсонҳо баробарҳуқуқанд. Эҳтироми арзишҳои миллатҳои дигар, урфу одатҳои онҳо. Одобӣ салом дар анъанаҳои тоҷикон.

САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНӢ

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва ҷудо кардани феълҳои таркибии феълӣ, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан, ҷудо кардани замони ояндаи китобӣ ва дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва ҷудо кардани феълҳои таркибии номӣ, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани шаклҳои сифати феълии замони ҳозира бо пасванди *–анда* ва дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Мустаҳкам кардани мақолаю маҳорат оид ба тасрифи феълҳо ва аз рӯи шахсу шумора тасриф гардидани феълро машқ кардан.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани замони ҳозира-ондаи феъл, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани бандакҳои феълӣ ва хабарӣ, фарқ кардан ва истифодаи дурусти онҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани бандакҷонишинҳо, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо. **Ҷонишини ягон.**

Ташаккули малака ва маҳорати махсусияти калимасозӣ дар забони тоҷикӣ. Роҳҳои калимасозӣ, қолабҳои калимасозӣ, сохти калимаҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани сифатҳои таъкидӣ, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ (аз ҷумла муколамавӣ ва монологӣ) истифода кардани онҳо.

Мустаҳкам кардани малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани ҷумлаҳои мураккаби пайваст, ҷумлаҳои мураккаби пайвасти пайвандакдор ва бепаивандак, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани ҷумлаҳои мураккаби тобеъ, пайвандакҳои тобеъкунанда, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани ҷумлаҳои пайрави пуркунанда, воситаи алоқа дар ҷумлаи пайрави пуркунанда, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани ҷумлаҳои пайрави ҳол, воситаи алоқа дар ҷумлаи пайрави ҳол, дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани ҷумлаҳои пайрави шарт, воситаи алоқа дар ҷумлаи пайрави хилоф дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Ташаккули малака ва маҳорати шинохтан ва чудо кардани ҷумлаҳои пайрави замон, воситаи алоқа дар ҷумлаи пайрави замон дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ истифода кардани онҳо.

Салоҳияти нутқ

1. Забон

- донишхояшро дар бораи забон ба низом мебарорад;
- забон ҳамчун системаи аломатҳо, унсуре муҳимтарини фарҳанги миллат;

- забон ҳамчун падидаи инкишофёбанда;
- нақши забон дар ҳаёти инсон в ҷомеа.

2. *Матн*

- вобаста ба услубҳои гуногун, жанрҳои нутқ бо риояи қоидаҳои бунёди матн месозад;
- аз рӯйи матн муқолама тартиб медиҳад;
- нақшаи матнро тартиб медиҳад;
- дар асоси таърифҳои грамматикӣ-услубии аз худкардааш матнро таҳрир мекунад.

3. *Ҷумла*

- маълумоташро дар бораи ҷумлаҳои мураккаб васеъ мекунад; ҳелҳои гуногуни сохтори ҷумлаҳои мураккабро аз худ мекунад;
- нақши ҳелҳои гуногуни ҷумлаҳои мураккабро дар муқолама, нутқи айнаннақлшуда шарҳ медиҳад, шаклҳои (вариантҳои) нахвиرو дар матни муаллифӣ ҷудо мекунад;
- ҳангоми сохтани матнҳои худ аз сохторҳои гуногуни нахвӣ истифода мебарад;
- меъёрҳои имлоро аз худ мекунад ҷумлаҳои мураккабро дар шакли шифоҳӣ ва хаттӣ таҳлили имлоӣ мекунад.

4. *Калима*

- маълумотро дар бораи калима ҳамчун воҳиди забонӣ дар сатҳҳои гуногун ба низом медарорад: дар сатҳи овошиносӣ, луғавӣ, сарфӣ, таҳлили гуногунро анҷом медиҳад;
- малакаҳои имлоии дар зинаҳои поёнӣ азхудкардаашро такмил медиҳад;
- дар нутқаш калимаро ҳамчун воҳиди муассир истифода мебарад.

СИНФҲОИ 10 – 11

Омӯзиши забони давлатӣ дар синфҳои 10 – 11 зинаи охирини таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба ҳисоб меравад.

Мақсаду вазифа ва сохтори ин таҳсилот дар робита ва алоқамандӣ бо ғоя ва принципҳои, ки дар давраи таълими забони давлатии синфҳои 5 – 9 гузошта шудааст, муқаррар гаштаанд.

Махсусияти қор дар синфҳои 10 - 11 чунин аст:

- қобилияти озодона фаро гирифтани забони тоҷикӣ дар хонандагон тақвият дода мешавад;
- истифодаи забони давлатӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти воқеӣ (дар синф, ҷамъомадҳои синфию мактабӣ, ҷамъомадҳои фарҳангии маишӣ ва монанди инҳо);
- аз худ кардани баъзе хусусиятҳои услубии воситаҳои забонӣ бо мақсади ба даст овардани муомилаи комил дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ;
- омӯختани забон чун унсури аввалиндараҷаи адабиёт ва имкониятҳои тасвирию образнокӣ ва фасеҳию таъсирбахш дар ҳамаи сатҳҳо (овошиносӣ, луғавӣ ва грамматикӣ);
- амалан фаро гирифтани навъҳои нутқ (ҳикоягӣ, тасвирӣ, муҳокимавӣ);
- ташаккули маҳорат ва малақаҳои дарк, таҳлил ва таҳияи матнҳои гуногун.

Вазифаи асосии таълими забони давлатӣ дар синфҳои 10 – 11 инҳоянд:

- васеъ гардонидан ва тақмили дониш оид ба забони давлатӣ ҳамчун системаи бисёрҷаҳда;
- тақмили саводи имлоӣ ва грамматикии хонандагон;
- омӯختани забон чун воситаи рушди тафаккури забоншиносӣ (лингвистӣ) ва фаро гирифтани салоҳиятҳои коммуникативӣ;
- васеъ гардонидани ҷаҳонбинии маърифатии хонандагон аз ҳисоби дарки донишҳои забонӣ ҳамчун асос барои қоркарди маҳоратҳои нутқӣ;
- ошно кардани хонандагон ба бойигарии маънавӣ ва хушсадоию гӯшнавозии забони давлатӣ тавассути ёдгориҳои хаттии фарҳангии миллии халқи тоҷик, адабиёти бадеии ғанӣ, намунаи матнҳои шифоҳию хаттӣ;
- ошно кардани хонандагон бо адабиёти шифоҳии халқи тоҷик тавассути намунаҳо (зарбулмасалу мақол, чистонҳои асарҳои назмию насрӣ);
- тарбияи муносибати пурмасъулият доштан нисбат ба калима ва интиҳоби он, дарки зебӣ ва фасеҳии нутқи тоҷикӣ;

- фаро гирифтани фарҳанги муносибати нутқӣ;
- васеъ гардонидани дониш оид ба матн, такмили малакаҳои шарҳи матнҳо;
- рушд ва такмили маҳорату малакаҳо дар сатҳи дастурӣ ва самаранокӣ, ки барои аз худ кардани фарҳанги умумии инсонӣ ва нерӯи рушдкунандаи эҷодии забондонии шахсӣ мусоидат мекунанд;
- рушди тавоноӣҳо ё қобилиятҳо ба дарк кардан, таҳлил ва шарҳи матнҳо ҳамчун шароит барои тарбияи муҳаббат ба забони давлатӣ;
- ташаккули шахсияте, ки тавассути забони тоҷикӣ арзишҳои миллий ва умумиинсониро фаро мегиранд.

Агар таълими забони давлатӣ дар ин синфҳо дуруст ба роҳ монда шавад, хонандагон дорой тавоноӣю қобилиятҳои зерин мегарданд:

- талаботи муомилаи коммуникативии худро бо ёрии воситаҳои забони давлатӣ татбиқ менамоянд;
- ба мақсади шинохти расму одати миллий, анъана, фарҳанги соҳибони забони давлатӣ хоҳиши фаро гирифтани забони давлатӣ зоҳир менамоянд;
- арзишҳои миллий ва умумиинсониро дар асоси амиқ дарк кардани осори адабии адабиёти тоҷик дарк менамоянд;
- ҷаҳонбинии фарҳангӣ – зебоипарастияшонро аз тариқи фарогирии асарҳои бадеӣ, рассомӣ ва мусиқӣ васеъ мегардонанд;
- робитаи рушди мутақобилаи забону адабиётро таъмин месозанд;
- ба такмили тавоноии нутқи забонӣ ба мақсади озодона фаро гирифтани забони давлатӣ шавқу ҳавас зоҳир менамоянд;

Маҳорат ва малакаҳои нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ

Нутқи шифоҳӣ

Нутқи монологӣ

Ду давраи нутқи монологӣ: нутқ бо омодагии пешакӣ ва ба нутқи озодона гузаштан. Маҳорат ва малакаҳои нутқи шифоҳии монологӣ:

- тасвири манзараҳои олами табиат;
- нақли кӯтоҳи асари бадеӣ ва ё маводи васоити ахбори омма;
- нақл, маъруза, ахбор аз рӯйи мавзӯи пешниҳодшуда ва интиҳобгардида;
- баромад дар ҷорабиниҳои мактабӣ.

Нутқи муқоламавӣ

Маҳорат ва малакаҳои нутқи муқоламавӣ:

- иштироқи ҷаҳол дар суҳбат доир ба мавзӯи супоришӣ ё интиҳобӣ;
- таҳияи муқолама вобаста ба мавзӯи супоришӣ, шарҳи мухтасари воқеа, ҳолат, вазъият ва ғайраҳо.

Нутқи хаттӣ

Маҳорат ва малакаҳои нутқи хаттӣ:

- навиштани нақли хаттӣ аз матни хондашуда;
- ба рӯзномаи синф ё мактабӣ;
- навиштани хабарҳои мухтасар ба рӯзномаҳо аз ҳаёти мактаб, синф, китобхона ва м. инҳо;
- навиштани мактуб ва табрикот ба дӯстон, ҳамсинфон, ҳамсоғон;
- васеъ гаронидани зермавзӯҳо ва ҳолатҳо;
- зиёд кардани ҳаҷми талабот ба маҳорату малакаи нутқи хаттӣ;
- таҳияи ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори гуногун, қарори маҷлис, нома ба дӯстон, ҳамсинфон, падару модар ва ғайраҳо;
- навиштани шарҳи мухтасари китоби хондашуда (аннотатсия), хулосаи маърӯза ё мақола (резюме);
- тарҷумаи баъзе матнҳои хурди тоҷикӣ ба забони модарӣ ва баръакс;
- навиштани рефератҳо дар мавзӯҳои пешниҳодшуда.

СИНФИ 10

(ҳафтае 3 соат, дар маҷмӯъ 102 соат)

Салоҳиятҳои коммуникативӣ

- фраза, синтагма, овоз ва ҳарфҳоро таҳлилу муайян карда метавонад;
- махсусият ва вазифаи задаи калима ва задаи мантиқиро муайян мекунад;
- вазифаи асосии оҳанг (интонатсия)-ро чун аломати нутқи шунидашаванда ошкор месозад;
- вазифаи муассири воситаҳои калимасозро шарҳ медиҳад;
- дар матн баъзе ислоҳот ворид месозад;
- қоидаҳои шуниданро риоя мекунад, ба маҳорати ҳамсухбат, ки гӯяндаро мешунавад, баҳо медиҳад;
- нуқтаи назари ҳамсухбатонро муқоиса мекунад, мувофиқ будан ё набудани худро баён месозад; далелҳои радқунанда ё тасдиққунанда интиҳоб менамояд;
- дар озмунҳои номанависӣ ширкат мекунад; ба ҳамсинфонаш масъалагузорӣ менамояд; Оё ту нома навишта метавонӣ? Қадом номаҳоро аҷоиб мешуморӣ?
- ҳар як се мактуби ҳамсолонро мегирад ва муқоиса менамояд. Қойҳои монандро бо як ранг ва қойҳои фарққунандаро бо ранги дигар ишора мекунад. Хонандагон дафтарҳои якдигарро мебинанд. Қойҳои фарққунанда шарҳ дода мешавад.
- калимаҳо ва ифодаҳои қолиб муайян ва шарҳ дода мешаванд.

Салоҳиятҳои забонӣ:

- бо луғатномаҳои гуногун ошно мешавад, муайян мекунад, ки кай ва чӣ гуна барои гирифтани ахбор ба луғатномаҳо муроҷиат намояд;
- қой ва мавқеи истифодаи калимаҳоро дуруст муқаррар мекунад;
- калимаҳои муродифӣ, ҳамгуна ва зидмаъноро мавқеъбинона истифода мекунад;
- калимаҳои сермаъною якмаъно ва маъноӣ маҷозидоштаро муайян мекунад ва бамавқеъ истифода мебарад;
- нақши калимаҳо – калимаҳои навро шарҳ медиҳад;
- нақли муфассал ва мухтасар менависад;
- матнҳои ҳикоягӣ тасвирӣ меофарад;
- ғалатҳои луғавӣ, бемавқеъ истифода бурдани ин ё он калимаро ислоҳ мекунад;
- нақши фразеологизмҳоро чун воситаи муассири баён дарк ва муайян мекунад;

- имкониятҳои амалии калимаҳои маънидори гуногунро муайян ва таҳлил мекунад;
- матнҳои ба навъҳои гуногун нутқ тааллуқдорро бо мақсади муайян кардани калимаҳои маънидор (воҳидҳои луғавӣ) дар ташкили матн таҳлил менамояд;
- нақл ва имлои шифоҳӣ ва хаттӣ бо истифодаи луғат ва фразеологизмҳои образнок таҳия ва таълиф мекунад;
- калимаҳои ҳамрешаро интихоб ва дар матн истифода мебарад;
- дар мавзӯҳои додасуда мавод омода мекунад ва гузориш медиҳад;
- матнҳоро таҳрир карда, калимаҳои такроршударо иваз ва ин нуқсонро рафъ месозад.

Мавзӯҳо аз луғат ва грамматика

1. Забон ва нутқ

Забони тоҷикӣ яке аз забонҳои қадима ва аз оилаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ мебошад.

Забони тоҷикӣ – забони ширину шево.

Вазъияти забонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2. Фаслҳои асосии илм – грамматика оид ба забон

Мафҳумҳои асосии фонетика (овозҳо зада, оҳанг, ҳичо).

Махсусияти талаффузи баъзе овозҳои забони тоҷикӣ.

Мавзуният ва оҳанги талаффузи нутқи шифоҳии тоҷикӣ.

Оҳанги талаффуз – воситаи дарки маъно ва таъсирнокии нутқ.

Задаи мантиқӣ – воситаи муқаррар сохтани ҳадафи асосӣ дар нутқи шифоҳӣ.

Нутқи муқоламавӣ ва якка (монологӣ).

3. Луғат ва фразеологизмҳо

Калима ва маънои он.

Маънои луғавӣ ва грамматикӣ калима.

Калимаҳои сермаъно ва якмаъно.

Маънои асли ва маҷозии калимаҳо.

Муродифҳо, ҳамгунаҳо ва зидмаъно.

Таркиби луғавии забони тоҷикӣ: калимаҳои аслан тоҷикӣ ва иқтибосӣ, шевагӣ ва истилоҳот, калимаҳои гуфтугӯӣ ва китобӣ.

Фразеологизмҳо. Махсусияти фразеологизмҳои забони давлатӣ.

4. Таркиби калима ва калимасозӣ.

Таркиби калима (реша, асос, пешванд ва пасвандҳо, бандакҳо).

Роҳҳои калимасозӣ.

Морфемаҳои забони тоҷикӣ ва гуногунии онҳо.

Морфемаҳои бисёрмаъно.
Таҳлили калимасозӣ.
Ҳодисаҳои душвори имлои забони тоҷикӣ.
Фарҳангномаҳои имло ва маълумотномаҳо.
Меъёрҳои забони адабии тоҷикӣ.
Нутқи муқолмавӣ ва якка (монологӣ).
Воситаҳои образноки нутқи хаттӣ.
Ҳусни баён (Маданияти нутқ).

Мавзӯҳои хониш ва инкишофи нутқ

1. Забони ман – ҷаҳони ман.
2. Тарзи гуфтори дарӣ ширинтар аст.
3. Тоҷикистон ҷони ман, ҷаҳони ман аст.
4. Истиқлолияти давлатӣ – дастовардҳои беназир.
5. Санъату ҳунари мардуми тоҷик.
6. Ҷашнҳои миллии тоҷикон.
7. Одамони наҷиб.
8. Қаҳрамонони ҷанги солҳои 1941 – 1945 ва Қаҳрамонони Тоҷикистон.
9. Одамон аз дӯстӣ ёбанд бахт.
10. Одаму либос, хонаву палос.
11. Гиёҳҳои шифобахши Тоҷикистон.
12. Асрори табиат.

СИНФИ 11

(ҳафтае 3 соат, дар мачмӯъ 102 соат)

Салоҳиятҳои коммуникативӣ

- Амиқгардонии донишу маҳорат дар соҳаи ҳолатҳои муомила ва навҳои гуногуни нутқ (муколама, монолог). Дар маркази диққат махсусиятҳои нутқи муколамавӣ: истифодаи мақсадноки воситаҳои ғайризабонӣ зимни муколама;
- Ширкат дар муколама – муҳокима бо риояи одоби муомила.
- Васеъ гардонидани маълумот оид ба таҳияи нутқ: навиштани тақриз ба нақлҳо; мактубу мақолаҳои ҳамсинфон;
- Такмили маҳорати таҳия кардани матнҳои гуногун мутобиқи вазифаи коммуникативӣ ва вазъияти муомила.
- Иштирок дар озмунҳои хониши возеҳи порчаҳои насрию назмӣ.
- Такмили маҳоратҳои коммуникативӣ дар асоси таҳияи ҷавобгӯӣ ба гаппарониҳо (реплика) зимни муколама. Ёд гирифтани банақшагирии раванди суҳбатҳо: савол додан ба ҳамсуҳбат барои амиқсозӣ, проблема гузоштан...
- Омодагӣ барои маъруза кардан дар чорабиниҳои гуногун.
- Такмили маҳоратҳои иштирок дар ҷамъомадҳои хусусияти баҳсӣ дошта, такмили маҳоратҳои худ оид ба изхори андешаи шахсӣ, амиқ гардонидани маълумот оид ба нақши мурочиат дар раванди муомила.
- Васеъгардонии тасаввурот оид ба шаклҳои гуногуни мусоҳиба дар асоси матнҳои рекламавӣ, ки аз рӯи баҳсу мунозира бо хонанда таҳия шудаанд.
- Баромад кардан бо маъруза дар мазӯъҳои гуногун ва ахбори аз сарчашмаҳои гуногун ҷамъоварда аз назари танқидӣ нигоҳ мекунад.

Салоҳиятҳои забонӣ

- Оид ба нақши забон дар ҳаёти инсон ва ҷомеа маълумоти васеътар мегирад.
- Дониши худро оид ба услубҳои забон амиқтар месозад; жанрҳои нави нутқро фаро мегирад (тақризҳои гуногун) ва тасаввуроти худро дар бораи эълону реклама васеътар месозад.
- Дар бораи сохтори нахвӣ забони тоҷикӣ маълумоти бонизомро ташаккул медиҳад.

- Мавқеи аломатҳои китобатро дар ҷумлаҳои сода ва мураккаб аз худ мекунад.
- Нақши ҳар як аъзои ҷумларо шарҳ дода метавонад.
- Матн – муколама вобаста ба вазъияти коммуникативӣ тартиб медиҳад.
- Нақши аъзоҳои ҷида ва аломатҳои китобати онҳоро шарҳ медиҳад.
- Малакаҳои хониши возеҳи матнҳоро такмил медиҳад.
- Матҳои гуногун таҳия мекунад.
- Матнҳои муколамадор месозад.
- Матнҳои таҳиякардаи ҳамсинфони худро мутобиқи меъёрҳои грамматикӣ – услубии омӯхташ таҳрир мекунад.
- Дар навиштаҳои ҷумлаҳои мураккабро истифода мебарад.
- Алоқаи калимаҳоро дар ибора ва ҷумлаҳо шарҳ медиҳад.
- Ҷумлаҳои пурра ва нопурраро дар муколамаҳо бамавқеъ истифода мебарад.
- Дар хондани матнҳо оҳанг (интонация) – ро риоя мекунад.

Мавзӯҳо аз грамматика ва инкишофи нутқ

Матн чун воҳиди наҳв ва инкишофи нутқ.

Матн ва вазъияти нутқ.

Матн ва аломатҳои он (ахбордиҳӣ, таҷзияшавандагӣ, маъноӣ, алоқамандӣ).

Навҳои алоқаи ҷумлаҳо дар матн ва роҳҳои рушди фикр дар матн.

Мавзӯи матн ва мушаххасоти он: маҳдуд, васеъ; ахборӣ, масъалагузорӣ (проблемавӣ).

Мавзӯъ ва зермазӯъ. Сарсатр (абзатс).

Ғояи асосии матн. Роҳҳои муайян кардани мавзӯҳо ва ғояи асосӣ дар матн.

Воситаҳои луғавӣ, сарфӣ ва наҳвӣ дар ташкили матн. Алоқаи занҷирӣ ва мутавозӣ дар матн.

Тартиби калима дар ҷумлаҳои сода.

Роҳҳои ифодаи сараъзо ва аъзоҳои пайрави ҷумла бо ҳиссаҳои нутқ.

Навҳои ҷумлаи мураккаб: ҷумлаи мураккаби пайваст, тобеъ. Ҷумлаи мураккаби бепайвандак.

Роҳҳои интиқоли нутқи айнан нақлшуда ва мазмунан нақлшуда.

Аломатҳои китобат дар охир ва мобайни ҷумла

Таҳлили ҷумлаи сода ва мураккаб

Мавзӯҳои хониш ва инкишофи нутқ:

1. Истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ.
2. Обҳои шифобахши Тоҷикистон.
3. Осоишгоҳҳои Тоҷикистон.
4. Тоҷикистон - маҳзани сангҳои қиматбаҳо.
5. Тоҷикистон – макони меваҳои хушлаззат.
6. Барқ ва корхонаҳои саноатӣ.

7. Ҳунар чашмаест зоянда ва давлатест поянда.
8. Мақолу зарбулмасал ва чистонҳои тоҷикӣ.
9. Адабиёти тоҷик – хазинаи панду ҳикмат.
10. Мавзӯҳои таърихӣ дар Хучанд, Ҳисор, Кӯлоб, Истаравшан.
11. Хуб шуд, ки зан ба давлат ёр шуд.
12. Забон ҳам беҳтарин ва ҳам бадтарин чизи дунё аст.

ЗАМИМАҲО

ЗАМИМАИ 1. ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ЗАБОНИИ ХОНАНДАҒОНИ СИНФҲОИ 2-4

Ба самти амалӣ нигаронида шудани таълим ба ташаккули салоҳиятиҳои коммуникативӣ ва забонии хонандагон мусоидат мекунад:

Салоҳиятҳои коммуникативӣ

Дар баҳши гӯш кардан:

- фаҳмидан ва таваҷҷуҳ кардан ба нақли ҳамсуҳбат дар доираи мавзӯ ва ҳолатҳое, ки барнома пешниҳод кардааст;
- дарки хоҳиш, дастури омӯзгор ва ҳамсинф, ки ба ҳолатҳои таълим ва бозӣ алоқаманданд;
- дарки мазмуни умумии таълим, ҳамчунин матнҳои дурусту саҳеҳ (афсона, ҳикоя, порчаҳои шеърӣ ва ғайраҳо). Ҳам ақсуламали шифоҳӣ ва ҳам ғайришифоҳӣ ба мазмуни онҳо.
- пурра ва аниқ фаҳмидани ахбори кӯтоҳи хусусияти монолוגидошта, ки бар асоси маводи забонии ошно таҳия шудааст.

Дар баҳши нақл кардан:

- амалӣ сохтани муомилаи муколамавӣ бо калонсолон ва ҳамсолон дар доираи мавзӯҳо ва ҳолатҳое, ки дар барнома пешбинӣ шудаанд.
- доништан ва дуруст истифода бурдани қоидаҳои одоби муомила;
- таҳияи нақлҳои одитарин дар бораи худ, муҳити атроф, оид ба маводи хонда, шунида, ҳодисаи дида барои ифодаи муносибати худ.

Дар баҳши хондан:

- баланду бошуурона ва фасеҳу равон хондан;
- дар бораи худ хондан бо мақсади фаҳмидани мазмуни таълим, ҳамчунин матнҳои дурусти на он қадар душвор, ки дар асоси маводи ошно ё дорои калимаи ношинос, ки маънояшро метавон пай бурд; ҷустуҷӯи ахбори зарурӣ.

Дар соҳаи навиштан:

- навиштани ҷумла ё матнҳо аз рӯи имло ё аз хотир, ки дорои калимаҳои имлояшон омӯхта мебошанд;
- рӯбардоркунии матнҳо бо супоришҳои гуногун;

- таҳия ва навиштани нақшаи маводи хона;
- таҳияи рӯйхат аз матн;
- ҷавоб додан ба саволҳо аз рӯи матнҳои ошно ё расмҳо бо истифодаи орфограммаи омӯхта;
- таълифи нақли хаттӣ аз рӯи нақшаи тайёр, ки баъди бо аҳли синф дастаҷамъона муҳокима кардан таҳия гардидааст ва корҳо барои ошкор ва рафъи ғалатҳои душвори имлоӣ;
- таълифи иншоҳои хурд пас аз дастаҷамъона коркарди мавод ва таъкид барои пешгирии ғалатҳои душвори имлоӣ;

ЗАМИМАИ 2. Меъёрҳо барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти умумии таҳсилшон ғайриточикӣ.

Ҳаҷми корҳои тозанавис дар синфи дуюм 2 – 3, дар синфҳои 3 ва 4 сесатрӣ мебошад. Миқдори калима дар имлои санҷиш, нақлҳои таълим ва иншоҳо дар синфҳои 2 – 4 тахминан ин тавр аст:

<i>Навъи корҳо</i>	<i>Синфи 2</i>	<i>Синфи 3</i>	<i>Синфи 4</i>
Рӯбардоркунӣ	40 – 50	60 – 70	80 – 90
Имлои луғавӣ	6 – 8	8 – 10	10 - 12
Имлои матнӣ	25 – 30	35 – 40	60 - 65
Нақл	30 – 40	55 – 65	80 - 90
Иншо		40 – 50	70 - 90

Ба корҳои хаттии таълим (ҷавоб ба саволҳо, нақл, иншо ва ғайраҳо) соатҳои алоҳида пешбинӣ гардидааст, ки аз миқдори соатҳои умумӣ барои омӯзиши забони давлатӣ (хониш ва грамматика) ҷудо карда мешавад. Нақлу иншоҳо асосан хусусияти таълимӣ доранд, танҳо дар соли охири соли таҳсил дар синфи сеюм як нақли санҷиш ва дар синфи чорум дар охири ҳар нимсола гузаронида мешавад. Мавзӯҳои нақлу иншо ва имлоҳо бояд ба мавзӯҳои луғавии омӯхташаванда мувофиқат намоянд.

<i>Меъёрҳо (дар охири сол)</i>	<i>Синфи 2</i>	<i>Синфи 3</i>	<i>Синфи 4</i>
Ҳаҷми матнҳои дар дарс хондашаванда	0,7	1,0	1,5
Ҳаҷми матнҳо барои вазифаи хонагӣ (дар саҳифа)	0,7	1,5	2,0
Ҳаҷми матн барои	4	4 – 6	4 – 8

аз ёд кардан ва аз рӯйи дар хотир нигоҳдорӣ, навиштан (дар саҳр)			
Суръати хониш (чанд калима дар дақиқа)	40	70	85

Замимаи 3.

МИҚДОРИ КОРҲОИ ХАТӢ АЗ ФАНИ «ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ» ДАР СИНФҲОИ 2-4

синф	диктант	нақл
2	10	-
3	10	2
4	10	2

СИНФҲОИ 5-9

синф	диктант	нақл	иншо
5	5	3	1
6	5	3	1
7	6	2	2
8	6	2	2
9	6	2	2

СИНФҲОИ 10- 11

синф	диктант	нақл	иншо
10	5	3	2
11	6	3	2

Ҳаҷми диктант (имло) аз забони давлатӣ чунин муқаррар карда шудааст: барои синфи II – 25 – 30, синфи III - 30 – 40, синфи IV – 40 – 60, синфи V – 50 – 60, синфи VI – 60 – 75, синфи VII - 75 – 95, синфи VIII --- 95- 120, синфи IX – 120 – 140, синфи X – 140 – 150, синфи XI - 150 – 170 калима.

Эзоҳ: агар дар диктант (имло) супориши грамматикӣ бошад, ҳаҷми он дар ҳудуди 8 – 10 калима кам мегардад.

Диктанти луғавӣ метавонад чунин миқдори калима дошта бошад: барои синфи V – 15 – 20, синфи VI - 20- 25, синфи - 30 – 35, синфи VIII - 35 – 40, синфи IX – 40 – 45.

Ҳаҷми таҳминии матн барои нақлҳои муфассал чунин аст: синфи V – 80 – 90, синфи VI - 90 – 100, синфи VII - 100 – 120, синфи VIII - 120 – 140, синфи IX – 140 – 170.

Матни нақлҳои хатии санҷишро метавон дар синфҳои VIII - XI дар муқоиса бо меъёр зиёдтар кард.

Ҳаҷми таҳминии иншои мустақилонаи синфӣ чунин тавсия дода мешавад: синфи 5 – 0,5 саҳифа, синфи VI 0,5 - 1, 0, синфи VII - 1,0, синфи VIII - 1,0 – 1,5, синфи IX – 1, 5 – 2,0, синфи X – 2,0 – 2,5 синфи XI - 2,5 – 3,0 саҳифа.

Ин нишондоди ҳаҷми иншо таҳминӣ мебошад, зеро ҳаҷми иншои синфӣ бисёр вақт ба ҳолатҳо, бахусус услубу жанри иншо, хусусияти мавзӯ ва гояи он, суръати навишти хонандагон ва пешрафти онҳо вобаста аст. Бо назардошти нуқтаҳои боло омӯзгор метавонад ҳаҷмро камтар ё бештар созад.

Замимаи 3.

Шакл ва усулҳои методи

баҳодихӣ ба пешрафти таълимии хонандагон

Пешрафти таълимии хонандаро воқеӣ ва ҳаматарафа баҳо додан лозим аст. Барои ин зарур аст, ки нуқтаҳои зерин амалан татбиқ карда шаванд:

- принсипи ошкоро ва фаҳмоӣ, ки иҷрои талаботи асосии назорати азхудкунии мазмуни ҳатмии таҳсилот, ки дар стандарти забони давлатӣ муайян карда шудааст;
- принсипи чамъбасткунии пешрафт, ки комёбии хонандагонро дар ҳамаи сатҳҳои баҳодихӣ ба ҳисоб мегирад, аз худ кардан ва истифодаи дониш, фаъолияти мустақилонаи самаранок;
- принсипи мувофиқати баҳо, ки ба хонандагон имконияти собит кардани дониш ва маҳорати худро дар ҳамаи сатҳҳои баҳодихӣ ҳангоми иҷрои супоришҳо, ҷавоб додан ба саволҳо, таҳлили мисолҳо ва ҳолатҳо фароҳам меорад;
- принсипи истифодаи шаклҳои гуногуни баҳодихӣ: санҷиши хаттӣ, шифоҳӣ ва омехта, баҳодихии фардӣ ва гурӯҳии пешрафт ва корҳои назоратии гуногун (ташхисӣ, санҷишӣ, амалӣ, корҳои лоиҳавӣ, санҷишҳо, имтиҳонҳо);
- принсипи доимӣ будани баҳодихӣ, ки имкони ба хонанда ва падару модари ӯ оид ба донишҳои ба дастоварда, азхудкунии маҳоратҳо ва рушди қобилиятҳои ӯ маълумот додан имконият фароҳам меоварад.
- принсипи ҳатмӣ будани баҳодихӣ ба пешрафти таълими хонандагонро, ки ба раванди таълим мувофиқи қобилиятҳо дохил карда шудааст, талаб мекунад.

Ба пешрафти хонандагон баҳо дода метавонанд: худи хонанда, ҳамсинфони ӯ, омӯзгорон (баҳодихии дохилӣ), намояндаи маъмурияти мактаб, падару модарон, мумайизҳо (экспертҳо), давлат ё идораҳои болоӣ (баҳодии берунӣ).

Баҳодихӣ чузъи таркибии раванди таълим мебошад ва ин кор дар тамоми соли таҳсил татбиқ карда мешавад. Дар ин сурат ҷойи баҳодихӣ дар чорҷӯбаи раванди таълим дар назар гирифта шуда, мақсад, роҳҳои методӣ ва тартиби баҳодихӣ муайян карда мешаванд.

Раванди таълим ва баҳодихии пешрафти хонандагон ба ҳам алоқаманданд ва дар як замон амалӣ карда мешаванд. Бо назардошти ин, методҳои баҳодихиро аз методҳои таълим ва усулҳо ҷудо кардан номумкин аст. Муфассалтар бо методҳое, ки ҳам дар фаъолияти таълимӣ, ҳам дар раванди баҳодихӣ истифода мешаванд, дар фасли «Методҳо ва усулҳои методӣ» ошно шудан мумкин аст.

Баҳодихии пешакӣ

Дар аввали соли таҳсил ё пеш аз омӯзиши мавзӯи нав гузаронида мешавад: аз баҳодихии ташаккулдиҳанда истифода бурда мешавад.

Мақсад:

- аниқ кардани омодагии хонандагон ба аз худкунии мавзӯ ё курс;
- ташкил кардани асосҳои ангежа барои фаъол гардонидани хонандагон дар раванди азхудкунии мавзӯҳо ё курс;
- мувофиқат кардани шаклҳои ҳамкориҳои омӯзгорон ва хонандагон, аниқ сохтани мақсад ва вазифаҳои таълим.

Дар раванди баҳодихии пешакӣ хонандагон бо омӯзгорон аниқ месозанд, ки натиҷаи ниҳони азхудкунии мавзӯҳо, меъёрҳои натиҷаи баҳодихии пешрафт ҷи гуна мешуда бошад.

Мисол:

<i>Методҳо, роҳҳои методии баҳодихӣ</i>	<i>Баҳо дода мешавад</i>	<i>Навъи баҳодихӣ</i>
Суҳбат	Дониш ва маҳорати хонандагон, ки дар марҳилаи пешинаи таълим ба даст оварданд. Дониши забонӣ ва маҳорати хонандагон (калимаҳоро фарқ кардан - ҳиссаҳои нутқ, аъзоҳои ҷумла; ҳал кардани вазифаҳои имлоӣ, таҳлили калима ва ҷумлаҳо).	Комёб / ноком. Дар синфи 1 тавсифӣ
	Маҳорати таҳия кардани матн дар мавзӯи додашуда бо риояи меъёрҳои имлоӣ ва аломатҳои китобати фарогирифта	

Баҳодиҳии чорӣ

Дар раванди таълим гузаронида мешавад:
баҳодии ташаккулдиҳанда истифода мегардад.

Мақсад:

- муқаррар кардани пешрафти хонандагон бо мақсади дар оянда такмил додан;
- мусоидат кардан ба хонандагон дар рушди малакаҳои мустақилонаи фаъолияти таълим ва масъулият ба натиҷаи он;
- назорат кардани мутобиқати мақсади омӯзиш ба раванди таълим ба методҳои истифодашаванда.

Дар таҳияи меъёрҳои баҳодиҳӣ хонандагон иштирок карда метавонанд, ки дар натиҷа дар онҳо масъулият барои натиҷаҳои дар раванди таълим ба дастоварда ташаккул меёбад.

Барои ба ҳисоб гирифтани баҳодиҳӣ метавон истифода бурд: баҳодиҳии ғайрирасмӣ, шифоҳӣ ва хаттӣ; баҳодиҳӣ аз рӯи меъёрҳо: худбаҳодиҳии варақҳои корҳои гурӯҳҳо, ҷуфт; ҷуздон корҳо (портфолио) –и хонандагон; таҳлили корҳои таълим.

Мисол:

<i>Методҳо ва усулҳои баҳодиҳӣ</i>	<i>Баҳо дода мешавад</i>	<i>Навъи баҳодиҳӣ</i>
Ҳалли проблема	Маҳорати таҳлил кардани проблема, қарори дуруст қабул кардан, бо таъя ба сарчашмаҳои ахбори гуногун ва таҷрибаи забони худ бо далелҳо исбот кардани он.	Комёб / ноком. Дар синфи 1 тавсифӣ
Таҳлили ҳолат	Маҳорати баҳо додан ба нуқтаи назари ҳамсуҳбат, далелҳои ӯро таҳлил кардан, нотаҳеҷию ғалатҳои онро ёфтани ва ислоҳи онҳо.	
Тест	Дониш дар соҳаи забон ва нутқ (масалан, муайян кардани тасрифи феълҳо, навъҳои матнҳо ва маҳорати ёфтани ҷавоби	

	дуруст, далелҳо аз вариантҳои пешниҳодшуда)	
--	--	--

Баҳодихии чамъбасти

Баъд аз омӯзиши зермавзӯҳо гузаронида мешавад: баҳодихии маҷмӯӣ истифода мешавад.

Мақсад: муқаррар кардани сатҳи фарогирии дониш ва ташкили маҳорати хонандагон баъди гузаштани зермавзӯҳо, мавзӯҳо, курсҳо дар охири нимсолаи соли таҳсил, муайян сохтани мутобиқати он ба стандартҳои забони давлатӣ, меъёрҳои баҳодихӣ дар раванди тартиб додани корҳои санҷишӣ таҳия карда мешаванд, ки хонандагон метавонанд ба онҳо пурра ё қисман ошно бошанд. Масалан, хонандагон метавонанд бо меъёрҳои баҳодихӣ ошно гарданд, ки дар корҳои санҷиши соли гузашта қабул карда шуда буд.

Мисол:

<i>Методҳо ва усулҳои баҳодихӣ</i>	<i>Баҳо дода мешавад</i>	<i>Навъи баҳодихӣ</i>
Мубоҳиса	Маҳорати табодули андеша кардан, ошкор кардани нуқтаи назари гуногун, ёфтани роҳҳои самараноки ҳалли проблемаҳо, баровардани хулосаҳо; баромад кардан дар ҳолатҳои нақши гуногун (барандаи мубоҳиса иштирокчии гурӯҳи баҳодихандагон (муқарризон ё мумайиз)	
Корҳои санҷиши омехта	Сатҳи азхудкунии донишу маҳоратҳои забонӣ ва нутқӣ, маҳорати истифода бурдани онҳо дар таҷрибаи нутқии худ	

Ҳангоми коркарди санҷиш методҳои санҷиши расмиро бо методи асл бояд омехта кард, ки дар байни онҳо пешрафти амалии хонанда ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Дар натиҷаи ин барои аз тарафи хонандагон аз худ кардани мазмуни

таълим (одатан бо ёрии баҳодиҳии пешакӣ ва чорӣ) ва муқаррар кардани мақсади таълим ва вазифа (бо ёрии баҳодиҳии давра ба давра ва ҷамъбасти) амалӣ карда мешавад. Омӯзгор корҳои онҳо эҷодкардари дар асоси меъёрҳо баҳо медиҳад (худи омӯзгор меъёрҳои баҳодиҳиро бо назардошти мазмуни фанни таълим ва ташкили раванди таълим, мазмуни барномаи таълим, ки муассисаи таълим таҳия кардааст, муқаррар месозад; шароити истифодаи ҷадвали 10,12, ё 100 – ҳола).

Мазмуни корҳои санчишии давлатӣ чунон коркард шудааст, ки пешрафти хонанда тавассути ҳолҳо мутобиқ ба меъёрҳо баҳо дода шавад.

Дар охири синфҳои 4 ва 9 хонандагон корҳои санчишии давлатиро анҷом медиҳанд.

Корҳои санчишии давлатӣ мувофиқи фанни «Забони далаатӣ» ба таври зерин баҳо дода мешавад:

- дар синфи 4 – қисми корҳои санчишии ҳамгирӣ, ки тавсифӣ баҳо дода мешавад;
- дар синфи 9 – имтиҳон, ки аз рӯи ҷадвали 10,12 ё 100– ҳола баҳо дода мешавад.

Дастурҳои методӣ, ки барои аз худ кардани мазмуни таълим истифода мешаванд

Дар раванди таълим ва аз худ кардани забони давлатӣ омӯзгор ва хонандагон ба сифати маводи дидактикӣ зеринҳоро истифода меkunанд.

- китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ – таълимӣ аз забони далаатӣ;
- адабиёти маълумотдиҳӣ аз забони тоҷикӣ (фарҳангномаҳо, маълумот, номаҳо, қомусҳои (энциклопедияи)(лингвистӣ), ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз он нашр шудааст.
- маводи таълимии аудио – видеоӣ, маводи тасвирӣ, харитаи Тоҷикистон

Воситаҳои техникӣ: сабтҳои магнитофон, видео – магнитофон, телевизор, компютер бо интернет ва ғайраҳо.

Методҳо

Интихоби методҳо мақсад ва вазифаи аз худ кардани забони давлатиро муайян мекунад; бахусус дар ташаккули қобилиятҳои коммуникативӣ, забонӣ ва қобилиятҳои таълим дар асоси фаъолияти таълимии худи хонанда.

Сухбат

Омӯзгор бо ёрии саволҳои тартибдодаш бо хонандагон сухбат ташкил мекунад, ки ин саволҳо хонандагонро барои аз худ кардани далелҳо, мафҳумҳо, қонуниятҳои забони давлатӣ ҳидоят мекунад. Усули ташкил ва гузаронидани сухбат: саволгузорӣ карда мешавад: муҳокимаи ҷавобҳо ва андешаҳои хонандагон; ислоҳи ҷавобҳо; баровардани ҳулоса. Навъҳои сухбат:

1. эвристикӣ (омӯзгор бо така ба донишу таҷриба доштаи хонандагон онҳоро ба фаҳмидану дарк ва аз худ кардани донишҳои нав ва таҳияю муайян кардани қоидаҳо ҳидоят мекунад);
2. маълумотдиҳӣ (барои дониши нав истифода мешавад);
3. мустаҳкамкунӣ (баъди омӯзиши маводи нав истифода мешавад);
4. инфиродӣ (саволҳо ба яке аз хонанда нигаронида мешавад);
5. умумӣ (фронталӣ) (саволҳо ба ҳамаи гурӯҳҳои таълимгирандагон нигаронида мешаванд).

Мисол:

Сухбат дар мавзӯи «Роҳҳои тафсири маънои луғавии калима» (пас аз омӯзиши мавзӯҳо гузаронида мешавад; суҳбати мустаҳкамкунӣ).

Саволҳо:

Бо кадом роҳҳо маънои луғавии калимаро шарҳ додан мумкин аст?
 Чӣ қорро анҷом додан лозим аст, ки ин ё он роҳро истифода бурд?
 Оё маънои ҳар як калимаро бо ҳамаи ин роҳҳо шарҳ додан мумкин аст?
 Дар кадом ҳолатҳо шумо ба ин ё он роҳ бартарӣ медиҳед? Мисолҳо оред.

Бозиҳои дидактикӣ

Омӯзгор ё хонанда бозиро омода мекунад (кроссворди майдони муъҷизаҳо ва ғайра), ки дар асоси маводи забонӣ ба роҳ монда мешавад. Дар сохтори бозии дидактикӣ 4 марҳила ба назар гирифта мешавад:

1. Муайян кардан (ошноӣ бо мавзӯъ ва қоидаи бозӣ);
2. Тайёри ба гузаронидани бозӣ (таҳлили қоида, тартиби бозӣ);
3. Ташкил ва гузаронидани бозӣ;
4. Муҳокимаи бозӣ.

Мисол:

Мавзӯи мубоҳиса: «Маҳорати сухандонӣ – ҷузъи таркибии фарҳанги инсон».
 Хонандагон барои иҷрои ҳар нақш тақсим карда мешаванд:
 Барандаи мубоҳиса, гурӯҳи муқарризон, гурӯҳи мумайизон;
 Барандаи мубоҳиса масъала (проблема) – ро чунин муайян мекунад: Оё маҳорати сухандониро ҷузъи фарҳанги шахс ҳисобидан мумкин аст? Ҳангоми гузаронидани мубоҳиса ба он бояд диққат дод, ки иштирокчиёни он аз мавзӯъ «дур» нараванд, мухтасар нуқтаи асосиро барои сухани чамъбасти менависад; фаъолияти нутқи иштирокчиёни мубоҳисаро бо назардошти махсусияти нутқашон ислоҳ мекунад.

Иштирокчиёни мубоҳиса бо навбат нуқтаи назари худро дар асоси далелҳо баён месозанд. Баранда ба ширкаткунандагон барои ба як фикри асосӣ омадан кумак мерасонад. Пешниҳод мекунад, ки барои тасдиқ ва собит сохтани фикри гурӯҳи муҳолиф далелҳо пайдо намоянд:

Мумайзон ба мавқеи гурӯҳҳо, далелҳои онҳо баҳо медиҳанд, нуқтаи назари худро баён месозанд барои ба мувофиқа омадани ширкаткунандагон мусоидат мекунанд.

Мусоҳиба

Мусоҳиба яке аз жанрҳои нутқӣ мебошад, ки хонандагон зимни омӯзиши забони модариашон ошно мешаванд. Омӯзгор пешниҳод мекунад, ки як ё якчанд нафар дар мавзӯи додашуда мусоҳиба ташкил намоянд. Хонандагон саволхоро фикр мекунанд ва бо ҳамсуҳбат он саволхоро ба миён мегузоранд, мусоҳиба ташкил мекунанд ва матни мусоҳибаро омода месозанд.

Мисол:

Мавзӯъ барои мусоҳиба «...касби шавқовар» (ҳангоми омӯзиши луғати истилоҳот). Хонандагон аз падару модари худ, хешу таборон ё *шиносҳояшон*, ки ба касб шавқ доранд, мусоҳиба омода мекунанд. Яке аз вазифаҳои мусоҳиба он аст, ки дар нутқи ин ё он одам кадом истилоҳоти тахассусӣ истифода шудан аниқ карда шавад.

Таҳқиқот

Хонанда ё талаба проблема (масъалае) – ро муайян мекунад, то ки ба таҳқиқ бигирад. Хонандагон фарзияи ҳалли проблемаро пешниҳод мекунанд; ахбори заруриро гирд меоранд, таҳлил ва ҷамъбасти менамоянд, хулоса мебароранд, натиҷаи таҳқиқотро қайд мекунанд.

Мисол: Чаро ҳамсадои **н** пеш аз **б** ба шакли **м** талаффуз шуда, аммо **н** навишта мешавад?

Хонандагон дар гурӯҳҳо:

Бо назардошти таҷрибаи ҳангоми ҳалли масъалаи фарзияи имлои калимаҳо ба дастоварда пешниҳод мекунанд.

Фарзияи худро месанҷанд, калимаҳои дигарро таҳлил мекунанд; фарзияи ба ҳақиқат наздиктарро муайян месозанд; Таносуби фарзияро бо қоидае, ки дар забони тоҷикӣ қабул шудааст, муқоиса мекунанд, хулоса мебароранд;

Хулосаро дар маводи амалӣ месанҷанд.

Ҳучуми фикрӣ

Омӯзгор (ё хонанда) масъаларо муайян мекунад, хонандагон ақидаеро пешниҳод мекунанд, ки роҳи ҳалли масъаларо фаро мегирад, гӯш мекунанд, пешниҳоди ҳамсинфиро пурра месозанд, вале шарҳ намедиҳанд ва ба андешаи дигарон баҳодихӣ намекунанд.

Мисол:

Аз худ кардани мавзӯи нав: «Оё грамматика зарур аст?»

Масъалаи муҳокимашаанда: «Грамматика – ин дарвозаи донишмандӣ», ки барои инсон ниҳоят зарур аст.

Хонандагон ақидаҳоеро баён мекунанд, ки фикри болоро тасдиқ месозанд:
Грамматика барои босавод шудан ёрӣ мерасонад;
Грамматика – гимнастикаи ақл.

Андешаҳо дар тахтаи синф навишта мешавад, то ки дар оянда хонандагон муносибати худро бо воқеияти нақши грамматика дар ҳаёти инсон муайян созанд.

Кор бо матнҳо

(хондан ё гӯш кардан ва таҳлили матни муаллифӣ)

Хонандагон матнро меҳонанд (гӯш мекунанд), супоришхоро иҷро мекунанд: мавзӯ, фикри асосии матн, вазифаеро, ки муаллиф ба миён гузоштааст, ба кӣ нигаронида шудани матнро муайян месозанд; ба матн ном мегузоранд ё мутобиқат доштани онро ба номаш таҳлил мекунанд; навъи матн, услуб, жанри матнро аниқ месозанд; шарҳ медиҳанд, ки муаллиф бо ёрии чӣ андешаҳои коммуникативии шахсиашро (истифодаи ахбори нав, воситаҳои ифоданоки забониро) ошкор месозад.

Мисол:

Каду барои чӣ истифода мешавад?

Маълум мегардад, ки каду танҳо барои хӯрдан набудааст. Маълум аст, ки қаблан дар Осиёи Марказӣ – Тоҷикистон, Қирғизистон, Туркманистон ва Ўзбекистон аз каду зарфҳои гуногун месохтаанд: сатил, чумча ва ғайра. Дар кадуҳои қалон об, равған, гандум, ғалладона ва дигар чизҳо нигоҳ медоштанд.

Дар Африка сайёҳон либосҳои худро дар кадуҳо нигоҳ медоранд, то ки тар нашаванд.

Дар Ҳиндустон кадуҳо барои шикори маймунҳо истифода мебаранд. Кадуи наҷандон қалонро сӯроҳ мекунанд. Дар кадуи сӯроҳкарда каме биринҷ андохта, дар таги дарахт, дар ҷое, ки маймун мешинад, мегузоранд. Ҳайвонот бисёр хангоматалаб ва кунҷков мешаванд. Маймун аз дарахт поин омада, панҷаашро дар сӯроҳи каду меандозаду як каф гандум мегирад. Мушти фишурда аз сӯроҳ намебарояд, вале гандумро аз панҷа рехтан намехоҳад. Маймунча ба даст меафтад.

Ана, маълум гашт, ки кадуҳо метавон ба сифати хӯрок, зарф ва дом истифода бурд. Хонандагон мавзӯи матн (ғайримуқаррарӣ истифода бурдани каду) ва вазифаи муаллимро муайян мекунанд (ахбори аҷоибро бо хонанда дар миён мегузорад), навъи матнро муайян месозанд.

Ҳалли масъалаҳо (проблемаҳо)

Омӯзгор ба хонандагон пешниҳод мекунад, ки масъалаҳои ҳақиқӣ (проблема) – ро муҳокима карда, қарори дуруст қабул кунанд. Хонандагон мазмуни масъаларо таҳлил карда, ахбори заруриро истифода мебаранд (бо таъя ба таҷрибаи худ ё адабиёти маълумотдиҳӣ ва ҳалли дурусти он меоянд).

Мисол:

Ромин гуфт: Мо дирӯз дар Китобхонаи миллии Тоҷикистон будем. Ман панҷ зебоии онро ном бурда метавонам – изҳор дошт ӯ.

Бале, Китобхонаи миллии Тоҷикистон беҳтарин бино аст, - розӣ шуд. Маҳваш. – Вале «панҷ зебой» намегӯянд. Ин ифода гӯшнавоз нест.

Хонандагон матн – муколамаеро мехонанд, ки дар он ҳамсухбатон масъалаи забоиро муҳокима кардаанд: масъалаи муҳокимашавандаро аниқ месозанд; андешаҳои ҳамсухбатонро таҳлил мекунанд; нуқтаи назари худро асоснок карда, кӣ ҳақ буданро ҳал месозанд; ғалати нутқиро ислоҳ менамоянд.

Таҳияи матн (нақл, иншо)

Омӯзгор ба хонандагон пешниҳод мекунад, ки бар асоси мавзӯи додашуда ё муайян матн (шифоҳӣ ё хаттӣ) таҳия кунанд. Хонанда мақсад ва гиранда (адресат)-и матнро муайян карда, сохтор, услуб ва жанри нақл ва воситаҳои забониро интихоб мекунад, нақшаро омода ва матн месозад, ҳамзамон баъди анҷом додани матн бори дигар онро аз назари таҳрир мегузаронад.

Мисол:

Шумо – роҳбари сайёҳон! Гӯед, ки кадом ситораҳо дар харитаи ситораҳои осмон номи ҳайвонотро ба худ гирифтаанд.

Мақсад – бо сайёҳон ахбори аҷоибӣ маърифатиро ба ҳам муҳокима кардан;

Гиранда (адресат) – маркази ситорашиносӣ.

Услуб – илмӣ (илмӣ – оммавӣ, жанр – нақл - саёҳат)

Воситаҳои забонӣ – номи галаситораҳо : муқоиса ва ташбеҳу тавсиф.

Нақшаи нақл:

1. Асрорангезии ситораҳои осмон;
2. Ситораҳои осмон – ҷаҳони ҳайвонот;
 - 2.1. Чаро ба ситораҳо номи ҳайвонотро додаанд?
 - 2.2. Чаро ба ҳамон як ситора ҳар халқ номҳои гуногуни ҳайвонотро муносиб дидаанд?
3. Ситораҳое, ки ҳанӯз дар осмон равшан нашудаанд.

Дар раванди аз худ кардани забони давлатӣ шаклҳои корҳои ташкилии зерин истифода мешаванд: корҳои умумӣ, корҳои гурӯҳӣ, кор дар ҷуфтҳо, кори инфиродӣ, кори хонагӣ.

Манбаи ахбор, ки дар раванди аз худ кардани забони давлатӣ заруранд, инҳо мебошанд: китоби дарсӣ, дастурҳои таълим аз забони давлатӣ, фарҳангномаҳо, қомусҳо (энциклопедияҳо), интернет, маводи гуногуни тасвирӣ, расмҳо ва ғайраҳо.

Шакли корҳои ташкилӣ: инфиродӣ, кори умумӣ, кор дар ҷуфтҳо, гурӯҳҳо, таълими ҳамкорӣ, лоиҳа.

Мисол:

Омӯзгор ба хонандагон, ки ба гурӯҳҳо тақсими шудаанд, супориш ё кори лоиҳавӣ медиҳад. Хонандагон ба муколама оғоз карда, оид ба андешаҳои онҳо ва ахбор таъбули назар мекунад ва аз якдигар меомӯзанд.

Мавзӯ: «Зарбулмасал – ҳикмати халқ»

Ҳар як гурӯҳи хонандагон самти таҳқиқоти худро оид ба таҳқиқи мавзӯ дорад:

а) чаро халқ мегӯяд: «агар бо ақл зиндагӣ карда натавонӣ, пас аз рӯи зарбулмасал зиндагӣ кун»

б) чӣ тавр зарбулмасалҳои тоҷикӣ ба якдигар муносибати нек доштани дар сулҳу салоҳ зиндагӣ карданро ёд медиҳанд (таҳлили паҳлуҳои маъноии зарбулмасалҳо бо мақсади таҷдиди назари арзишҳои халқи тоҷик).

в) киро дӯст шуморидан мумкин аст? (таҳлили зарбулмасалҳои тоҷикӣ ва муқоиса ба зарбулмасалҳои забони модарӣ).

Натиҷаҳои корҳои гурӯҳҳо дар нақл аз рӯи мавзӯи пешниҳодшуда ҷамъ карда мешаванд.

Маводи таълим, ки барои аз худ кардани мазмуни фанни таълим истифода мешаванд.

Дар раванди таълим додан ва аз худ кардани забони давлатӣ омӯзгор ва хонандагон маводи дидактикии зеринро истифода мебаранд:

- китобҳои дарсӣ, дастури таълим ва таълимӣ – методӣ, ки Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон онро тасдиқ ва нашр кардааст;
- адабиёти бадеӣ ва маълумотдиҳӣ аз забони тоҷикӣ, ки барои дар синфҳои таълимашон ғайритоҷикӣ истифода кардан пешбинӣ шудаанд;
- фарҳангномаю луғатҳои гуногун (луғатномаҳои гуногуни марбути забони тоҷикӣ, луғатҳои ду - сазабона, энциклопедияҳои забоншиносӣ ва ғайраҳо);
- маводи аудио – видеоӣ, видеомагнитофон, телевизор, кодоскоп, диапроектор, компютер бо интернет ва ғайраҳо;
- маводи дидактикӣ ва тақсимоӣ (барои рушди нутқи шифохӣ, ки ба онҳо танҳо навъҳои гуногуни расмҳо, тасвирҳои манзараю ашёи ҷудоғона, расмҳои вазъиятӣ ва ғайраҳо ворид мешаванд);
- дафтарҳои кор (барои нутқи шифохӣ, ки манзараҳо ирангорангро барои рушди нутқи фаро мегиранд);
- расмҳои сужадор барои инкишофи нутқи;
- нақшаҳои (таблитсаҳои) грамматикӣ, маҷмӯаи диктанту (имлою) нақлҳои хаттӣ

Истифодаи маҷмӯаи гуногуни воситаҳои дидактикӣ дар раванди таълим барои ташаккул, рушд ва такмили малакаҳои нутқ ва фаро гирифтани забони тоҷикӣ шароити мувофиқ эҷод менамоянд. Имкони дар як дарс истифода бурдани унсурҳои гуногуни маҷмӯаи воситаҳои таълим якрангии дарс ва хасташавии хонандагонро рафъ сохта, шавқу завқи онҳоро ба таҳсил афзун мегардонад.

Замимаи 5.

Шарҳи баъзе нуктаҳо

1. Грамматика дар асоси маводи хониш чун воситаи (механизми) таъминкунандаи муомила омӯхта мешавад, яъне хонандагонро ёд додан лозим аст, ки қоидаҳои грамматикиро дар нутқ истифода баранд.
2. Масъалаи талаффуз, тарзи дурусти навишти калима ва хониши возеҳ ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи омӯзгор бояд бошад.
3. Пораҷаҳои шеърӣ дар ёд гирифтани хониши возеҳ ва дигар масъалаҳои забонӣ нақши бузург доранд.
4. Забони тоҷикӣ чун воситаи муомила (нақл кардан, навиштан ва дарк кардани чизи шунида) таълим дода шавад.
5. Маводи забон ва нутқ бояд дар шакли коммуникативӣ ворид карда шаванд, зеро салоҳиятҳои забонӣ дар сатҳи мактабӣ зимни раванди фаъолияти нутқ сурат мегирад.
6. Боигарӣю серпахлу будани забони тоҷикӣ, воситаҳои гуногуни грамматикӣ ва услубии он маҳдуд сохтани назария ва маводи забониро, ки барои омӯзиш дар муассисаҳои таҳсилоти умумии таҳсилашон ғайритоҷикӣ пешбинӣ шудаанд, талаб мекунанд.
7. Таъҷ ба дониши аз забони модарӣ доштаи хонанда дар навбати худ дар раванди таълим низ нақши мусбат дорад.
8. Ба хоҳири ин ки хонандагон ба забони тоҷикӣ озодона гап зананду босаводона хонанд ва нависанд, бояд ҳадди ақали луғатҳои фаъолро фаро бигиранд. Танҳо бо фаро гирифтани миқдори муайяншудаи калима масъалаи зикршуда ҳал намегардад, балки ҳамзамон миқдори муайяни фразеологизмҳои забони тоҷикиро низ бояд аз бар кунанд. Шираю шарбати забон дар фразеологизмҳои ин забон ифода гардидааст. Доир ба миқдори фарогирии калимаҳои фаъол андешаҳо дар байни равоншиносону педагогон ва методистон гуногун аст. Дар барномаҳои забони давлатӣ, ки солҳои пешин нашр шуда буданд, теъдоди калимаю фразеологизмҳои фаъолро зикр карда буданд. Ва таҳиягарони минбаъдаи барномаи мазкур ин нуктаҳоро сарфи

назар кардаанд. Мо хостем, ки дар асоси таҳқиқотҳои солҳои охир анҷомдодаи олимони рус ва талаботи замони муосир он миқдорро зикр намоем. Дар барномаҳои забони русӣ, ки барои муассисаҳои таҳсилоти умумии ғайрирусӣ таҳия кардаанд, теъдоди калимаҳоро зиёд кардаанд ва барои хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ додаанд. Масалан, дар синфҳои ибтидоии Чувашистон фарогирии 3000 вожаҳо пешниҳод намудаанд: дар синфи 1 - 600, синфи 2 - 700, синфи 3 - 800 ва дар синфи 4 - 850 вожа, ки дар маҷмӯъ се ҳазорро ташкил мекунад, муносиб донистаанд. Дар «Программаи забони тоҷикӣ» (барои синфҳои 1-11мактабҳои таълимашон русӣ) нашри соли 1990 миқдори ҳадди ақали калимаҳо чунин пешниҳод шудааст:

Дар синфи 2=200 калима

Дар синфи 3=175 калимаю 10 фразеологизм

дар синфи 4 – 175 калимаю 15 фразеологизм

дар синфи 5 – 450 калимаю 25 фразеологизм

дар синфи 6- 450 калимаю 25 фразеологизм

дар синфи 7 – 400 калимаю 30 фразеологизм

дар синфи 8 – 300 калимаю 30 фразеологизм

дар синфи 9 -300 калимаю 30 фразеологизм

дар синфи 10 -200 калимаю 40 фразеологизм

дар синфи 11 – 200 калимаю 40 фразеологизм

Дар маҷмӯъ 2850 калимаю 245 фразеологизмро ташкил мекунад.

Дар дастурҳо ва рисолаҳои методӣ омадааст, ки дар синфҳои ибтидоӣ дар ҳар як дарс хонанда 3-5 вожаи навро бояд фаро гирад. Пас нишондоди боло ба талаботи замони муосир мувофиқат намекунад. Мо бо назардошти таҳқиқоти анҷомдодаи олимони рус ва тавсияи дастурҳои методӣ ҳадди ақали фарогирии вожаҳоро чунин пешниҳод мекунем.

Дар синфи 2 – 350 калима

Дар синфи 3 – 400 калимаю 10 фразеологизм

Дар синфи 4 – 450 калимаю 15 фразеологизм

Дар синфи 5 – 550 калимаю 20 фразеологизм

Дар синфи 6 – 600 калимаю 20 фразеологизм

Дар синфи 7- 650 калимаю 25 фразеологизм

Дар синфи 8 – 700 калимаю 30 фразеологизм

Дар синфи 9 – 750 калимаю 30 фразеологизм

Дар синфи 10- 800 калимаю 35 фразеологизм

Дар синфи 11 – 850 калимаю 40 фразеологизм

9. Ба қорҳои хатгӣ – имло ва нақлу иншо аз ҳисоби соатҳои умумӣ вақт ҷудо карда мешавад.

10. Дар дарсҳои Забони давлатӣ бештар матнҳоеро бояд истифода бурд, ки ҳолати кунунии муомиларо таъмин месозанд.

Замимаи 6.

Мухтасар оид ба методикаи таълими забони давлатӣ дар синфҳои таҳсилашон ғайриточикӣ

Методи таълими забони тоҷикӣ дар мактаби таълимашон ғайриточикӣ аз методҳои дар синфҳои тоҷикӣ истифодашаванда ба кулӣ фарқ дорад. Луғат, системаи овозӣ ва сохтори грамматикаи забони тоҷикӣ дар бисёр ҳолатҳо аз забонҳои дигар фарқ мекунад.

Ҳангоми омӯзиши забони давлатӣ дониш, маҳорату малакаи аз забони модарӣ дошта дар як ҳолат кумак мекунад, дар ҳолати дигар ҳалал мерасонад. Агар маълумоти додамешуда ба дониш, маҳорату малакаи хонандагон мувофиқ наояд, баръакс дар забаномӯзӣ монеа ба вучуд меояд. Ба омӯзгорон лозим аст, ки ба хонандагон ёрӣ расонанд, то ки ба зудӣ аз таъсири забони модарӣ раҳо ёбанд. Дар таърихи омӯзиши забони дуҷум *се методи омӯхтани забон вучуд дорад: бевосита (мустақим), бар асоси тарҷума ва омехта.*

Методи бевосита (мустақим). Аксар вақт дар мактабҳои ғайриточикӣ дар натиҷаи надонистани забони модарии хонандагон таълим бо методи бевосита гузаронида мешавад. Омӯзгор ягон калимаи забони дигарро намедонад. Ӯ калимаҳоро талаффуз мекунад, хонандагон такрор месозанд. Он вожаҳоро аз ёд мекунанд, вале маънояшро намефаҳманд ва базудӣ фаромӯш месозанд. Забони модарии хонанда ҳангоми шарҳи калима, омӯзиши грамматика ва зимни хониш истифода намешавад. Методи бевосита синну солро ба инобат мегирад, дар таълим истифодаи ҳар гуна расму аёнӣ паҳлуҳои мусбати ин метод аст. Дар охир ин метод фаъолияти хонандагонро баланд мебардорад ва онҳо ба забони тоҷикӣ гап мезананд, ки ба ин корҳои луғавӣ мусоидат мекунанд. Калимаҳои тоҷикӣ дар робита бо нутқи мураббаъ ва дар ҷумла омӯхта мешавад.

Вале методи бевосита паҳлуҳои манфӣ ҳам дорад, ки он махсусиятҳои забони модарии хонандаро комилан ба инобат намегирад. Азбаски омӯзгор ҳангоми таълими забони давлатӣ душвории махсуси забаномӯзиро ба ҳисоб намегирад, ғалатҳои махсуси хонандагон дер боқӣ мемонад ва раванди ислоҳ ба душворӣ пеш меравад. Барои он ки тарҷума нест ва махсусияти забони хонанда ба ҳисоб гирифта намешавад, амиқ омӯхтани хонандагон таъмин намешавад ва ба мустақилона ҳал

кардан хидоят намегарданд. Дар ин асно малакаҳои бошууруна талаффуз кардану навишти босаводона коркарди чиддӣ намешаванд.

Методи тарҷума. Моҳияти ин метод он аст, ки забони давлатӣ ҳамеша бо ёрии забони модарии хонанда омӯхта мешавад. Ҳамаи ифодаю калимаҳои нав дар тарҷумаи забони модарии хонанда пешниҳод мегарданд. Лаҳзаҳои ташкилии дарс ва шарҳи маводи дарс дар забони модарӣ сурат мегирад. Дуруст аст, ки тавассути тарҷума мавод аз худ карда мешавад. Дар ин метод таваччуҳи хонандагон ба кори мустақилона нигаронида мешавад.

Вале ин метод пахлуҳои манфӣ ҳам дорад, зеро дар ин шакли омӯзиш забони давлатӣ дар ҷои дуҷум қарор мегирад ва ин боиси бисёр коркарди сусти малакаҳои нутқи тоҷикӣ мегардад. Ҳамин тариқ, забони давлатӣ ва нутқи забони тоҷикӣ аз худ нашуда мемонад.

Методи сеюм **методи омехта** аст. Таҷрибаҳои таълими забон собит кардаанд, ки на методи бевосита ва на тарҷума самараи лозимаро ба бор намеоранд.

Ҳангоми баёни маводи таълим зимни истифодаи методи омехта омӯзгор на танҳо дониши қонуну қоидаҳои грамматикаю имлои хонандагонро аз забони модариашон ба ҳисоб мегирад, балки ба он така менамояд. Масалан, зимни омӯзиши ҳиссаҳои нутқ шарт нест, ки барои шарҳи ин мафҳумҳо муфассал сухан ронд, чунки аз дарси забони модарӣ медонанд. Танҳо тарҷумаи истилоҳҳоро пешниҳод кардани омӯзгор лозим аст.

Бар иловаи ин барои омӯхтани пахлуҳои забони тоҷикӣ истифодаи аёнӣ борҳо такрор кардани фразию ифодаҳо пешниҳод карда мешавад. Чунон ки мебинем, методи омехта аломату принципҳои ягона надорад. Ин маҷмӯаи метод ва аломатҳост.

Таълими забони дуҷум мураккаб, бисёрпахлу ва раванди тӯлонист. Методу усулҳои таълим ҳатто дар ҳудуди як дарс метавонанд вобаста ба ҳолати таълим, фан ва воситаи таълим, сатҳи донишу малакаи хонандагон, махсусиятҳои синнусолӣ ва фикрии хонандагон иваз шаванд. Аз ин лиҳоз методи ягонаи умумӣ (универсалӣ) ё методи асосӣ буда наметавонад.

Маводи грамматикӣ. Дар барнома ҳамон ҳадди ақали грамматикӣ ворид карда шудаанд, ки дар ҳар як марҳалаи таълим аз худ кардани онҳоро вазифаҳои амалии забон муайян кардааст. Аз маводи грамматикӣ танҳо ҳамон қисмҳои гирифта мешаванд, ки барои аз худ кардани мавзӯ заруранд. Ҳамин тавр, дар раванди суҳбат, хониш хонандагон ҳамон категорияҳои грамматикӣ фаро мегиранд, ки ба исм, феъл, сифат ва дигар ҳиссаҳои нутқ тааллуқ доранд. Пайдар пай пешниҳод кардани маводи грамматикӣ бо назардошти махсусияти забони тоҷикӣ муқаррар карда мешавад. Дар ин асно танҳо он мушкилоте, ки ба барои хонандагони ғайртоҷикӣ хос ва умумӣ аст, ба ҳисоб гирифта мешавад.

Шакли пешниҳоди маводи забонӣ дар марҳилаҳои синфҳои ибтидоӣ намунаи нутқи тоҷикӣ дар таркибӣ сохторҳост. Аз ин рӯ, барнома ворид кардани маводро аз

синф ба синф ба ҳисоб гирифтааст. Маводи грамматикӣ дар шакли сохтори умумӣ ва шарҳ ба он пешниҳод шудааст.

Тавсия дода мешавад, ки истилоҳҳои грамматикӣ одӣ бо таърифи забони модарӣ истифода шаванд (исм, феъл, сифат, пешоянд, пайандак, шумораи чамъ ва танҳо ва ғайраҳо).

Дар синфҳои ибтидоӣ ҳамаи ҷабҳаҳои нутқ (гӯш кардан, нақл кардан, хондан ва навиштан) дар робитаи қавӣ бо якдигар ташаққул ва инкишоф дода мешаванд.

Гӯш кардан ва нақл намудан. Ташаққул ва рушди малакаҳои нутқи шифоҳӣ дар курси забони давлатӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд. Дар барнома сатҳи ба шакли муайян даровардани малакаҳои гӯшкунӣ ва нақл кардан, ки бояд хонандагон дар ҳар як синф фаро гиранд, муайян карда шудаанд. Ҳамчунин сатҳи аз худ кардани нутқи муқоламавӣ мадди назар гирифта шудааст.

Дар синфҳои ибтидоӣ ба коркарди малакаҳои талаффуз аҳамияти махсус дода шудааст, зеро мавзунияти талаффузи дурусти калимаҳо ва оҳанги ҷумла қариб ба ҳамаи фаслҳои забони тоҷикӣ алоқаманд аст. Шартҳои асосии коркарди малакаҳои талаффуз амалияи нутқ ва ба таври доимӣ диққат додан ба талаффузу оҳанги ҷумла ва риояи меъёри забони адабии тоҷикӣ ҳисоб мешавад.

Ба ҳисоб гирифтани махсусияти забони модарӣ ва забони тоҷикӣ бо маводи дидактикӣ дар таҳияи саволу супоришҳо бояд инъикос ёбад. Таълими нақл кардан дар синфҳои ибтидоӣ бар асоси наҳв (синтаксис) гузаронида мешавад.

Хондан ва навиштан:

Хониш дар низоми таълими забони тоҷикӣ махсусан аҳамияти калон дорад. Хониш яке аз навъҳои ҷабҳаҳои нутқ мебошад, ки бо навъҳои дигар - гӯш кардан, нақл кардан ва навиштан алоқаи қавӣ дорад. Ин алоқамандӣ ба он вобаста аст, ки раванди муомила ҳам зимни баланд хондан, ҳам гӯш кардан ва ҳам нақл кардан дар шакли овозӣ баланд амалӣ карда мешавад. Дар барнома талаботи асосӣ ба хониш бошуурона, дуруст, равон (босуръат), возеҳ нишон дода шудааст.

Мақсади таълими навиштан дар синфи ибтидоӣ ташаққули дониш, маҳорат ва малакаҳои амалии фарогирии хат ҳамчун воситаи муомила мебошад. Ҳамин тавр, кӯдакон бояд донишҳои одитаринро оид ба махсусиятҳои хати тоҷикӣ, воситаҳои алифбой ва графикӣ он, техникаи хат, доираи муайяни малакаҳои қоидаҳои имло, маҳорати одитарин дар робита дар хат баён кардани андешаҳои начандон душворро фаро гиранд. Дар робита ба инҳо барнома оид ба хат масъалаҳои коркарди малакаҳои мустаҳкамаи хат, унсурҳои ҳарф, ҳарф ва васлшавии онҳоро фаро гирифтааст.

Курси шифоҳии пешакӣ барои бомуваффақият аз худ кардани савод ва имло аҳамияти бағоят калон дорад. Машқҳои овошиносӣ (фонетикӣ), аз худ кардани луғати ҳадди ақал ин ҳама на танҳо барои омӯхтан, балки барои навиштан заминаи асосӣ ҳисоб меёбад.

Дар давраи алифбо диққати асосӣ ба ҳарф ва унсурҳои ҳарф, ки барои забони тоҷикӣ хос аст, ҳамчунин махсусиятҳои забони тоҷикиро ифодакунанда нигаронида шудааст.

Ин ҳама гуфтаҳои боло асосан сохтори барнома, мазмуни мавод ва пайдарпайи онро вобаста ба соли таҳсил муайян мекунанд. Ҳамин тариқ, ба ҳар синф фаслҳои гуногуни зерин ҷудо шудааст, ки барои ҳамаи синфҳо хосанд:

- Рушди малакаҳои нутқи шифоҳӣ;
- Мавзӯҳо ва вобаста ба ҳолат аниқ кардани онҳо;
- Шаклҳои грамматикӣ калимаҳо ва ҷумлаҳо;
- Луғат барои фаъолна аз худ кардан.

Замимаи 7.

Ҳадди ақали фразеологизмҳо барои хонандагони синфҳои 2 - 11

Синфи 2

аз даст додан
аз дилу чон
аз олам гузаштан
аз худ рафтан
ақли худро хӯрдан
асои касе будан
ба гардан гирифтан
ба кор часпидан
ба лаб кулӯҳ молидан
ба ҳаво рафтан
ба таги бинӣ задан
барги сабз
бахти сафед
бедарди миён
дасти рост будан
нағз дидан
нури дида
ранг паридан
роҳи сафед хоستان
тан додан

Синфи 3

адаби касеро додан
ба даст гирифтан
ба даст овардан

гам хӯрдан
гули сари сабад
дарди сар
даст дар бинӣ омадан
дил сӯхтан
дил шикастан
кадом шамол парондан
кори равғанин
чои суст
мижа таҳ накардан
об карда хӯрдан
обро лой кардан
обурӯй рехтан
одами хом
паша пар назадан
пашаро озор надодан
пушти даст газидан
сар ба осмон расидан
сухани пуч
сухани хушк
чашм дӯхтан

Синфи 4

аз олам чашм пӯшидан
аз паша фил сохтан
аз як гиребон сар баровардан
алифро калтак гуфтан
ангушт газидан
афсона шудан
ба хок супоридан
ба шӯр омадан
бахти сафед
бо ду по лангидан
буздилий кардан
гапи обдор гуфтан
гапи хунук задан
гапҳои пухта
гӯши касеро тоб додан
дил холӣ кардан
дил шикастан

пеши обро бастан
пӯсту устухон шудан

Синфи 5

бинӣ дар осмон будан
ба пӯст нағунчидан
ба осмон бардоштан
ба зери хок рафтан
бо рӯи сурх
цигар сӯхтан
унс гирифтан
хушк омадан
хуни чигар шудан
худро гум кардан
ранг овардан
реша давондан
пушти даст газидан
пушт дуто шудан
пӯстинро чаппа пӯшидан
пухтани савдо
панҷ панчааш ҳунар
обро лой кардан
ба по мондан
саропо гӯш шудан
гурги борондида

Синфи 6

хонаи касе сиёҳ гаштан
сояи сари касе будан
сухани болохонадор
оташи дил шикастан
офтоб хӯрдан
парда бар гирифтан
нури дидаю дил
неши забон задан
мӯрча нагазидан
нақш бар санг
меҳмони нохонда
мижа таҳ накардан
аз сояи худ тарсидан

аз нархи пиёз беҳабар
аз элак гузаронидан
шайтони бе калушу масҳӣ
шикам хоридан
чон бар лаб омадан
хуни шабушхӯр
тир аз камон рафтан
рӯбоҳӣ кардан
пӯстинро чаппа пӯшидан

Синфи 7

забон як кардан
занг аз дил бурдан
хабари обнарасида
устухони касеро хоидан
сабр аз даст додан
розӣ хешро кушодан
пӯстаки касеро афшонидан
нӯги калобаро гум кардан
нонро пеши по задан
муҳр ба лаб гузоштан
мушт намунаи хирвор
лаганбардорӣ кардан
абраю астари касеро чаппа кардан
чехраи касе кушода шудан
чашмро об додан
равған ба оташи касе рехтан
пушт дуто гаштан
пӯсту устухон шудан
тӯтивор хондан
теша ба пойи худ задан
сар ба бод рафтан
рост шудани пушти касе

Синфи 8

бо оташ бозӣ кардан
дасти сабук доштан
дастро ба оби хунук назадан
бо як тир ду нишон задан

ба дасту по ҳино бастан
дасти одам гул
ба ҳар кор усто
хаққи намакро надонистан
тушбераро хом шуморидан
тухм дар шӯра киштан
сарриштаи корро гум кардан
сар дар пой касе ниҳодан
сар аз хок баркашидан
рӯзи равшанро сиёҳ кардан
пунба аз гӯши касе гирифтан
мӯйро аз хамир чудо кардан
линги касеро аз осмон овардан
қабат қабат гӯшт гирифтан
ба дасту касе об рехтан
ба гӯши мурда азон хондан
оби сард рехтан
кори равғандин
кор боло гирифтан

Синфи 9

пӯсти хук ба рӯ кашидан
по аз гилеми хеш дароз кардан
қабат қабат гӯшт гирифтан
комат рост кардан
касера болои даст кардан
каҳи кӯҳнаро бод кардан
душманро бо шакар куштан
забон нигоҳ доштан
доғи кӯҳна зинда кардан
пеш аз тӯй нағора задан
пеши обро қатъ кардан
ҳавои касе баланд шудан
чехраи касе кушода шудан
худро ба даст гирифтан
ба даҳон об гирифтан
ба по хестан
тухми анқо будан
ба кӯчаи сарбаста даромадан
даст зери санг доштан

даст шустан аз кор
бе дуд сӯхтан
бе парда сухан гуфтан
ба чоҳ афтодан
аз кунда параха паридан
ранг гирифтан

Синфи 10

пешона турш кардан
аз хурсандӣ дар пӯст нағунчидан
нонро пеши по задан
иштиҳои касе кӯр шудан
бо як чашм нигоҳ кардан
аз даҳон бӯй шир омадан
ба доми касе афтодан
аз об хушк баромадан
як себи ду кафон будан
аз байн қил нагузаштан
як бому ду ҳаво
чашми касеро бастан
тоби касе гурехтан
сухани болохонадор
таги гӯши касеро тасфондан
сари касеро хӯрдан
даст болои даст монда шиштан
сари касе аз санг
сухани хушк
теғ ба устухон расидан
талхии ҳаётро чашидан
таноби касеро кашидан
тухм дар шӯра киштан
устухон дар коре сафед кардан
хок дар чашм задан
чашми рӯз кушода шудан
чизи бедарди миён
чашми шӯр
чашмро об додан

Синфи 11

гулӯи касеро равған кардан

гулӯи касе хоридан
аз сӯрохии сӯзан гузаронидан
аз нӯги хамир фатир
шикам танбӯр навохтан
чои гарми касеро хунук кардан
чехраи касе кушода шудан
хуни касеро макидан
хок хӯрдани тир
хок бар лаб молидан
тоқиро ба осмон партофтан
тири касе хок хӯрдан
тарошаи аз бом афтода
тарбузи касе аз бағал афтодан
такка бошаду шир диҳад
табъи касе кушода шудан
соя аз девор тарошидан
сурма аз чашм бурдан
сари касеро хам кардан
сари калобаро гум кардан
чашми пухта
чигари шер доштан
чои нишастан наёфтан
чома пӯшонидан ба сухан
шаҳри бедарвоза
шикори касе барор гирифтан
чои сӯзанзанӣ набудан
чон бар лаб омадан
ришро дар осӣ сафед кардан
реша давондан
қадам ранча намудан

